

КАРПАТСЬКИЙ КРАЙ

НАУКОВІ СТУДІЇ З ІСТОРІЇ, КУЛЬТУРИ, ТУРИЗМУ

2012'2 (2)
липень-грудень

Заснований у 2011 році

**ЗАСНОВНИК – Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

<u>Редакція</u>	
Володимир ВЕЛИКОЧИЙ шеф-редактор	Володимир ВЕЛИКОЧИЙ, д.і.н. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)
Володимир КЛАПЧУК головний редактор	Олег ЖЕРНОКЛЕЄВ, д.і.н. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ) Ольга ЗАСТАВЕЦЬКА, д.г.н. (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль)
Олег ЖЕРНОКЛЕЄВ редактор з історичних наук	Іван КАЛУЦЬКИЙ, д.с.-г.н. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ) Володимир КЛАПЧУК, д.і.н. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ) Олександр КОЗАРЕНКО, д-р мистецтвозн. (Львівська національна музична академія імені Миколи Лисенка, м. Львів)
Олег ШАБЛІЙ редактор з історії науки та техніки	Петро КРУЛЬ, д-р мистецтвозн. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ) Микола ЛИТВИН, д.і.н. (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, м. Львів)
Михайло СТАНКЕВИЧ редактор з мистецтвознавства та культурології	Роман ЛОЗИНСЬКИЙ, д.г.н. (Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів) Ольга ЛЮБЦЕВА, д.г.н. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ) Тетяна МАРТИНЮК, д-р мистецтвозн. (Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького, м. Мелітополь)
Роман ЛОЗИНСЬКИЙ редактор з географічних наук	Олександр РЕЄНТ, д.і.н. (Інститут історії України НАН України, м. Київ) Борис САВЧУК, д.і.н. (м. Івано-Франківськ) Михайло СТАНКЕВИЧ, д-р мистецтвозн. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)
Василь ШИКЕРИНЕЦЬ відповідальний секретар	Петро СУХИЙ, д.г.н. (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці) Ігор ЦЕПЕНДА, д-р політ. наук (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)
Андрій ЗАРІЧНЯК технічний редактор	Мирон ЧЕРЕПАНИН, д-р мистецтвозн. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ) Олег ШАБЛІЙ, д.г.н. (Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів)

У журналі «Карпатський край. Наукові студії з історії, культури, туризму»
можуть публікуватися результати наукових досліджень
з історії, історії науки та техніки, мистецтвознавства, культурології, туризму

Статті затверджені до друку Вченою радою

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ І КРАЄЗНАВСТВО	3
<i>Кланчук В.М.</i> Адміністративно-територіальний поділ території сучасної Івано-Франківської області: від короля Казимира III Великого до незалежної України	4
<i>Великочий В.С.</i> Українське січове стрілецтво у воєнно-революційну добу 1914–1919 рр. як об’єкт досліджень національної історіографії: штрихи до загальної характеристики	18
<i>Маланюк Т.З.</i> Сакральна архітектура давнього Галича: стан та перспективи використання	26
<i>Куровський Б.К.</i> Досвід організації управління тилом в умовах Чернігівсько-Полтавської і Карпатсько-Ужгородської наступальних операцій радянських військ	31
<i>Лисенко О.С., Грицюк В.М.</i> Дебреценсько-Ужгородська (Східно-Карпатська) стратегічна наступальна операція 1944 року	37
ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ	43
<i>Сухий П.О., Березка І.С., Дарчук К.В.</i> Сучасний стан використання земель рекреаційного призначення в межах Івано-Франківсько-Чернівецького Придністер’я	44
<i>Калуцький І.Ф.</i> Рекреаційне лісокористування на Прикарпатті, резерви його розвитку і використання	51
<i>Кланчук О.О., Кланчук М.В.</i> Оцінка пам’яток архітектури та містобудування міста Львова для потреб туризму	61
<i>Польова Л.В.</i> Сучасний стан і перспективи розвитку готельного господарства України	71
<i>Брусак В.П., Сенчина Б.В., Кричевська Д.А.</i> Цінні природні комплекси та об’єкти верхів’я Пруту в межах Чорногори: перспективи екотуристичного використання	77
<i>Мендела І.Я.</i> Особливості стратегічного розвитку підприємств санаторно-курортної справи	87
<i>Філюк С.М.</i> Проблеми використання рекреаційно-туристських ресурсів Івано-Франківської області	91
<i>Лабій Ю.М., Мердох І.І., Крупчук Т.Ю.</i> Геопатогенні зони, способи виявлення й їх поширення на території м. Івано-Франківська	100
<i>Лисенко О.М.</i> Принцип інтеграції у системі професійної туристичної освіти	107
<i>Білецька І.М.</i> Маркетинг у туризмі	112
<i>Дутчак О.І.</i> Теоретико-методологічні проблеми етнотуризму	119
<i>Голубкова І.А.</i> Формування інвестиційної політики в круїзному бізнесі	124
<i>Шикеринець В.В.</i> Особливості розвитку апітуризму	129
<i>Гуменюк Г.М.</i> Компетентнісний підхід до професійної підготовки фахівців у галузі туристичної діяльності	132
<i>Орлова В.В., Оришко С.П.</i> Система логістичного управління готельним підприємством	137
МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО І КУЛЬТУРОЛОГІЯ	143
<i>Карась Г.В.</i> Музичне краєзнавство Прикарпаття як спеціальний навчальний курс: до постановки проблеми	144
<i>Палійчук У.В.</i> Скульптурна франкіана Прикарпаття за радянської доби: між ідеологічною кон’юнктурою та національним ідеалом	151
Відомості про авторів	158
Вимоги до оформлення текстів, які подаються до друку у журналі «Карпатський край»	160

ІСТОРІЯ І КРАЄЗНАВСТВО

УДК 94(477.83/.87) : 911.6 "13/21"
АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬ-
НИЙ ПОДІЛ ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
ВІД КОРОЛЯ КАЗИМИРА ІІІ ВЕЛИ-
КОГО ДО НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

В.М. Кланчук

Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

У статті наводиться інформація про адміністративні утворення в межах сучасної Івано-Франківської області, починаючи з XIV століття. Охарактеризовано систему управління і територіальні межі повітів, районів, окремих міст. Запропоновано оптимізацію адміністративно-територіального устрою Івано-Франківської області.

Ключові слова: Станиславів, Івано-Франківськ, циркул (округ), область, повіт, район, адміністративно-територіальний устрій.

На сьогодні виникає багато різних варіантів і думок щодо адміністративної реформи сучасної території Івано-Франківської області. Однак, вести мову про сучасність, не врахувавши історії адміністративно-територіального устрою цієї території, неможливо. Тому історичний аналіз проблеми і становить актуальність цього дослідження.

Матеріали у такому комплексному вигляді зібрані вперше, а, тому, містять елементи наукової новизни. Для підготовки статті використано різноманітні джерела, насамперед законодавчі акти, довідники, літературні джерела тощо.

Аналіз адміністративної структури сучасної території Івано-Франківської розпочнемо Галичини з часів її входження у різні адміністративні структури ще з часів середньовіччя.

У 1340 р. польський король Казимир ІІІ Великий, скориставшись послабленням Галицько-Волинської держави, захопив на короткий термін Галич, відвойовану га-

лицьким боярством. Однак, у 1344–1349 рр. Казимир ІІІ захопив Галичину, частину Волині, Перемишльську і Сяноцьку землі. Внаслідок Польсько-Литовської війни Галичина з Белзькою землею та Холмщиною опинилися під владою Польщі, а Волинь відійшла до Литви.

1370 р. наступником Казимира, польським королем Людовиком Угорським, Галичину передано під юрисдикцію угорських воєвод, проте, вже 1387 р. цей край, завдяки завойовницькому походу польської королеви Ядвіги, став підлеглим польській короні.

Загарбані поляками території Галичини було поділено на округи: Галицьку, Львівську, Перемишльську, Сяноцьку, Холмську і Белзьку, де правили королівські намісники (старости). У 1434 р. польський король Володислав ІІ Ягайло, що відомий як засновник династії Ягеллонів, остаточно скасував автономні права галицьких земель, поширив польські органи судової й адміністративної влади. Галицька, Львівська, Перемишльська і Сяноцька землі були об'єднані в Руське воєводство з адміністративним центром у Львові. У Західній Волині створено Белзьке воєводство з центром у м. Белз.

З кінця ХVІІІ ст. розпочався крах Польського королівства, що призвів до трьох поділів Польщі (рис. 1). Перший поділ датований 5 червня 1772 р., коли повноважні представники Пруссії, Австрії та Росії підписали у Петербурзі договір, за яким вони забрали території по периметру Речі Посполитої: Пруссія забрала Помор'я, Куяви та частину Великопольщі загальною площею 36 тис. км² з населенням 580 тис. осіб; Австрія – Малопольщу і Галичину (з цього часу розпочався австрійський період історії Галичини, що тривав до 1 листопада 1918 р.) з Руським, Белзьким і західними околицями Волинського та Подільського воєводств на площі 83 тис. км² з 2,65 млн мешканців; Росія – східно-білоруські землі з Полоцьком, Вітебськом і Мстиславом та частину Лівонії (Латвії), загальною площею 92 тис. км² з чисельністю насе-

лення у 1,3 млн осіб. Універсалом від 16 жовтня 1772 р. ліквідовано польські уряди і органи самоврядування. 30 вересня 1773 р. польський сейм ратифікував угоду про поділ земель Речі Посполитої.

1773 р. Галичину поділено на шість циркулів (Kreishauptmannschaft), на чолі яких стояли старости (Kreishauptmann), і 59 округ [35, с. 162–164]. На початках (до 1775 р.) Станіславів відносився до Галицького циркулу, а відтак став окремим циркулом. 17 липня 1774 р. губернатор д-р Андраш Гадік видав розпорядження, за яким кіль-

кість округ зменшилася до 19. У 1782 р. (патент від 22 березня) було ліквідовано діючий адміністративний поділ (6 циркулів і 19 округ), закінчено адміністративну реформу, внаслідок чого було ліквідовано інститут округів, але, водночас, кількість циркулів зростає до 18, які безпосередньо підпорядковувалися Львівській губернії [37, с. 31–35]. 1786 р. наступила подальша реорганізація міських урядів, скасовано органи територіального самоврядування окремих національних меншин.

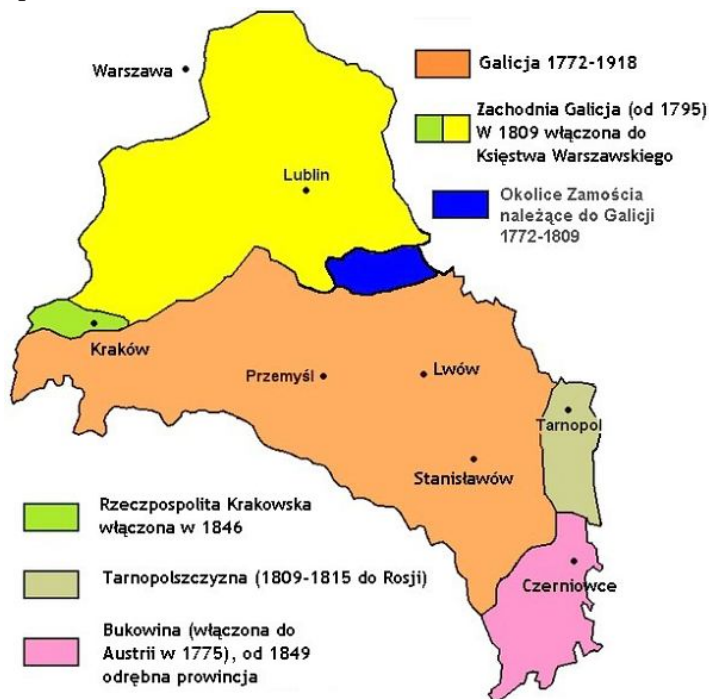

Рис. 1. Адміністративна територія Галичини 1772–1918 рр.

Другий поділ Речі Посполитої відбувся у 1793 р. після його офіційного затвердження сеймом у м. Гродно. За ним до Пруссії відійшли вся Великопольща та частина Мазовії; до Росії – українські та білоруські землі, що були поза межами Галичини, яка залишилася під юрисдикцією Австрії.

25 листопада 1795 р. польський король підписав зречення від престолу і це послу-

жило до здійснення ще одного – «третього поділу» Польщі, внаслідок чого Річ Посполита припинила своє фактичне існування. Ці події призвели до того, що Австрії віддано Краків, Холмщину, Південне Підляшшя і «Нову Галичину», яка незабаром стала ареною воєнних дій між Францією, Австрією, Пруссією й Росією; до Росії відійшли Литва, Курляндія, Західні Білорусь і Волинь; Пруссія отримала частину Під-

ляшшя й Мазовецьких земель з Варшавою, а також частину Жемайтії (Жемайтія – регіон у межиріччі нижніх течій рік Неман і Віндава – авт.).

У австрійські часи на теренах Галичини створено таку адміністративно-територіальну структуру, як Королівство Галичини і Володимирії (Лодомерії), яке, в свою чергу, поділялося на дванадцять округів (дистриктів або крайсгауптманшафтів): Бережанський, Жовківський, Золочівський, Коломийський, Львівський, Самбірський, Перемишльський, Станіславський, Стрийський, Сяноцький, Тернопільський і Чортківський. Адміністративно-політичним центром було оголошено місто Львів. До 1849 р. окремим округом до Галичини входила і Буковина (адміністративно-політичний центр – м. Чернівці), яка пізніше стала окремою провінцією імперії.

Законодавчим органом був Галицький сейм, де заправляла польська шляхта. Абсолютна влада зосереджувалася у руках губернатора, що призначався австрійським імператором. Австрійський уряд призначав і членів магістратів міст. У селах адміністративна і поліцейсько-судова влада належала великим землевласникам, їхнім управителям (посесорам) і наглядачам (мандаторам).

У 1848 р. європейські народи повстали проти режиму самовладдя монархів (встановленого ще 1815 р. Віденським конгресом), що увійшло в історію під назвою «весна народів». Внаслідок цих подій 15 березня 1848 р. австрійський цісар Фердинанд I проголосив конституцію, яка передбачала надання громадянам свободи слова, друку, зборів, скликання парламенту (рейхстагу). У квітні 1848 р. у Галичині було відмінено панщину, майже на п'ять місяців раніше, ніж в інших провінціях австрійської імперії. Закон про скасування панщини певний час не поширювався на Буковину, що викликало бунти селян, котрі відмовлялися відробляти панщину.

Лише в серпні 1848 р. під тиском селянських заворушень закон поширився і на цей край.

1848 р. ліквідовано старі і запроваджено нові уряди з централізацією влади. Утворено 17 коронних країв на чолі з губернаторами, відтак – намісниками, яким підпорядковувалися повітові старости, бурмістри і вїйти. У 1853 р. запроваджено двоступінчасту адміністративну владу: 16 окружних старостів і 176 повітових урядів. 1866 р. діяла подвійна адміністрація: урядова і самоврядна на основі крайового статуту від 12 серпня 1866 р. Округа або циркул Станіславів існував до 23 січня 1867 р., тобто до часу отримання Галичиною автономії, і включав повіти: Станіславів, Богородчани, Надвірна, Тлумач і Бучач.

Новий адміністративно-територіальний поділ Галичини було запроваджено 28 лютого 1867 р. [38, с. 17–18]. Замість циркулів утворено 74 повітові уряди зі старостами, що підпорядковувалися безпосередньо Крайовому уряду у Львові. Староство мало адміністративний, податковий, технічний уряди, окружну фінансову дирекцію, митний уряд, шкільну раду, гірничий уряд (останній охоплював 32 повіти).

Станіславів від 23 січня 1867 р. був центром округу, відтак став повітом. Судову владу від 28 лютого 1867 р. здійснювали повітові суди чи окружний суд, у складі якого з 1878 р. діяли структури з розрахунку на одну тисячу мешканців. Окружний суд розповсюджував свою діяльність на 280 населених пунктів і 155 гмін катастральних, тобто і на цілу Коломийську округу. До судової структури належали (до 1918 р.): один міський суд і 13 (відтак 18) повітових судів: Богородчани, Бучач, Войнилів, Галич, Делятин, Заболотів, Коломия, Косів, Кути, Монастериська, Надвірна, Обертин, Печеніжин, Снятин, Солотвина, Станіславів, Тлумач, Тисмениця.

У 1914 р. у Галичині було 76 повітів (рис. 2)

Рис. 2. Адміністративно-територіальний устрій Галичини (1914 р.)

До другої половини листопада 1918 р. під адмініструванням Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) опинилося 49 повітів Галичини з близько 4 млн населення та значною територією (близько 40 тис. км²) [34, с. 55]. 22 січня 1919 р. ЗУНР об'єдналася з Українською Народною Республікою, отримавши назву «Західна Область Української Народної Республіки» (ЗОУНР), що була ліквідована 18 липня 1919 р. внаслідок українсько-польської війни, і розділена між Польщею, Румунією і Чехословаччиною.

У грудні 1920 р. в межах Галичини утворено чотири нові воєводства: Краківське (50 міст і 1922 сіл), Львівське (60 міст і 2203 сіл), Станіславівське (29 міст і 905 сіл) і Тернопільське (35 міст і 1076 сіл) [36, с. 5]. У 1921 р. Станіславівське воєводство поділялось на 16 повітів (рис. 3).

14 березня 1923 р. на засіданні Ради Послів держав Антанти було остаточно ліквідовано ЗОУНР; Східній Галичині було надано автономію у складі Польщі.

Нижче звернемо детальнішу увагу на

адміністративну структуру Станіславівського воєводства, утвореного у 1920 р. Площа воєводства – 18368 км², чисельність населення (1921 р.) становила 1339191 осіб при щільності населення 72,9 осіб/км².

1 квітня 1929 р. ліквідовано Печеніжинський повіт, а його територію приєднано до Коломийського повіту.

Станом на 1931 р. (рис. 4) Станіславівське воєводство (адміністративний центр – м. Станіславів) нараховувало 29 міст і 904 сільських гмін, що належали до 15 повітів: Богородчани (854 км²), Городенка (871 км²), Долина (2498 км²), Жидачів (936 км²), Калуш (1183 км²), Коломия (1314 км²), Косів (1839 км²), Надвірна (1939 км²), Рогатин (1161 км²), Снятин (566 км²), Станіславів (869 км²), Стрий (659 км²), Тлумач (952 км²), Турка (1459 км²). Станіславів був центром: міського суду, окружного суду, державних і самоврядування урядів. Воєводський уряд та магістрат були розташовані на вул. Карпінського, 7; староство – на вул. Вірменській, 14.

Рис. 3. Карта Галичини 1921 р.

Рис. 4. Карта Станіславівського воєводства (поч. 1931 р.)

17 квітня 1931 р. з Станіславського воєводства відокремлено Турківський повіт, який включено до Львівського воєводства. 1 квітня 1932 р. ліквідовано Богородчанський повіт, а його територію приєднано до Надвірнянського та Станіславівського повітів. 1 квітня 1932 р. ліквідовано Сколівський повіт, а його територію приєднано до Стрийського повіту.

Станом на 1938 р. Станіславівське воєводство розташовувалося на площі 16,9 тис. км² (1480300 осіб) і поділялося на повіти: Городенка (849 км²), Долина (2397 км²), Жидачів (883 км²), Калуш (1137 км²),

Коломия (1339 км²), Косів (1839 км²), Надвірна (2472 км²), Рогатин (1147 км²), Снятин (567 км²), Станіславів (1249 км²), Стрий (2081 км²), Тлумач (934 км²). Передали бути повітовими центрами Богородчани, Сколе та Турка (рис. 5).

Отже кількість повітів у Станіславівському воєводстві протягом 1931–1938 р. зменшилася з 15 до 12. Станом на 1939 р. Станіславівське воєводство і далі поділялося на 12 повітів. Нижче подано адміністративну структуру воєводства станом на 1939 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Структура Станіславівського воєводства (1939 р.)

Повіт	Площа, км ²	Кількість населення, осіб
Богородчанський (до 1932)	854	70 212
Городенківський	849	92 900
Долинський	2397	118 400
Жидачівський	883	83 800
Калуський	1137	102 300
Коломийський	1339	176 000
Косівський	1839	93 900
Надвірнянський	2472	140 700
Печеніжинський (до 1929)	496	43 085
Рогатинський	1147	127 300
Сколівський (до 1932)	1268	50 310
Станіславський	1249	198 400
Стрийський	2081	152 600
Снятинський	567	78 000
Тлумацький	934	116 000
Турківський (до 1931)	1459	76 645

Нижче наведено список Станіславівських воєвод міжвоєнного періоду:

1. 21.10.1921 – 18.08.1925 – Едмунд Юристовський;
2. 18.08.1925 – 25.10.1926 – Александр Дес Лоджес;
3. 18.12.1926 – 12.09.1927 – Владислав Корсак;
4. 28.10.1927 – 30.10.1928 – Александр Моравський;
5. 30.10.1928 – 29.08.1930 – Броніслав

- Наконечників-Клюковський;
6. 3.09.1930 – 1.02.1936 (в.о. до 2.02.1931) – Зигмунт Ягодинський;
 7. 11.02.1936 – 22.06.1936 (в.о.) – Мечислав Стажинський;
 8. 23.06.1936 – 07.1936 – Ян Савіцький;
 9. 14.07.1936 – 20.01.1939 – Стефан Паславський;
 10. 20.01.1939 – 2.09.1939 – Станіслав Ярецький.

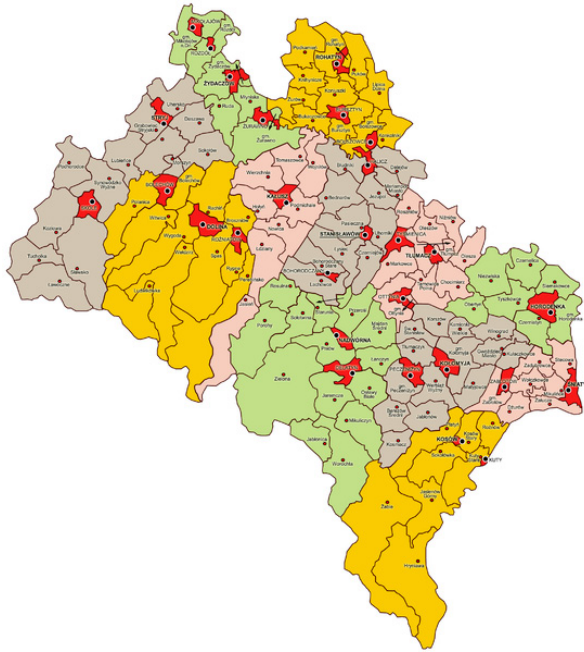

Рис. 5. Адміністративна карта Станіславівського воєводства (1938 р.)

Внаслідок політичної угоди між СРСР та Німеччиною у вересні 1939 р. до УРСР було приєднано Східну Галичину, яка перебувала у складі Польщі. 27.10.1939 р. Народні збори Західної України встановили радянську владу на Західній Україні. 1 листопада позачергова п'ята сесія ВР СРСР прийняла закон про включення Західної України до складу СРСР і возз'єднання її з УРСР. Постанова про прийняття Західної України до складу УРСР ухвалена третьою сесією ВР УРСР 14.11.1939 р. (№ 32/30) [23, с. 463]. У складі Західної України 4 грудня 1939 р. було виокремлено Станіславську область (рис. 6), що включала м. Станіслав і повіти: Городенківський, Долинський, Калуський, Коломийський, Косівський, Надвірнянський, Рогатинський, Снятинський, Станіславський і Тлумацький [32, с. 2]. Указом Президії ВР СРСР від 17 січня 1940 р. замість повітів було створено райони, в т.ч. 37 – у Станіславській області [40].

Після проголошення Акту відновлення Української Держави (30 червня 1941 р.), нацистами у складі Генерал-губерна-

торства Польща виділено окрему адміністративну одиницю – Дистрикт Галичина, що не входила до Райхскомісаріату Україна (рис. 7). На чолі Дистрикту Галичина стояв губернатор. Урядовою мовою була німецька. Управління дистриктом здійснювалося за посередництва української адміністрації на місцях.

Дистрикт Галичина (площею 48 тис. км²) з центром у Львові складався з Львівської, Дрогобицької, Станіславівської і Тернопільської (за винятком північних районів) областей, поділених на окружні старства (крайсгауптманшафти: Бережани, Дрогобич, Городенка, Городок, Золочів, Калуш, Кам'янка-Струмилова, Коломия, Лемберг (округа), Рава-Руська, Самбір, Станіслав, Стрий, Тернопіль, Чортків) та окремі міста (крайсфрайштадти: Лемберг) [29].

Округи, в свою чергу, поділялися на повіти: Бережани – Бережани, Бучач, Підгайці; Городенка – Городенка, Товмач; Городок – Городок, Яворів; Дрогобич – Дрогобич; Золочів – Броди, Золочів, Перемишляни; Калуш – Долина, Калуш; Кам'янка-

Струмилова – Кам’янка-Струмилова, Радехів, Сокаль; Коломия – Коломия, Косів, Снятин; Львів-повіт – Бібрка, Жовква, Львів-місто (дільниці: німецька, українсько-польська, єврейська); Рава-Руська

– Любачів, Рава-Руська; Самбір – Самбір, Турка; Станіслав – Делятин, Надвірна, Рогатин, Станіслав; Стрий – Жидачів, Ходорів, Стрий; Тернопіль – Скалат, Тернопіль, Тербовля, Збараж [26].

Рис. 6. Адміністративно-територіальний поділ УРСР (1940 р.)

Рис. 7. Адміністративний поділ Галичини (1941 р.)

Внаслідок змін у адміністративно-територіальному поділі від 13 квітня 1942 р. до дистрикту Галичина, крім міста Львова, входило 13 (пізніше – 11) округ: Бережани, Дрогобич, Золочів, Калуш, Львів, Рава-Руська, Самбір, Станіслав, Стрий, Тернопіль, Чортків [27]. Перерозподілено округи Городок і Городенку.

Управління округою здійснював окружний староста (крайсгауптман) з допомогою повітових комісарів (ландкомісарів) [28]. Волосні громади, що очолювалися волосним старшиною (337 у Галичині) включали від п'яти до п'ятнадцяти сіл. Адміністративна влада у селі зосереджувалась у руках голови.

З 1 липня 1943 р. у Галичині було додатково запроваджено міські (Борислав у окрузі Дрогобич; Станіслав, Коломия, Чортків, Тернопіль, Бережани, Рава-Руська в однойменних округах) і повітові комісаріати в округах: Львів (Жовква, Городок, Судова Вишня, Бібрка); Самбір (Турка); Стрий (Ходорів, Сколе); Калуш (Долина); Станіслав (Товмач, Надвірна); Коломия (Городенка, Снятин, Косів); Чортків (Бучач, Борщів, Заліщики, Копичинці); Тернопіль (Теребовля, Скалат, Зборів, Збараж); Золочів (Перемишляни, Броди); Бережани (Рогатин, Підгайці); Кам'янка-Струмилова (Радехів, Сокаль); Рава-Руська (Любачів) [33].

Після Другої світової війни, з 1945 по 1957 рр. у Станіславській області виділялося 36 районів: Богородчанський, Болехівський, Більшівцівський, Вигодський, Букачівський, Бурштинський, Войнилівський, Галицький, Гвіздецький, Городенківський, Долинський, Жаб'ївський, Жовтневий, Заболотівський, Калуський, Коломийський, Коршівський, Косівський, Кутський, Ланчинський, Лисецький, Надвірнянський, Обертинський, Отинянський, Перегінський, Печеніжинський, Рогатинський, Рожнятівський, Солотвинський, Снятинський, Станіславський, Тисменицький, Тлумацький, Чернелицький, Яблунівський і Яремчанський [30].

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 6 червня 1957 р. п'ять районів ліквідовано, а їх населені пункти передано до складу інших районів: Вигодський – до Долинського, Жовтневий – до Більшівцівського і Галицького, Кутський – до Косівського, Печеніжинський – до Коломийського та Чернелицький – до Городенківського [24, с. 83].

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 11 березня 1959 р. було ліквідовано п'ять районів, а їх населені пункти передано до складу інших районів: Букачівський – до Бурштинського і Рогатинського; Коршівський – до Коломийського, Ланчинського, Обертинського і Отинянського; Перегінський – до Калуського і Рожнятівського; Солотвинський – до Богородчанського; Станіславський – до Лисецького і Тисменицького [24, с. 83].

30 грудня 1962 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР ліквідовано 19 районів і на їх базі утворено укрупнених шість сільських і один промисловий райони: Богородчанський (у складі Богородчанського, Лисецького, Надвірнянського, Тисменицького, Яремчанського районів; Волосівської, Гаврилівської, Камінської, Краснянської, Парищенської, Переріслянської і Цуцилівської сільських рад Ланчинського району), Галицький (у складі Галицького, Більшівцівського, Бурштинського і Рогатинського районів), Городенківський (у складі Городенківського, Гвіздецького, Обертинського, Снятинського, Тлумацького районів та Бортниківської, Грушківської і Королівської сільських рад Отинянського району), Калуський (у складі Калуського, Болехівського, Войнилівського, Долинського і Рожнятівського районів), Коломийський (у складі Коломийського (за винятком Гірської і Трацької сільрад), Заболотівського, Отинянського (за винятком Бортниківської, Грушківської і Королівської сільрад) та Ланчинської селищної, Боднарівської, Саджавської, Середньомайданської і Товмачицької сільських Рад Ланчинського райо-

ну, Печеніжинської селищної, Великоключівської, Верхньовербівської, Нижненської, Малоключівської, Марківської, Машинської, Молодятинської, Новомарківської і Слобідської сільських Рад Яблунівського району), Косівський район (у складі Косівського (за винятком Бабинської, Білоберівської, Снідавської і Соколівської сільських рад) і Верховинського (за винятком Гринявської, Зеленської, Криворівнянської і Пробійнівської сільрад) районів та Гірської і Трацької сільських Рад Коломийського району, Бане-Березівської, Верхньоберезівської, Середньо-березівської і Стопчатівської сільських Рад Яблунівського району) [25, с. 98–99].

Рішенням облвиконкому від 5 січня 1963 р. до складу Верховинського промислового району віднесено: Верховинську, Кутську і Яблунівську селищні Ради та Гринявську, Зеленську, Криворівнянську і Пробійнівську сільські Ради колишнього Жаб'ївського району; Бабинопільську і Космацьку сільські Ради колишнього Яблунівського району; Бабинську, Білоберівську, Снідавську, Соколівську сільські Ради Косівського району. Цим же рішенням до складу Коломийського району передано Великокам'янську, Підгайчиківську, Джурківську, Жукотинську і Яківську сільські Ради Городенківського району.

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 28 жовтня 1963 р. ліквідовано Верховинський район з передачею його території до складу Косівського району й утворено Долинський промисловий район у складі міст Долина і Болехів, Брошнівської, Вигодської, Перегінської селищних і Витвицької, Вишківської, Гошівської, Гузіївської, Кальнянської, Княжолуцької, Козаківської, Кропивницької, Липовицької, Лолинської, Лугівської, Малотур'янської, Новичківської, Новоселицької, Новошинської, Оболонської, Осмолодської, Полянницької, Ріпненської, Слобідсько-Болехівської, Солуківської, Старомізунської, Суходільської, Церковнянської, Тисівської,

Шевченківської й Ясенської сільських рад Калуського району [25, с. 99].

Президія Верховної Ради Української РСР Указом від 4 січня 1965 р. внесла зміни в адміністративне районування і затвердила по Івано-Франківській області 12 районів, тобто утворила ще п'ять нових районів [25, с. 99–101]:

1. **Надвірнянський район:** міста Надвірна і Яремча; Битківська, Ворохтянська і Ділятинська селищні Ради; Бистрицька, Білославська, Волосівська, Гаврилівська, Гвіздська, Зарічанська, Зеленська, Камінська, Краснянська, Кременцівська, Лоївська, Микуличинська, Назавизівська, Парищенська, Пасічнянська, Переріслянська, Пнівська, Цуцилівська, Чернопотоківська й Яблунівська сільради Богородчанського району; Ланчинська селищна і Середньомайданська сільська ради Коломийського району.

2. **Рогатинський район** у складі м. Рогатин; Бабинецької, Васючинської, Вербилівської, Верхньолипицької, Висп'янської, Дичківської, Дібрівської, Долинянської, Калинівської, Княгиницької, Колоколинської, Конюшківської, Липівської, Луковецько-Вишнівської, Лучинецької, Обельницької, Підмихайлівської, Псарівської, Пуківської, Путятинської, Свистельницької, Стратинської, Чагрівської, Чернівської, Черченської, Юнашківської, Явченської й Ягодівської сільрад Галицького району.

3. **Рожнятівський район:** Рожнятівська селищна; Вербівська, Верхньострутинська, Дубівська, Камінська, Краснянська, Креховицька, Лоп'янська, Небилівська, Нижньострутинська, Петранківська, Рівнянська, Сваричівська, Спаська, Целянська та Ясенецька сільрад Калуського району; Брошнівська і Перегінянська селищні та Липовицька, Лугівська, Осмолодська, Ріпненська, Суходільська й Ясенська сільські ради Долинського району.

4. **Снятинський район** у складі м. Снятин, Горішньозалучанської, Завальної, Княженської, Красноставської, Ку-

лачинської, Потічківської, Прутівської, Стецівської та Устьянської сільрад Городенківського району; Заболотівської селищної Ради і Борщівської, Вовчківської, Ганьківської, Джурівської, Іллінецької, Олешківської, Попельниківської, Рожневопільської, Рудниківської, Троїцької, Тростянецької та Тулуківської сільрад Коломийського району.

5. Тлумацький район: м. Тлумач; Білогірська, Бортниківська, Братишівська, Гриновецька, Грушківська, Делівська, Долинська, Живачівська, Колінцівська, Королівська, Надорожнянська, Нижнівська, Одаївська, Олешанська, Олешівська, Палагицька, Петрилівська, Петрівська і Хотимирська сільські ради Городенківського району; Тисменицька селищна Рада і Вільшаницька, Клубовецька, Липівська, Марковецька, Пшеничниківська, Рошнівська, Стриганецька та Чорнолізська сільські ради Богородчанського району; Виноградська, Гостівська, Новокривотульська та Старокривотульська сільради Коломийського району.

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 8 грудня 1966 р. в Івано-Франківській області утворено ще Верховинський та Івано-Франківський райони.

Рішенням облвиконкому від 14 січня 1972 р. Жовтневу селищну, Гапнусівську, Козинську, Поберезьку, Селецьку і Тязівську сільські Ради Галицького району передано до складу Івано-Франківського району. Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 20 березня 1972 р. місто Калущ віднесено до категорії міст обласного підпорядкування. Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 14 липня 1975 р. с. Микулинці включено в межі м. Снятина Снятинського району. Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 5 січня 1976 р. с. Котиківку Городенківського району включено в межі м. Городенки. Рішенням облвиконкому від 13 січня 1976 р. Котиківську сільську раду Городенківського району ліквідовано. Указом Президії Верховної Ради Україн-

ської РСР від 21 червня 1976 р. с. Новичка було включено в межі м. Долина. Рішенням облвиконкому від 30 червня 1976 р. Новичківську сільську раду було ліквідовано [25, с. 101–102].

Станом на 1 січня 1968 р. в області було два міста обласного підпорядкування та 14 районів: Богородчанський, Верховинський, Галицький, Городенківський, Долинський, Івано-Франківський, Калуський, Коломийський, Косівський, Надвірнянський, Рогатинський, Рожнятівський, Снятинський і Тлумацький [31, с. 8]. Станом на 1 січня 1976 р. на Івано-Франківщині чисельність районів залишилася попередньою [25, с. 6].

У 1977 р. (Указ Президії Верховної Ради УРСР від 30 грудня 1977 р.) до категорії міст обласного значення віднесено м. Яремче, міській раді якого підпорядковано села Микуличин, Татарів, Яблуниця, Поляниця та Ворохта.

Болехів було визнано містом обласного значення Постановою Верховної ради України від 21 жовтня 1993 р. № 3540-ХІІ; Болехівській міській раді підпорядковані 11 сіл, що входять до 6 сільських рад: Гузіївська, Козаківська, Міжрічанська, Підберезька, Полянська, Тисівська.

Виконавчий комітет Івано-Франківської обласної Ради народних депутатів рішеннями від 15 серпня і 29 вересня 1989 р. вніс в адміністративно-територіальний устрій окремих районів такі зміни: у Долинському районі уточнив найменування села Семичів Вишківської сільради на Сенечів; у Калуському районі уточнив найменування сіл: Підмихайло на Підмихайля, Сивка-Войнилів на Сівка-Войнилівська, Сивка-Калуська на Сівка-Калуська, Станкова на Станькова, Студинка на Студінка; уточнив найменування сільських Рад: Сивко-Войнилівської – на Сівко-Войнилівську, Станківської – на Станьківську, Студинської – на Студінську; у Косівському районі уточнив найменування села Пістинь на Пістинь; у Тисменицькому районі уточнив наймену-

вання с. Силець на Силець [1, с. 616].

Президія Івано-Франківської обласної Ради народних депутатів рішенням від 21 травня 1990 р. у Рожнятівському районі уточнила назву с. Ценява на Цінева і Ценявської сільради на Ціневську [2, с. 592].

Пізніше Івано-Франківська обласна Рада внесла в адміністративно-територіальний устрій окремих районів такі зміни рішенням:

- від 9 липня 1991 р. у Рожнятівському районі утворила Сливківську сільраду з центром у с. Сливки; уточнила назву с. Князівка Князівської сільради – с. Князівське [3, с. 1059];

- від 25 грудня 1992 р. у Городенківському районі уточнила назву с. Вільховець на Вільхівці, утворила Вільхівцівську сільраду з центром у с. Вільхівці [4, с. 163];

- від 15 липня 1993 р. у Верховинському районі уточнила назву сіл: Довгопілля на Довгополе Замагорів на Замагора, Зелена на Зелене, Красноілів на Красноілля, Стебнів на Стебні: перейменувала сільські Ради: Замагорівську на Замагірську, Красноілівську на Красноільську [5, с. 954];

- від 15 березня 1994 р. внесла в адміністративно-територіальний поділ окремих районів такі зміни: у Надвірнянському районі уточнила назву с. Камінна на Камінне [6, с. 411];

- від 21 лютого 1995 р. передала Спаську сільраду Косівського району до складу Коломийського району [7, с. 682];

- від 5 квітня 1996 р. в Долинському районі уточнила назву с. Гориня на Гериня та назву Горинської сільради на Геринську [8, с. 308];

- від 24 грудня 1996 р. внесла в адміністративно-територіальний устрій окремих районів такі зміни: у Городенківському районі підпорядкувала Городенківській міській раді відновлене с. Котиківка; у Долинському районі підпорядкувала Долинській міській раді відновлене с. Новичка; у Коломийському районі підпорядкувала Остапківцівській сільській раді с. Чехова Гвіздецької селищної ради [9, с. 173];

- від 7 листопада 1997 р. на території Яремчанської міської ради утворила Паляницьку сільраду з центром у с. Паляниця [10, с. 31];

- від 20 березня 1998 р. внесла в адміністративно-територіальний устрій окремих районів такі зміни: у Долинському районі утворила Новичківську сільраду з центром у с. Новичка; у Тлумацькому районі утворила Ісаківську сільраду з центром у с. Ісаків [11, с. 640];

- від 4 травня 1999 р. внесла в адміністративно-територіальний устрій окремих районів такі зміни: у Городенківському районі утворила Котиківську сільраду з центром у с. Котиківка; у Коломийському районі утворила Іванівську сільраду з центром у с. Іванівка [12, с. 544];

- від 2 червня 2000 р. в Рожнятівському районі перейменувала Брошнівську селищну раду на Брошнів-Осадську [13, с. 727];

- від 20 липня 2000 р. у Рогатинському районі підпорядкувала Заланівській сільській раді с. Малий Заланів Дичківської сільради [14, с. 928];

- від 30 січня 2001 р. у Калуському районі підпорядкувала Луківській сільській раді с. Цвітова та Діброва Сівко-Войнівської сільради [15, с. 576];

- від 16 березня 2001 р. у Городенківському районі підпорядкувала Михальцівській сільській раді с. Білка Семаківської сільради [15, с. 576];

- від 28 жовтня 2003 р.: у Коломийському районі у зв'язку з уточненням найменування смт. Отиня – Отинія (Відомості ВР УРСР, 1989, № 42, с. 578) перейменувала Отинянську селищну раду на Отинійську. У Тисменецькому районі у зв'язку з відновленням колишнього найменування смт Жовтень – Єзупіль перейменувала Жовтневу селищну раду на Єзупільську [16, с. 256];

- від 14 вересня 2004 р. у Калуському районі утворила Добровлянську сільраду у с. Добровляни і затвердила межі сільради [17, с. 144];

• від 13 листопада 2007 р. в Надвірнянському районі перейменувала Камінську сільраду на Каміннецьку [18, с. 2094];

• від 21 грудня 2007 р. у Рогатинському районі перенесла центр Воронівської сільради з с. Воронів в с. Липівка і перейменувала Воронівську сільраду на Липівську [19, с. 310];

• від 19 вересня 2008 р. уточнила назву с. Паляниця Яремчанської міськради на Поляниця. У повідомленні про зміни в адміністративно-територіальному устрої Івано-Франківської області внесено наступні правки: у Відомостях ВРУ, 1998, № 2, с. 31 замість слів «утворила Паляницьку сільраду» записано – «утворила Полянницьку сільраду» [20, с. 2308];

• від 22 грудня 2008 р. у Надвірнянському районі уточнила назву с. Фітьків Фітьківської сільради на с. Фитьків та перейменувала Фітьківську сільраду на Фитьківську [21, с. 328];

• від 10 червня 2011 р. у Коломийському районі перейменувала Остапківцівську сільську раду на Остапківську [22, с. 1478].

Таким чином, можна проаналізувати адміністративно-територіальний устрій сучасної Івано-Франківської області від ХІХ ст. На нашу думку, найоптимальнішим є варіант кінця 1962 р., коли виділялося 7 районів (Богородчанський, Галицький, Городенківський, Калуський, Коломийський, Косівський, Верховинський), лише з тією різницею, що варто було б поміняти центри районів та, відповідно, їх назви.

Нами пропонується наступний адміністративно-територіальний поділ: **м. Івано-Франківськ** (у сучасних межах) і райони: **Галицький** (сучасні Галицький і Рогатинський), **Коломийський** (Коломийський, Снятинський, м. Коломия), **Косівський** (Верховинський, Косівський), **Надвірнянський** (Богородчанський, Надвірнянський, м. Яремче), **Рожнятівський** (Долинський, Калуський, Рожнятівський, м. Калуш, м. Болехів), **Тлумацький** (Городенківський, Тисменицький, Тлумаць-

кий). Правда, доцільним було б залишити без змін усі діючі на сьогодні районні і міські (для міст обласного значення) ради. Для цього є певні передумови:

1. географічне положення;

2. приналежність до історико-етнографічних чи історико-географічних районів чи областей (Опілля – частково Галицький і Рогатинський райони; Покуття – Коломийський, Снятинський, Городенківський, Тисменицький і Тлумацький райони, м. Коломия; Гуцульщина – Косівський, Верховинський і частково Надвірнянський райони, м. Яремче; Бойківщина – Богородчанський, Рожнятівський, Долинський і Калуський район, м. Калуш, м. Болехів; м. Івано-Франківськ – територія, що не відноситься до конкретного етнографічного району внаслідок асиміляційних, агломераційних і інших процесів);

3. оптимізація адміністративного апарату (станом на 31.12.2011 р. нараховувалося 7395 державних службовців і 3146 посадових осіб органів місцевого самоврядування [39] – 1,3 % від загальної кількості працездатного населення області (≈ 830 тис. осіб); у такий спосіб можна вивільнити близько 100 млн грн., скоротивши на половину кількість державних службовців;

4. формування промислової та сільськогосподарської спеціалізації.

Література та джерела

1. Відомості ВРУ. – № 43. – 01.10.1989. – С. 616.
2. Відомості ВРУ. – № 30. – 01.08.1990. – С. 592.
3. Відомості ВРУ. – № 37. – 01.10.1991. – С. 1059.
4. Відомості ВРУ. – № 7. – 01.02.1993. – С. 163.
5. Відомості ВРУ. – № 38. – 01.09.1993. – С. 954.
6. Відомості ВРУ. – № 15. – 01.04.1994. – С. 411.
7. Відомості ВРУ. – № 29. – 01.08.1995. – С. 682.
8. Відомості ВРУ. – № 23. – 01.06.1996. – С. 308.
9. Відомості ВРУ. – № 11. – 01.01.1997. – С. 173.
10. Відомості ВРУ. – № 2. – 13.02.1998. – С. 31.
11. Відомості ВРУ. – № 32. – 19.08.1998. – С. 640.
12. Відомості ВРУ. – № 27. – 09.07.1999. – С. 544.
13. Відомості ВРУ. – № 37. – 15.09.2000. – С. 727.
14. Відомості ВРУ. – № 45. – 15.09.2000. – С. 928.
15. Відомості ВРУ. – № 28. – 13.07.2001. – С. 576.

16. Відомості ВРУ. – № 8. – 20.02.2004. – С. 256.
17. Відомості ВРУ. – № 3. – 21.01.2005. – С. 144.
18. Відомості ВРУ. – № 50. – 14.12.2007. – С. 2094.
19. Відомості ВРУ. – № 9. – 29.02.2008. – С. 310.
20. Відомості ВРУ. – № 44. – 31.10.2008. – С. 2308.
21. Відомості ВРУ. – № 8. – 20.02.2009. – С. 328.
22. Відомості ВРУ. – № 31. – 05.08.2011. – С. 1478.
23. Галичина / УРЕ. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1978. – С. 463.
24. Івано-Франківська область : адміністративно-територіальний поділ. – Львів : Каменяр, 1965. – С. 83.
25. Івано-Франківська область : адміністративно-територіальний поділ. – Ужгород : Карпати, 1976. – С. 6, 98–102.
26. Львівські вісті. – 1941. – 19 листопада.
27. Львівські вісті. – 1942. – 15, 24 квітня.
28. Львівські вісті. – 1942. – 1 серпня.
29. Малий словник історії України / [В. Смолій та ін.]. – К. : Либідь, 1997. – 464 с.
30. Народне господарство Станіславської області в 1961 році : статистичний збірник. – Львів : Держ. стат. вид-во, 1962. – С. 8.
31. Народне господарство Станіславської області : статистичний збірник. – Івано-Франківськ : Держ. стат. вид-во, 1968. – С. 8.
32. Протокол № 6 засідання Президиума ВС УРСР от 27 ноября 1939 г. – С. 2.
33. Станіславівське слово. – 1943. – 28 березня.
34. Стахів М. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 / М. Стахів. – Скрентон, 1959. – Т. III. – С. 55.
35. Kutrzeba S. Historia ustroju Polski / S. Kutrzeba / [wyd. drugie]. – Lwów : Nakładem Księgarni Polskiej B. Połonieckiego, 1920. – S. 162–164 (286 s.).
36. Pierwszy powszechny spis ludności Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 wrzesnia 1921 r. – Warszawa, 1927. – S. 5 (574 s.).
37. Tokarz W. Galicya : w początkach ery Józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1783 / W. Tokarz. – Kraków, 1909. – S. 31–35 (400 s.).
38. Wykaz udziału Galicyi i wielkiego księstwa Krakowskiego na powszechnej wystawie 1873 w Wiedniu / [ulożył Henryk Ed. Gintl]. – Wieden : Druk. L.K. Zamarskiego, 1873. – S. 17–18 (102 s.).
39. <http://nads.gov.ua/sub/ivfrankovska/ua/publication/content/34660.htm> – 08.04.2012 р.
40. http://uahistory.info/2011/05/19/galichina_v_1939_1944_rr.html. – 25.03.2012 р.

Klapchuk V.M. ADMINISTRATIVE AND TERRITORIAL DIVISION OF THE TERRITORY OF MODERN IVANO-FRANKIVSK REGION FROM THE REIN OF KING CASIMIR III TO INDEPENDENT UKRAINE. *The article provides information on the administrative entities within modern Ivano-Frankivsk region, since XIV century. The system of governance and the territorial boundaries of counties, districts, individual cities are characterized. An optimization of the administrative-territorial structure of the Ivano-Frankivsk region is proposed.*

Keywords: Stanislaviv, Ivano-Frankivsk, tsyrkul (district), region, county, district, administrative divisions.

Кляпчук В.М. АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ДЕЛЕННЯ ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ВІД КОРОЛЯ КАЗИМИРА ІІІ ВЕЛИКОГО ДО НЕЗАВИСИМОЇ УКРАЇНИ. *В статті наводиться інформація об адміністративних утвореннях в межах сучасної Івано-Франківської області, починаючи з XIV століття. Дана характеристика системи управління і територіальних границь повітів, районів, окремих міст. Предложено оптимізацію адміністративно-територіального устрою Івано-Франківської області.*

Ключевые слова: Станиславив, Івано-Франківськ, циркул (округ), область, повіт, район, адміністративно-територіальне устрою.

УДК 930.1:94(477.83/.86) "1914–1919"
УКРАЇНСЬКЕ СІЧОВЕ СТРІЛЕЦТВО
У ВОЄННО-РЕВОЛЮЦІЙНУ ДОБУ
1914–1919 РР. ЯК ОБ'ЄКТ
ДОСЛІДЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІСТОРІОГРАФІЇ: ШТРИХИ ДО
ЗАГАЛЬНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

В.С. Великочий

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

У статті робиться спроба аналізу надбавь української історіографії щодо висвітлення ролі і місця Українських січових стрільців у суспільно-політичних процесах воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. Визначено здобутки, напрями нових наукових пошукувань із заявленої наукової проблеми.

Ключові слова: українська історіографія, Українські січові стрільці, воєнно-революційна доба, інституціоналізація наукових установ.

Стрижневою проблемою воєнно-політичної історії Галичини 1914–1919 рр. є вивчення питань, пов'язаних з участю українців в імперській армії Австро-Угорщини, виникненням та діяльністю двох визначних військових формацій – Українських січових стрільців і Галицької армії – збройних сил ЗУНР. Вивчення цих процесів загалом вписується в історіографічну канву суспільно-політичного руху зазначеного періоду, однак має і свої особливості. По-перше, вагому роль у стимулюванні та координації вивчення цієї проблеми відіграли спеціальні громадсько-наукові структури. По-друге, саме з військової тематики маємо найбільшу мемуарну спадщину, що істотно вплинуло на її історико-аналітичне осмислення. По-третє, специфічною є динаміка розвитку досліджень у цій сфері: а) її підвалини закладалися за міжвоєнного періоду емігрантськими і західноукраїнськими істориками; б) спираючись на них, авто-

ри українського зарубіжжя у 1950–1980-х рр. видали низку фундаментальних праць з військової історії періоду Першої світової війни і ЗУНР; в) на цей доробок спиралися вітчизняні дослідники до середини 1990-х рр., тож лише в останнє десятиріччя ХХІ ст. окреслилися якісні зрушення його переосмисленні.

Названі обставини змушують звернутися до витоків інституціонального становлення української військової науки. Її підґрунтя заклали громадські дослідницькі структури, що діяли на західноукраїнських землях та в еміграції у міжвоєнний період. Їх основною інтелектуально-організаційною силою виступили понад 6 тис. офіцерів українських армій, які, за словами Лева Шанковського, «створили нам українську воєнно-історичну науку», зібравши, опублікувавши величезний масив першоджерел та воєнно-історичних студій [39]. Особовий склад військовиків зумовлював спрямованість і тематику дослідницької роботи, в якій також чітко простежується так звані «наддніпрянський» та «галицький» історіографічні струмені.

Наддніпрянська військова еміграція, що відзначалася високим фаховим й освітнім рівнем, гуртувалася навколо діючих у Каліші та Варшаві Воєнно-наукового видавництва, Українського воєнно-історичного товариства та Українського наукового інституту, які, крім книжкової продукції історико-мемуарного характеру, публікували чимало періодичних видань. Найвідоміші з них – воєнно-літературний журнал «Табір» (1923–1939) та збірник «За державність» (1929–1939) – висвітлювали історію військового будівництва та бойових дій у Наддніпрянщині у 1917–1921 рр. На відповідні процеси на західноукраїнських землях зверталася незначна увага: крім публікацій спогадів, про Галицьку армію згадувалося хіба що в контексті спільного походу на Київ армій УНР і ЗУНР. Ці наукові центри співпра-

цювали з еміграцією Армії УНР у Франції, Бельгії, Чехословаччині.

Своєрідний, так би мовити, «зустрічний вектор» досліджень здійснювала військова еміграція ЗУНР, зосереджена у таборах інтернованих Чехословаччини (Німецьке Яблонне, Ліберець, Йозефів та ін.). Перетворенню Праги у важливий український науковий центр поза межами радянської України сприяла політика чеського уряду, зокрема з надання освіти колишнім воякам УГА. З їхнього середовища вийшло чимало літописців національно-визвольних змагань. Однак, на відміну від військової еміграції УНР у Польщі, тут не знайшлося фахових сил та ентузіастів, які б забезпечили збереження величезного масиву археографічних джерел. Внаслідок цього значна частина унікальних матеріалів з празького Музею визвольної боротьби України (архіви армій УНР і ЗУНР, СВУ, таборів полонених у Німеччині та Австро-Угорщині тощо) була втрачена назавжди [25]. Поряд з виданням історико-мемуарної літератури вагомим здобутком цього осередку військової еміграції став часопис «Український скиталець» (1921–1923 рр.; 46 чисел), який заклав підвалини вивчення історії Галицької армії.

Третім центром української воєнно-історичної науки став Львів, до здобутків якого вагомо спрчинилися як високопрофесійні вихованці школи М. Грушевського (І. Крип'якевич, І. Карпинець, І. Кревецький, М. Голубець), так і нефахові історики – колишні військові діячі ЗУНР – Б. Гнатевич, О. Думін, (А. Крезуб), О. Кузьма, З. Стефанів та ін.). Творенню обширної історико-мемуарної спадщини також сприяли колишні старшини УСС та УГА, які згуртувалися навколо воєнно-історичного товариства «Червона Калина». Поряд з його спеціалізованою книжковою продукцією та періодикою у популяризації історії національно-визвольних змагань 1914–1920 рр. істотну роль відіграли часописи і календарі-альманахи суспіль-

но-політичного («Діло», «Новий час»), культурно-освітнього («Життя і знання») та різнопрофільного («Дніпро», «Запорожець», «Український інвалід» тощо) спрямування.

Ще одним важливим осередком розвитку української військової науки став Берлін, де плідну працю проводив Союз українських старшин у Німеччині зі своїм органом «Військовий вісник». З ним пов'язана діяльність визначного військового історика В. Кучабського, доробок якого популяризували і львівські видавництва.

Якщо у 20–30-х рр. заокеанська еміграція майже не виявила поступу в царині воєнно-історичних студій, то в повоєнний період вона займає провідні позиції у їхньому розвитку. Продовженням організаційно-пошукової і дослідницької діяльності «Українського скитальця» стало п'ятитомне видання «Українська Галицька Армія» (1958–1976), в якому представлені матеріали історико-мемуарного, археографічного, біографічного характеру [38]. Головна заслуга в його появі належить старшині УСС Д. Микитюку, який здійснив величезну роботу зі згуртування фахово-інтелектуального потенціалу, збирання джерельних матеріалів у європейських країнах, а також коштів на видання тощо [30]. П'ятитомнику бракувало аналітично-узагальнюючих досліджень, що істотно компенсували монографії Л. Шанковського [40; 41]. Вони стали найбільшим здобутком українського зарубіжжя з військової історії ЗУНР. Їхня підготовка також пов'язана з діяльністю видавничого осередку Д. Микитюка.

За радянського періоду українську військово-політичну історію воєнно-революційної доби 1914–1920 рр. не вивчали навіть з позицій комуністичної ідеології, фактично майже не публікували й мемуарної літератури. На відміну від партійно-політичної тематики її не фальсифікували, а радше замовчували, щоб не живити на-

родну пам'ять згадками про героїку національної боротьби, не збуджувати «сепаратистсько-патріотичні» настрої. За таких обставин у непростій ситуації опинилися історики України в першій половині 90-х років, коли почали продукувати свої праці майже виключно на основі здобутків не радянської літератури. Завдяки залученню нових джерел у наступному п'ятиріччі розгорнувся новий етап становлення військово-історичної науки України, яка в теоретико-методологічному відношенні не виходила за межі позитивізму. Зауваження М. Литвина [26], що вона перебуває у «зародковому стані», а вивчення українських воєнно-політичних процесів революційної доби «тільки починалося», актуальне значною мірою і до сьогодні.

До одного з феноменальних явищ української історіографії можна віднести публікації з історії Українського січового стрілецтва. Ця проблема ширше представлена в деяких інших наших працях [4; 5], тому обмежимося з'ясуванням її головних аспектів. Його унікальність зумовлена тим, що, сама по собі нечисленна, малопомітна на загальному тлі Першої світової війни, де на фронтах виступали багатомільйонні армії, військова формація викликала зливу різножанрової літератури – мемуарної, історико-мемуарної, публіцистичної, наукової. Якщо одна з перших бібліографій історії УСС І. Калиновича (1917) мала 65 позицій [15], то збірка П. Зленка (1935) – 988 джерел [12], а після її доповнення С. Ріпецьким (1965) – вже 1330 назв [3]. Останнє видання відображає здобуток української військової науки в Галичині в 1920–1930-х рр. та в українському зарубіжжі до середини 1960-х рр. В одному з найґрунтовніших на даний час монографічному дослідженні М. Лазаровича зафіксовано понад 900 праць з історії УСС [19, с. 540–547].

Хоча вищеназвані й інші публікації не пропонують повної бібліографії стрілецтва, для нас важливо те, що лише 5–7 %

зафіксованих у них праць мають суто науковий, а інші – здебільшого мемуарний, історико-публіцистичний та історико-популярний характер. Відтак із загальної маси літератури виокремимо три-чотири десятки праць, які найбільш виразно засвідчують загальну еволюцію, головні тенденції, здобутки та вузькі місця й дискусійні аспекти дослідження Українського січового стрілецтва. Історіографічний процес його осмислення характеризують виразна тяглість і змістовно-тематична наступність, що певною мірою гальмували пошук поліваріантних підходів до вивчення та пошуку нових неординарних ідей і оцінок цього явища. Можемо стверджувати, що в сучасній суспільній думці в головних рисах продовжують домінувати ті ж характеристики феномену стрілецтва, які дали його ідеологи та літописці ще в роки Першої світової війни, а також за міжвоєнного періоду з орієнтацією на перспективи розгортання визвольної боротьби.

Однією з перших і свого роду «відправних» праць з історії стрілецтва стала брошура чільного діяча української соціал-демократичної партії, члена Головної української ради та Української бойової управи В. Темницького [36].

У 1916–1918 рр. у періодиці й окремими виданнями з'являються історико-мемуарні праці перших відомих літописців УСС – О. Назарука [31; 32] та В. Дзіковського [8; 9]. Підготовлені на документальних матеріалах, вони фактично започаткували системне вивчення генези та бойового шляху усусусів, чим помітно вплинули на їх подальшу глорифікацію в історичній та суспільно-політичній думці.

Етапними подіями в розвитку історіографії УСС стали праці М. Угриня-Безґрішного (1923) [37], перше узагальнююче дослідження О. Думіна (1936) і колективна робота відомих військових істориків І. Крип'якевича, Б. Гнатевича, З. Стефаніва (1935) [10; 13; 14]. «Вибух» стрілец-

кого літописання в міжвоєнній Галичині зумовлювався як широким суспільним інтересом до військової історії, що особливо посилювався у зв'язку з відзначенням 10-ї й 20-ї річниць стрілецького чину, так і нагромадженням документальних матеріалів із означеної теми. Тогочасні праці сприяли утвердженню певного «алгоритму» у висвітленні зародження, становлення та бойової діяльності УСС. Під їхнім впливом укорінювався стереотип, що «головним ворогом» військово-патріотичного руху галицького українства виступали саме поляки, які вели проти нього постійну відкриту чи приховану боротьбу, тоді як офіційним австрійським й іншим чинникам у цій справі відводиться непропорційно мала роль.

Українське зарубіжжя збагатило історіографію УСС не лише в кількісному, а й у якісному відношеннях. Однією з рубіжних подій у її розвитку стала поява книги С. Ріпецького (1956) [35], якого по праву вважають одним з найвизначніших дослідників цієї національної військової формації. Відмовляючись від її глорифікації та суб'єктивного трактування, науковець підсумував і творчо узагальнив надбання своїх попередників. Таким чином, він здійснив комплексне дослідження історії стрілецтва, показавши його витоки, ідейне й організаційне становлення напередодні і в роки Першої світової війни, бойовий шлях на теренах Галичини й Наддніпрянщини, а також внесок у розвиток національної культури та політичної думки. С. Ріпецький (чи не одним з-поміж перших) використав праці англomовних авторів з цієї тематики, а також критично підійшов до свідчень українських мемуаристів. При цьому повсякчас у традиційному дусі наголошувалося на державницькому, соборницькому характері УСС, які, ставши прямими спадкоємцями козацтва, збагатили національну визвольну традицію, зміцнили її стрижневий постулат опори на власні сили.

В історіографічних дослідженнях, а також оглядах у дисертаційних і монографічних працях часто зустрічаємо спрощений, поверховий огляд висвітлення «стрілецької проблематики» радянською літературою. Втім, зовсім невиправдано вважати авторів цих текстів повними «невігласами». Вони були непогано обізнаними із цією історичною проблемою, однак свої положення і висновки вимушено формулювали, виходячи виключно з нав'язаних їм ідеологічних постулатів. Відома «хрущовська відлига» майже не принесла позитивних зрушень в переосмислення історії й діяльності стрілецтва. Тому, як у літературі, що з'явилася за сталінського режиму («Історія Української РСР» (1953) та ін.), так і в працях кінця 1950-х – першої половини 1960-х рр. (В. Беляєв [2], А. Вюник [6], В. Осечинський [33] та ін.) оцінки УСС залишилися майже незмінними або ж цю військову формацію взагалі оминали увагою. Про це свідчать і репрезентативні монографічні та довідникові видання (напр., «Торжество історичної справедливості» (1968), «Українська радянська енциклопедія» (1963) тощо).

У високопатріотичних, пафосних тонах розпочалося і загалом триває й до нині дослідження феномену УСС у новочасній історичній науці України. До середини 90-х років відбувалося поглиблене вивчення головним чином спадщини західноукраїнських літописців міжвоєнного періоду та українського зарубіжжя. Від них сучасні дослідники перейняли не лише багатий фактологічний матеріал, а й головний «історіографічний алгоритм» висвітлення історії УСС. Якщо національно-патріотичний пафос їхніх праць швидше змінювався вираженішими тонами, то успадковані науково-теоретичні підходи і трактування залишаються домінуючими. Простежується явище, коли думки і погляди діаспорних дослідників і мемуаристів видавалися сучасними авторами за свої власні, причому йдеться про роботи

як публіцистичного, так і наукового характеру. В такому руслі переосмислення історії УСС львівськими, івано-франківськими, тернопільськими, чернівецькими дослідниками випереджало загальний поступ з ліквідації інших «білих плям» історії України. Вже у 1989–1991 рр. (фактично в рамках радянської історіографії) відбувалася відмова від застарілих ідеологем. Про це свідчать праці П. Арсенича [1], В. Гордієнка [7], М. Литвина і К. Науменка [27], Р. Матейка і Б. Мельничука [29], Б. Якимовича [42] та ін. авторів, які здебільшого мали краєзнавчий чи історико-публіцистичний характер.

Близько чотирьох десятиріч (після появи у 1956 р. праці С. Ріпецького) знадобилося українській історіографії, щоб тематика УСС почала знову наповнюватися свіжими, оригінальними думками. Наростання якісних змін у другій половині 1990-х рр. проявлялося у намаганнях виваженого осмислення «стрілецького феномену» на основі залучення до наукового обігу нових архівних документів та матеріалів преси. Названі та інші зрушення виразніше проявилися у спеціальних роботах А. Каляєва [16–17], М. Лазаровича [18–23] та окремих колективних виданнях [28].

Найґрунтовнішим на сьогоднішній день дослідженням з історії УСС можна вважати монографію М. Лазаровича (2005), який доповнив здобуток своїх попередників значним арсеналом архівних та інших документальних джерел. Це дозволило, досить глибоко відтворити передумови формування легіону УСС, його бойовий шлях та культурно-освітню працю у 1914–1918 рр. При визначенні історичної ролі стрілецтва автор акцентує увагу на його громадсько-просвітницькій праці серед народу, стрижнем якої стала популяризація національно-державницької ідеї. Однак знову ж таки доволі проблематичними виглядають твердження науковця, буцімто без патріотичного і

визвольного піднесення, яке викликали усуси в народі, Листопадова національна революція 1918 р. у Галичині взагалі була б неможливою [19, с. 325–326]. Відомо ж бо, що ця подія (яку не можна зводити до «технічного» перебрання влади у Львові) була викликана значно потужнішими і глибшими чинниками.

Центром тяжіння обширної за обсягом «стрілецької історіографії» є кілька головних проблем, пов'язаних з витокami та джерелами формування УСС, їхнім бойовим шляхом, національно-політичною, культурно-освітньою діяльністю тощо. Червоною ниткою через неї також проходить з'ясування ролі стрілецтва в українському державотворенні й формуванні національної військової традиції. В такому сенсі утвердилося трактування УСС як «першої у новітній історії» української національної військової формації та «зародка» української армії. В усусах, які в боротьбі за волю і незалежність українського народу утверджували ідею опори на власні сили, вбачають прямих спадкоємців бойових традицій козаків, проводять пряму аналогію між ними.

У сучасній історіографії поглиблюється тенденція, започаткована першими літописцями, зокрема згадуванням В. Темницьким, щодо осмислення феномену УСС у площині військово-політичних процесів. При цьому вони вивчаються в різних ракурсах. Слідом за працями, що з'явилися у 1920–1930-х рр. у Галичині та згодом в українському зарубіжжі, становлення УСС, як уже відзначалося, розглядалося через призму протистояння з поляками, а джерело зростання їхньої популярності та впливів убачалося у всенародній підтримці. При цьому на задній план відходив і недооцінювався «австрійський чинник». На його винятковому значенні свого часу наголошував К. Левицький, котрий, як голова Головної української ради, брав участь у перемовинах з Віднем. Говорячи про велике зацікавлення урядових кіл цією справою, історик-мемуарист

вказує, що легіону УСС від самих початків відводили особливі «військово-політичні завдання» [24, с. 13–23].

Типовим прикладом докладного з'ясування політики Відня щодо Легіону УСС в сучасній вітчизняній історіографії є дисертаційне (монографічне) дослідження С. Попика. Воно ґрунтується переважно на австрійських джерелах, що, вірогідно, пояснює перегукування поглядів автора з думками того ж В. Темницького й інших дослідників «австрійського періоду». Це стосується визначення мотивів, якими керувався український політичний провід, створюючи УСС: прагнення заявити про українців як реальну силу та зняти з них недовіру й закиди у проросійських симпатіях і настроях тощо. Автор обстоює думку про те, що офіційна австрійська влада була зацікавлена в активізації національно-визвольного руху на українських землях, однак її стратегічна лінія стосовно УСС визначалася ходом військових дій на австро-російському фронті [34, с. 50–57]. Вищезгадані дослідники наголошують на тому, що імперське військове командування вбачало в українських легіонерах передусім розвідників, диверсантів, перекладачів, тому в складі австро-угорської армії вони не творили цілісного формування, а були поділені на десять сотень, до яких, зважаючи на згадані функції, відбиралися особи за певними критеріями, передусім з високим рівнем освіти, тощо.

Такі ж думки з приводу зародження і становлення УСС залишили і перші історики-мемуаристи, які писали за «гарячими слідами» й були свідками відповідних перемовин з Віднем. Вони також впливають з аналізу німецькомовних джерел (С. Попик та ін.). До речі, подібні підходи побутували і в радянській літературі, однак її автори відверто спотворювали це явище, зображаючи українських легіонерів як «австрійських найманців» і «зрадників» свого народу. Українська національно зорієнтована історіографія (західноукра-

їнська 1920–1930-х рр., українського зарубіжжя, сучасна вітчизняна) відсунула «австрійський чинник» на задній план, зосередивши зусилля на доведенні, що генеза УСС має «суто», а то й «виключно» «українське національне коріння», яке стало «закономірним наслідком» довоєнного національного руху. Цей постулат незаперечний, проте він недостатній для цілісного висвітлення проблеми.

Праці О. Думіна [10] і М. Заклинського [11], відтак М. Лазаровича [20] й інших авторів показують процес перетворення УСС в 1917 – першій половині 1918 рр. на реальну політичну силу, з якою був змушений рахуватися Відень у своїх зносинах з УНР та Гетьманом П. Скоропадського. На такому тлі в лоні УСС постійно нуртували проекти створення таємних організацій, а також наростали антиавстрійські настрої, відбувалася кристалізація його ідеології.

Отже, впродовж понад дев'яти десятиріч нагромаджено чималу кількість літератури з історії Українського січового стрілецтва. Її аналіз дозволяє стверджувати про глибоку детальну розробку питань, пов'язаних з їхнім виникненням і організаційним становленням, участю у бойових діях, різноманітною суспільною діяльністю тощо. Кожен історіографічний етап відзначається своїми особливостями осмислення військово-політичних процесів в Галичині у 1914–1919 рр. Водночас, попри значний науковий рівень вони мають певні прогалини і залишають чималі перспективи для подальшого вивчення.

Література

1. Арсенич П. Січові стрільці / П. Арсенич. – Івано-Франківськ, 1990. – 24 с.
2. Беляев В. Разоблачение : документальные очерки и повести / В. Беляев. – Львов : Книго-журнальное изд-во, 1960. – 293 с.
3. Бібліографія джерел до історії Українських Січових Стрільців / [упоряд. С. Ріпечкий]. – Нью-Йорк : Видавнича комісія Братства УСС, 1965. – 115 с.

4. Великочий В. Національний феномен українського січового стрілецтва / В. Великочий // Галичина : краєзнавчий та культурно-просвітній часопис. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 56–61.
5. Великочий В. Українське січове стрілецтво як феномен української історіографії / В. Великочий // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету / Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки. – 2008. – Вип. 14. – С. 65–74.
6. Вюник А. Осип Петрович Курилас / А. Вюник. – К., 1963. – 123 с.
7. Гордієнко В. Українські Січові Стрільці / В. Гордієнко. – Львів, 1990. – 48 с.
8. Дзіковський В. Коло Потутор. 13.VIII. – 30. IX. 1916. – Відбитка з віденського альманаху «Кривавого Року» за рік 1917. – Загальна Українська Рада. – 32 с.
9. Дзіковський В. УСС на Поділлі / В. Дзіковський // Світ. – 1917. – Ч. 2. – С. 31–33; Ч. 3. – С. 49–50; Ч. 4. – С. 70–71; Ч. 5. – С. 79–85; Ч. 6. – С. 97–98; Ч. 7. – С. 111–116.
10. Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців 1914–1918 / О. Думін. – Львів : Червона Калина, 1936. – 376 с.
11. Заклинський М. З життя УСС в 1917 р. / М. Заклинський // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1934. – Ч. 12. – С. 4–7.
12. Зленко П. Українські Січові Стрільці. (Матеріали для бібліографічного покажчика) / П. Зленко // За державність. – Каліш, 1935. – Вип. 5. – С. 243–273; 1936. – Вип. 6. – С. 238–253; 1937. – Вип. 7. – С. 231–245.
13. Історія українського війська. – Львів : Вид-во І. Тиктора, 1936. – Ч. III : Збройні сили сучасної доби / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич та ін. – 568 с.
14. Калакура О. Акт злуки в контексті польсько-українських відносин / О. Калакура // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми (до 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.) : збірник. – К. : ІПіЕНД, 1999. – С. 264–271.
15. Калинович І. Огляд воєнної української бібліографії за час першого року світової війни / І. Калинович // Українське слово. – Львів, 1915. – Ч. 51. – С. 3–4; Ч. 53. – С. 2; Ч. 54. – С. 2; Ч. 55. – С. 3; Ч. 56. – С. 2; Ч. 57. – С. 2; Ч. 58. – С. 2; Ч. 59. – С. 2–4; Ч. 61. – С. 2; Ч. 65. – С. 5–6; Ч. 72. – С. 34; Ч. 76. – С. 4; Ч. 80. – С. 6; Ч. 81. – С. 2; Ч. 83. – С. 4–5.
16. Каляев А. Українські січові стрільці в авангарді боротьби за ЗУНР в період українсько-польської війни (1918–1919 рр.) / А. Каляев. – Львів, 1994. – 41 с.
17. Каляев А.О. Українські Січові Стрільці у боротьбі за створення і захист Західноукраїнської Народної Республіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 20.02.22 / А.О. Каляев. – Львів, 1997. – 20 с.
18. Лазарович М. Культурно-просвітницька діяльність Українських Січових Стрільців у роки Першої світової війни / М. Лазарович. – Тернопіль : Тайп, 2003. – 114 с.
19. Лазарович М.В. Легіон Українських січових стрільців : формування, ідея, боротьба / М.В. Лазарович. – Тернопіль : Джура, 2005. – 592 с.
20. Лазарович М.В. Між війною і політикою: легіон Українських Січових Стрільців у 1917 – на початку 1918 р. / М.В. Лазарович // Військово-науковий вісник. – Львів : Львів. військ. ін-т, 2005. – Вип. 7. – С. 128–143.
21. Лазарович М. Національні риси в агрибутиці Українських Січових Стрільців / М. Лазарович, Н. Лазарович // Четверта наукова геральдична конференція, Львів, 10–12 листопада 1994 р. : зб. тез повід. і доп. – Львів, 1994. – С. 48–50.
22. Лазарович М.В. Українське Січове Стрілецтво: формування, ідея, чин : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня к.і.н. : спец. 07.00.01 «Історія України» / М. В. Лазарович. – Львів, 1996. – 24 с.
23. Лазарович М. Українські Січові Стрільці: національно-політична та культурно-просвітницька діяльність / М. Лазарович. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 202 с.
24. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918 / К. Левицький. – Львів, 1928. – Перша часть; Львів, 1929. – 288 с.; Друга часть. – 1929. – С. 289–496; Третя часть. – 1929. – С. 497–774.
25. Лисюк К. Музей Визвольної Боротьби України в Празі (його початки й ліквідація) / К. Лисюк // На слідах. – Каліфорнія, 1955. – Ч. 3–6. – С. 11–21.
26. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Ін-т Центрально-Східної Європи, 1998. – 488 с.

27. Литвин М.Р. Історія галицького стрілецтва. / М.Р. Литвин, К.Є. Науменко. – Львів : Каменяр, 1991. – Вид. 2. – 200 с.
28. Лицарі рідного краю : січово-стрілецька традиція в історії, культурі та мистецтві України ХХ століття : Мат. Всеукр. наук.-теор. конф., присвяченої пам'яті організатора січово-стрілецького руху в Галичині, генерального отамана Українського січового союзу, голови Української Боевої Управи Кирила Трильовського, 17 травня 2007 р. / упоряд., ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2007. – 312 с.
29. Матейко Р. Воєнними дорогами синів Галичини. УСС на Тернопільщині / Р. Матейко, Б. Мельничук. – Тернопіль, 1991. – 70 с.
30. Микитюк Д. Як родилася «Історія УГА» / Д. Микитюк // Українська Галицька Армія : Матеріала до історії. – Вінніпег : Вид. Д. Микитюк, 1976. – Т. 5 : Над Сяном. С. 187–190.
31. Назарук О. Мілітарний рух серед української молодіжі середніх шкіл перед війною / О. Назарук // Діло. – 1915. – 16–17 жовтня.
32. Назарук О. Слідами Українських Січових Стрільців / О. Назарук. – Львів, 1916. – 156 с.
33. Осечинський В. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму / В. Осечинський. – Львів : Книж.-журн. вид-во, 1954. – 185 с.
34. Попик С. Українці в Австрії 1914–1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни / С. Попик. – К. ; Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 236 с.
35. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин / С. Ріпецький. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1956 ; Львів, 1995. – 357 с.
36. Темницький В. Українські Січові Стрільці : Думки й уваги з приводу українського мілітарного руху / В. Темницький. – Відень : СВУ, 1915. – 40 с.
37. Угрин-Безгріший М. Українські Січові Стрільці / М. Угрин-Безгріший // Календар Червоної Калини на 1924 рік. – Львів; К., 1923. – С. 36–51.
38. Українська еліта : минуле, сучасне, майбутнє : м-ли міжрегіон. наук. конф., 12–13 грудня 1996 року. – Тернопіль, 1996. – 293 с.
39. Шанковський Л. Нарис української воєнної історіографії / Л. Шанковський // Український історик. – Нью-Йорк-Мюнхен, 1971. – Ч. 3–4. – С. 73–89; 1972. – Ч. 3–4. – С. 55–71; 1974. – Ч. 1–3. – С. 48–64.
40. Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність / Л. Шанковський. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1958. – 319 с.
41. Шанковський Л. Українська Галицька Армія : Воєнно-історична студія / Л. Шанковський. – Вінніпег : Вид-во Д. Микитюка, 1974. – 396 с.
42. Якимович Б. З історії УСС / Б. Якимович // Пам'ятки України. – 1990. – № 1. – С. 58–63.

Velykochyy V.S. UKRAINIAN SICH RIFLEMEN IN THE MILITARY REVOLUTIONARY DAY OF 1914–1919 YEARS AS THE OBJECT OF NATIONAL HISTORIOGRAPHY RESEARCH: BARS TO THE GENERAL CHARACTERISTICS. *In the article is given a short to analysis the acquisitions of Ukrainian historiography in relation to illuminate the role and place of the Ukraine Sichovi Shooters in the social and political processes of military-revolution period from 1914 – till 1919. The achievements and directions from the new scientific researches from the declared problem are certain.*

Keywords: Ukrainian historiography, Ukraine Sichovi Shooters, military-revolution period, institutionalization (creation and legitimation) of scientific establishments.

Великочий В.С. УКРАИНСКОЕ СЕЧЕВОЕ СТРЕЛЦТВО В ВОЕННО-РЕВОЛЮЦИОННУЮ ЭПОХУ 1914–1919 ГГ. КАК ОБЪЕКТ ИССЛЕДОВАНИЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ: ШТРИХИ К ОБЩЕЙ ХАРАКТЕРИСТИКЕ. *В статье делается попытка анализа достижений украинской историографии по освещению роли и места Украинских Сечевых Стрельцов в общественно-политических процессах военно-революционной эпохи 1914–1919 гг. Определены достижения, направления новых научных изысканий с заявленной научной проблемы.*

Ключевые слова: украинская историография, Украинские Сечевые Стрельцы, военно-революционная эпоха, институционализация научных учреждений.

УДК 796.01

**САКРАЛЬНА АРХІТЕКТУРА
ДАВНЬОГО ГАЛИЧА: СТАН ТА
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ****Т.З. Маланюк**Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

У статті розглядається сакральна архітектура давнього Галича, яка є складовою частиною історико-культурної спадщини України і має значні перспективи щодо використання для потреб туризму на території Івано-Франківської області.

Ключові слова: сакральна архітектура, пам'ятки архітектури, культурна спадщина.

Постановка проблеми. У багатій історико-культурній спадщині України визначне місце належить пам'яткам сакральної архітектури. Культурні споруди Івано-Франківщини мають багатомістову історію і тісно пов'язані з історичним минулим краю. Вони впродовж десятиліть привертати увагу як іноземних, так й українських дослідників. До цього типу пам'яток належать собори, церкви, костели та синагоги.

Найдавніші сакральні пам'ятки архітектури Прикарпаття знаходяться в давньому Галичі. Пам'ятки матеріальної культури, які залишилися нам у спадок від княжого Галича, є не лише суто регіональною цінністю, а й складовою частиною історико-культурної скарбниці України, надбанням світової цивілізації. Як історичне ядро Галицького та Галицько-Волинського князівств, Галич впродовж кількох століть був зосередженням найвищих досягнень народу південно-західної Русі-України, великим адміністративним, культурним та духовним центром.

Сьогодні в межах княжого міста XII-XIII ст. під охороною держави перебуває 118 пам'яток археології, 15 пам'яток історії та культури, 10 пам'яток архітектури XII-XVII ст., чотири історико-ландшафтні заповідні зони [4, с. 68].

В останні роки дослідження пам'яток сакральної архітектури присвячені роботи І. Дрابعука, І. Ковалю, Ю. Лукомського. Актуальними залишаються питання, пов'язані щодо охорони культурної спадщини, збереження та використання для потреб туризму.

Мета статті – проаналізувати сакральну архітектуру давнього Галича та визначити перспективи використання для потреб туризму.

Результати дослідження. Створення Галицько-Волинської держави спричинило зародження та розвій галицької архітектурної школи. Економічне піднесення нової столиці, формування на Крилоській горі могутнього християнського центру вплинуло на розгортання монументального будівництва.

Галицька архітектурна школа виросла на підґрунті мистецтва давніх слов'ян, особливо на багатомістових традиціях дерев'яного будівництва й суміжних з ним ремесел. Політичні попередники Галича – Звенигород і Перемишль – засвоїли вироблену у візантійській архітектурі хрестовокупольну, трьохспадну систему церковної споруди, яка надовго запанувала в будівництві храмів Галицької Русі. Разом з тим культурне спілкування з Романським Заходом принесло до Галича через посередництво Великоморавської держави незнаний у княжій Україні тип сакральної будови – храм – ротонду.

У письмових джерелах – Київському і Галицько-Волинському літописах, – згадано чотири галицькі храми княжої доби: божиця Святого Спаса на княжому дворі Володимирка Володаревича (1153); собор Успіння Пресвятої Богородиці (1187); монастирська церква святого Іоана (1189); церква Архангела Михаїла (1231). Внаслідок багатомістового чужоземного поневолення Галичини, пам'ятки давнього галицького зодчества загинули, і тільки завдяки археологічним дослідженням вчених А. Петрушевича, Л. Лаврецького, І. Шараневича, Ю. Захарієвича, О. Чолов-

ського, Й. Пеленського, Я. Пастернака, О. Іоанісіяна, Ю. Лукомського вималювалась картина еволюції архітектури в Галицькій землі [14, с. 280].

Вигляд княжого Галича прикрашали багаті на свою архітектуру святині, серед яких Успенський собор вважається найкрасивішою і найвеличнішою монументальною культовою спорудою західноукраїнських земель і не поступався кращим соборам Києва, Чернігова, Новгороду.

Рештки літописної Богородичної церкви княжого Галича вперше були виявлені та досліджені протягом 1936–1938 рр. експедицією Наукового товариства ім. Т. Шевченка під керівництвом Ярослава Пастернака. В процесі досліджень проводилась докладна, як на той час, фіксація кам'яних субстанцій пам'ятки: фундаменти собору, фрагменти збережених наземних мурів, ділянки уцілої підлоги, а також окремі археологічні об'єкти [9, с. 34].

Оглядаючи решти мурів княжої катедри у Крилосі Я. Пастернак переконувався, «що вона була збудована з кількох родів природного будівельного каміння, доведеного сюди з різних місцевостей. Каміння було добре діbrane, найкраще, яке можна було в околиці дістати, а при будові використано його природні прикмети» [12, с. 199].

Численні знахідки архітектурних деталей та скульптурного декору, виявлені в процесі розкопок, дають уявлення про вигляд величного галицького собору. Входи до нього були оздоблені різьбою в перспективних порталах, стіни членувалися вертикальними виступами пілястрами, профільованими горизонтальними поясами цоколю та карнизів. У зовнішньому декорі застосовувались зубчасті та валкові фризи, фігурні антропоморфні, зооморфні й міфологічні маски, аркади на півколонках із капітелями. Головну частину собору становили три нефи з аспідами. Із південної, західної і північної сторони храм був охоплений галереями. Навпроти середньої аспіди розміщувався престол.

У бічних аспідах – жертвник та дияконник. Відокремлене приміщення у східній частині південного притвору служило для зберігання предметів церковного культу, а також книг, державного архіву, уставів і грамот, можливо, навіть княжої скарбниці. За знахідкою фрагмента вирізьбленої з вапнякового блоку хрестильниці вчені локалізували місцезнаходження баптистерія – окремої ділянки, призначеної для хрещення дітей. Іконостаса в княжих церквах ще не було, його роль виконувала низька алебастрова перегородка, посередині якої знаходилася Царські ворота, а обабіч них – двоє дияконських воріт. Внутрішні стіни Успенського собору були розписані фресковим живописом із біблійними сюжетами. Археологічні розкопки, проведені весною 2000 р. всередині Крилоської Успенської церкви, виявили багато численні фрагменти фресок на кам'яних блоках із собору Ярослава Осмомисла. У колористичній гамі галицьких майстрів переважала рожева, попелястосиня, помаранчева барва, а ціла палітра складалась із білої, жовтої, брунатої, чорної, бордової й зеленої барв. Найпочесніше місце в Успенському соборі було відведено мозаїчним зображенням Богородиці-Оранти й Христа-Пантократора [5, с. 108–109].

Під підлогою Успенського собору виявлено кам'яний саркофаг з алебастрових плит із скелетом людини. Дослідники вважають, що це рештки князя Ярослава Осмомисла. Тепер саркофаг зберігається в постійній експозиції обласного краєзнавчого музею. А на місці поховання поставлена кам'яна плита з написом: «Тут був похований Ярослав Осмомисл, 1152–1187». Розкопаний фундамент Успенського собору на підставі археологічних досліджень в 1970–1975 рр. у Крилосі законсервовано [1, с. 30].

Справжньою перлиною давньої архітектури є церква Святого Пантелеймона, яка єдина з наземних храмів збереглася до наших днів у с. Шевченкове. У серпні 1992 р. в соборі вперше за багато років відбулося святкове Богослужіння [3, с. 76].

Комплекс собору 1200 р. належить до найдавнішого романо-візантійського стилю. Сама церква була побудована невідомим талановитим архітектором у вигляді квадрата з чотирма колонами. Цікавим явищем в архітектурі цієї святині є те, що властиві риси візантійського стилю знайшли тут гармонійні сполучення із провідними рисами романського стилю, що у XII ст. був поширений в Західній Європі. Вони спостерігаються у вигляді головного й бічного порталів, а потім у трьох аспадах, обставлених тонкими колонами із гарно різьбленими капітелями. Особливо гарно різьблені капітелі колон, що мають вигляд квіток або кошиків із гірляндами квітів.

Церква святого Пантелеймона залишилася одинокою пам'яткою кам'яної архітектури княжих часів і являє собою надзвичайно гарний та цікавий зразок архітектури XII ст. [10, с. 53] На відзнаку 1100-річчя заснування Галича тут проведено значні ремонтно-реставраційні роботи, які завершилися в 1998 р. під керівництвом відомого львівського архітектора і реставратора І. Могитича [5, с. 150].

У центрі сьогоднішнього Галича збереглася з давніх віків церква Різдва Христового – найцінніша пам'ятка архітектури на території сучасного Галича, що дійшла до наших днів. Вона є однією з найстарших мурованих церков краю. Таких споруд майже не збереглося дотепер в Галичині.

Найбільш суперечливим і невизначеним є встановлення дати будівництва мурованого храму. Зроблено десятки спроб продатувати побудову споруди, та всі вони так і залишилися на рівні наукових гіпотез. Єдине, на чому зійшлися дослідники минулих часів, – це те, що теперішня мурована церква мала свою дерев'яну попередницю. На думку Ю. Лукомського, будівництво церкви скоріше всього слід віднести до XIV ст. [8]. Інші дослідники називають різні дати зведення храму: перша половина або середина XV ст. [13], XI–XIII ст. [7], межа XIII–XIV ст. і кінець XIV

– початок XV ст. [11], друга половина XIV ст. [15].

У 1825 р. дискусія щодо дати побудови мурованої церкви розпочали місцевий парох Корнило Левицький та німецький архітектор Бергер. У той час вони вели певні археологічні дослідження. Відомий історик та археолог Антін Петрушевич пішов хибним шляхом. Він висловив гіпотезу, що церква Різдва Христового є величавим літописним кафедральним Успенським собором галицьких князів. У шематизмі Львівської архієпархії за 1912 р. подається: «Правдоподібно збудована ще у XII ст., мабуть була міською церквою, а не святинєю кафедральною, бо замала для того, а її будова та будівельний матеріал залихий як на катедрі у княжому місті» [16, с. 93]. Не дивно, що сучасники не мають якоїсь одної думки про датування будівництва церкви.

Багато добрих і лихих подій пережила церква. Горів Галич, горіла і церква. Але відбудовувалося місто, і піднімалася з руїн його святиня – церква Різдва Христового, яка була «визитівкою» і своерідним форпостом міста. У XVI–XVIII ст. церква неодноразово руйнувалася через набіги ворогів. За переказами міщан, служила вона і пристанищем для коней, але це могли бути й безпідставні здогадки. Отже, в другій половині XVIII ст. храм відбудовувався і набрав сучасного вигляду [15, с. 42].

У 1785 р. для дзвіниці було вилито один із дзвонів. Тоді ж зроблено дерев'яний різьблений позолочений одноярусний іконостас. Ще у 1887 р. в церкві зберегалися два старовинні срібні хрести, на доблених у пізніші часи приставках. Менший – трираменний з XIII ст., та більший – кардинальний двораменний з XIV ст. Про велику давність більшого хреста свідчить сам характер різьби Розп'яття, де постає Христа Спасителя прибіта чотирма великими цвяхами, а також напис, який поміщений на хресті старослов'янською мовою. По боках Розп'яття – зображення

плачучої Божої Матері і святого Івана [2, с. 43].

У 1801 р. над Галичем пронеслася буря, поруйнувавши багато будівель. З церкви Різдва Христового зірвано дах. Протягом року вона стояла без покрівлі. Парафіяни зібрали кошти і власними силами спорудили новий дах, але на бічних навах його не було, мабуть тому, що не вистачало коштів. У 1803 р. візитаторами галицької парафії зроблено про церкву такий запис: «Церква обряду греко-католицького під титулом Різдва Христового, мурована, з цвинтарем поряд, склепіння дерев'яне, дах новий гонтовий...» [16, с. 44]. Зараз церква Різдва Христового – це мурований тринефний храм із трьома півкруглими аспідами зі східної сторони і трансептом. Бокові нефи однарусні, центральний – двоярусний. Дах споруди завершений круглим барабаном із карнизом та куполом [3, с. 18].

Біля залишків фундаменту Успенського собору XII ст. в с. Крилосі збереглася будівля пізнішого періоду – Успенська церква XVI ст. Церква була побудована у стилі ренесансу з матеріалу Успенського собору XII ст. Після руйнування при татаро-турецькому нашестві 1676 р. відбудована в 1699–1702 рр. Реставрації проведені в 1824–1825 рр. й перед Першою світовою війною. У 1915 р. споруда сильно постраждала, перекриття провалилося.

Пам'ятник реставрувався в 1926 р. (арх. Л. Левінський). Над оформленням інтер'єру в 1929 р. працював художник А. Монастирський. У 1972–1976 рр. проведена реставрація пам'ятника (арх. Л.М. Дмитрович). У первинному вигляді споруда була тринефною, чотирьохстовпною, з купольним перекриттям. В даний час – це однефна трьохапсидна споруда з видовженим по головній осі планом. Фасади розчленовані пілястрами з різьбленими кам'яними капітелями. Північний й західний входи оформлені кам'яними профільованими порталами. Стіни складені з тесаних кам'яних блоків із зображен-

ням графіті XII ст., що збереглися на них. Художню цінність представляє західний портал, прикрашений камінною різьбленою ренесансною композицією. Північний портал завершений трикутним фронтоном на різних кам'яних кронштейнах з датою «1702».

У 1974 р. під час реставраційних робіт відкрито білокам'яний рельєф XII ст. із зображенням дракона з Успенського кафедрального собору. Пам'ятник є логічним зв'язком з поряд відновленими фундаментами Успенського собору XII ст. [11, с. 226]

Успенський собор та подібні архітектурно-археологічні пам'ятки Галича переважно перебувають у стані руїн або похованих фундаментів, їх позитивною особливістю є мінімум пізніших будівельних нашарувань, завдяки чому вони мають значний інформаційний потенціал. Ці об'єкти втратили можливість утилітарного використання, але набули значущість як наукове джерело пізнання минулого, матеріальні докази історичної правди, засоби духовного та естетичного виховання людей. Специфічною рисою пам'яток даної категорії є те, що завдяки існуванню решток споруд у вигляді горизонтальних проєкцій спостерігач може легко сприймати їх планувальну структуру. Величезна емоційно-естетична дія архітектурно-археологічних пам'яток на глядачів відносить їх до категорії історичних реліктів, які охоче відвідуються туристами.

Зростаючі об'єми будівництва, концентрація господарської діяльності, які зараз мають місце на історично цінних теренах давнього Галича, можуть призвести до руйнування його архітектурно-археологічних пам'яток. Попри це, їх відповідне використання, як показує практика, крім ідеологічного і духовно-естетичного аспектів має серйозну економічну основу. Пам'ятки можуть активно використовуватися для потреб суспільства, одночасно зберігатись і приносити значні доходи за рахунок розвитку туризму. Практика показує, що найкращим способом збережен-

ня архітектурно-археологічної пам'ятки і реалізації її експозиційно-пізнавальної цінності є музеєфікація – показ об'єкта як музейного експонату на місці створення [9, с. 42].

Таким чином, дослідження пам'яток сакральної архітектури послужить зростанню інтересу українського населення до свого краю, його історії, звичаїв та традицій. Вони є надзвичайно привабливими для туристів як з різних регіонів України, так і з-за кордону. Реставрація сакральних споруд, упорядкування прилеглих територій, розбудова під'їзних шляхів та іншої туристичної інфраструктури сприятиме розвитку туризму на Прикарпатті, а отже, й зростанню місцевого бюджету.

Література та джерела

1. Бевз М. Успенський собор давнього Галича : історія вивчення проблеми збереження та реставрації / М. Бевз // Пам'ятки України. 2001. – № 4. – С. 30–35.
2. Гавдяк М. Княжий Галич / М. Гавдяк. – Галич : [б.в.], 1938. – 63 с.
3. Гаврилів Б. Пам'ятки історії та культури Івано-Франківщини / Б. Гаврилів, М. Гаврилів. – Івано-Франківськ : [б.в.], 2001. – 96 с.
4. Клюба Я. Сучасний стан та проблеми охорони культурної спадщини Національного заповідника «Давній Галич» / Я. Клюба // Мат. міжнар. ювіл. наук. конф. «Збереження та використання культурної спадщини України : проблеми та перспективи». – Галич. – 2004. – С. 68–71.
5. Коваль І. Ярослав Пастернак – дослідник старожитностей України. / І. Коваль, І. Миронюк. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – 144 с.
6. Король Данило Галицький у пам'ятках історії та культури : Краєзнавчий історико-культурологічний навчальний посібник / [упор. Б. Гаврилів, І. Миронюк]. – Івано-Франківськ : «Плай», 2009. – 180 с.
7. Левицький В. Пам'ятки Стародавнього Галича / В. Левицький // Світ. – 1926. – № 5. – С. 3–5.
8. Лукомський Ю. Архітектурна спадщина Давнього Галича / Ю. Лукомський. – Галич, 1991. – 39 с.
9. Лукомський Ю. Успенський собор давнього Галича / Ю. Лукомський // Мат. н.-п. конф. «Успенський собор Галича. Минуле, сучасне, майбутнє». – Галич. – 2006. – С. 34–44.
10. Максим'юк М. Мури над Дністром / М. Максим'юк // Історія в школі України. – 2000. – № 2. – С. 53–55.
11. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – К. : 1985. – Т. 2. – С. 224.
12. Пастернак Я. З чого була збудована княжа катедра у Крилосі? / Я. Пастернак // Наша Батьківщина. – 1938. – Ч. 9. – С. 199–200.
13. Пеленський Й. Таємниці столярного града / Й. Пеленський // Літопис Червоної калини. – 1991. – № I. – С. 42–45.
14. Рідний край Прикарпаття. – Івано-Франківськ : «Плай», 2000. – 376 с.
15. Федунків З. Таємниці Галицької церкви Різдва Христового / З. Федунків // Літопис Червоної калини. – 1994. – № 4–6. – С. 42–44.
16. Шематизм всего клира греко-католической митрополичей архієпархії Львовской. – Львов, 1912. – С. 93.
17. Шематизм всего клира греко-католической епархії. – Станиславовь, 1897. – С. 44.

Malaniuk T.Z. SACRED ARCHITECTURE OF ANCIENT HALYCH: CONDITION AND PROSPECTS OF USE. *The article studies the sacral architecture of ancient Galych, which is an integral part of Ukrainian historic and cultural heritage and has great perspectives for the needs of Ivano-Frankivsk regional tourism.*

Key words: sacral architecture, architectural monuments, cultural heritage.

Маланюк Т.З. САКРАЛЬНА АРХИТЕКТУРА ДРЕВНЕГО ГАЛИЧА: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ. *В статье рассматривается сакральная архитектура древнего Галича, которая является составной частью историко-культурного наследия Украины и имеет значительные перспективы по использованию для нужд туризма на территории Ивано-Франковской области.*

Ключевые слова: сакральная архитектура, памятники архитектуры, культурное наследие.

УДК 94(477):355.311.1
ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ
ТИЛОМ В УМОВАХ ЧЕРНІГІВСЬКО-
ПОЛТАВСЬКОЇ І КАРПАТСЬКО-
УЖГОРОДСЬКОЇ НАСТУПАЛЬНИХ
ОПЕРАЦІЙ РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬК

Б.К. Куровський

Національний університет оборони України

Стаття присвячена питанням організації управління тилом радянських Збройних сил в ключових наступальних операціях під час визволення України періоду Другої світової війни. Аналізуються умови, що впливали на управління тилом військ (сил) та особливості його роботи.

Ключові слова: Чернігівсько-Полтавська, Карпатсько-Ужгородська операції, стратегічне планування, управління тилом, тилове забезпечення.

Досвід наступальних армійських операцій радянських військ в ході визволення України ще раз показав, що організації та управлінню тилом необхідно приділяти постійної увагу з боку командування й штабів усіх рівнів, домагатися такої його організації, за якої він буде рухливим і здатним забезпечувати війська в будь-яких видах бойових дій.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає у тому, що практика організації тилового забезпечення в ході проведення армійських наступальних операцій радянських військ у ході Другої світової та Великої Вітчизняної війни виявила суттєве відставання його теоретичних основ від практичних завдань, які виконувались військовими частинами і установами тилу в ході воєнних операцій. При цьому таке відставання теорії від практики явище не нове, воно традиційно пов'язане з розвитком військової техніки, коли умови війни вимагали докорінної зміни підходів до вирішення цього сегменту питань.

Виходячи зі сказаного доцільно основні завдання, що покладалися на органи

тилового забезпечення військ, визначати завчасно, ще до початку бойових дій. Тільки тоді якість їх виконання відповідатиме оперативній обстановці. Досвід тилового забезпечення Червоної армії в роки війни не втратив своєї актуальності й у наш час.

У переломні моменти наступальних операцій радянських військ неодноразово спостерігалось напруження у забезпеченні необхідними матеріально-технічними засобами, особливо у їх підвезенні в розташування бойових підрозділів. Основними причинами цього були перебої в роботі тилу внаслідок значного відриву наступаючих військ від баз постачання, а саме: уповільнене відновлення зруйнованих противником комунікацій, нестача транспортних засобів, а також недостатньо чітке планування тилових заходів із врахуванням завдань операції.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей управління тилом в умовах Чернігівсько-Полтавської і Карпатсько-Ужгородської наступальних операціях радянських військ.

Аналіз джерел [1–5] переконує в тому, що наступальні операції Чернігівсько-Полтавська, яка проводилася з 26 серпня до 30 вересня 1943 р. та Карпатсько-Ужгородська 1944 р., що відбулася з 9 вересня до 28 жовтня, за складністю організації тилового забезпечення наступальних операцій радянських військ в період 1943–1944 рр. посідають особливе місце.

Схожість зазначених наступальних операцій виявилась не тільки в подоланні складних природних рубежів, якими були в одному випадку ріка Дніпро, а в іншому, – Східні Карпати й оперативно-стратегічних, умов, за яких високі темпи наступальних дій було надзвичайно важко забезпечити війська. До таких необхідних чинників слід віднести, по-перше, розгром противника ще в тактичній зоні оборони, у жодному випадку не допускаючи відходу його значних організованих сил за Дніпро або гори, де місцевість від-

разу ж давала низку переваг тим, хто оборонявся. Потрібно було стрімко прорватися рухомими з'єднаннями на відкриті місцевості й раніше, ніж там з'являться будь-які сили німців. Запорукою успіху була раптовість першого удару. Так, у Карпатсько-Ужгородській наступальній операції прорив і знищення головних сил противника на рівнині між Кросно і м. Дукля планувалося здійснитися упродовж першого дня операції, а на другий день головні сили 38-ї армії мали заглиблюватися у гори, саме перші два дні операції набували особливого значення для всього її ходу. Успіх на рівнині в перший день міг значною мірою зумовити подальший успіх операції в горах. Така стратегія і тактичні рішення вимагали від органів тилового забезпечення оперативного накопичення запасів матеріальних засобів у визначених районах, де планувалося зосереджувати головні зусилля. Це вимагало від органів управління тилом детальної обізнаності з оперативною обстановкою.

По-друге, необхідно було забезпечити безперервність наступу рухомих військ в оперативній глибині, щоб темпи маневру випереджали будь-які контрзаходи противника. Особливості проведення Чернігівсько-Полтавської наступальної операції свідчать про значне покращення стилю і методів роботи органів управління тилом. Командувачі військами фронтів і армій при ухваленні рішень на операцію стали більш уважно враховувати можливості тилу та ступінь його готовності. Вони визначали завдання тилу, параметри для планування його діяльності, а начальники загальновійськових штабів своєчасно інформували начальників тилу про зміни оперативної обстановки.

На кожен операцію розроблявся план тилового забезпечення, в якому передбачалися: розмежувальні лінії тилових районів; зміст підготовки системи комунікацій; організація розміщення і передислокації тилових частин і установ; порядок

накопичення запасів матеріальних засобів і використання усіх видів транспорту; термін відновлення шляхів сполучення; порядок ремонту й евакуації озброєння і техніки; порядок евакуації поранених і хворих; порядок евакуації військовополонених; організація управління і зв'язку, охорони та оборони тилу.

У Карпатсько-Ужгородській наступальній операції управління тилом також мало свої особливості: відносно стабілізувалася організаційна структура тилу; органи управління тилу підсилювалися засобами зв'язку; були видані нові документи – проект Положення про організацію і роботу фронтового тилу, низка інструкцій і директив про організацію роботи служб постачання; більш ефективним став зв'язок органів управління тилом із загальновійськовими штабами, підлеглими і суміжними службами, тилowymi частинами та установами. Управління тилом охоплювало: безперервне добування, збір, вивчення, відображення і аналіз даних про обстановку; ухвалення рішень на тилове забезпечення військ; доведення завдань до підлеглих; планування тилового забезпечення; організацію і підтримання взаємодії; підготовку сил і засобів тилу до забезпечення військ; керівництво тилом; створення системи управління тилом; контроль і допомогу підлеглим.

Аналіз історіографічного доробку праць [6–8] переконує в тому, що планування тилового забезпечення танкових і загальновійськових армій матеріальними засобами було досить складним процесом. План безперервно коригувався, вносилося багато виправлень, що було наслідком зміни оперативної обстановки та погодних умов.

Різка зміна ситуації, нерівномірні втрати матеріальних засобів різними частинами й з'єднаннями, а також активні дії противника, удари якого скеровувалися на склади, бази й транспортні комунікації, викликали потребу в застосуванні широ-

кого маневру матеріальними ресурсами в усіх ланках тилу. Формами такого маневру були: використання матеріальних резервів спеціально виділених із запасів, що зберігалися на складах і базах; переадресування транспорту з матеріальними засобами, які перебували на шляхах проходження військ; перерозподіл запасів між з'єднаннями та частинами; зміна джерел

матеріального забезпечення.

В умовах Чернігівсько-Полтавської наступальної операції використовувалися сили і засоби тилового забезпечення, про організацію роботи яких свідчить аналіз кількості витрат основних видів боєприпасів (у боекомплектах) у середньому на всіх фронтах за весь період її проведення (табл. 1).

Таблиця 1

Витрати основних видів боєприпасів

Боєприпаси, тис. шт.	Фронти		
	Центральний	Воронезький	Степовий
Гвинтівкові патрони, млн. шт.	0,39	0,57	0,3
82-мм міни	1,68	1,38	0,7
120-мм міни	2,43	1,58	1,1
76-мм ПА	1,30	1,97	1,1
76-мм ТАК	1,44	0,65	0,5
85-мм танкові	10,8	1,96	0,4
122-мм гаубичні	1,97	1,22	0,9
122-мм гарматні	1,75	0,66	0,8
152-мм гаубичні	3,36	3,78	2,4
85-мм ЗА	0,79	0,27	0,4

Аналіз наведених даних свідчить про те, що основне навантаження на підрозділи тилового забезпечення пов'язувалося з постачанням боєприпасів до танкових і гаубичних систем.

Досвід Чернігівсько-Полтавської наступальної операції радянських військ в ході визволення Лівобережної України показує, що у зв'язку з можливим різким збільшенням маневреності військ мала б зростати й кількість запасів матеріальних засобів. Для забезпечення маневру матеріальними засобами в ході операції фронт в цілому та кожна армія, зокрема, мали у своєму розпорядженні відповідний резерв боєприпасів і пального [4].

Збільшення розмаху операцій армій і витрат матеріальних засобів на їхнє проведення у Чернігівсько-Полтавській наступальній операції обумовило значне зростання обсягу всіх військових перевезень. Водночас у цей період здійснювалися масові перевезення репатрійованих і тро-

фейного майна, організація та виконання яких також покладалися на органи тилу.

Для забезпечення військ матеріальними засобами використовувався в основному залізничний та автомобільний транспорт. Перевезення усіх видів вантажів залізницею здійснювалося до станції постачання, а в окремих випадках – до розвантажувальних станцій армій. Весь обсяг підвезення від армійських складів, розгорнутих у районі бойового призначення (армійські бази), до військових складів покладался на автотранспорт. Основні труднощі в організації підвезення матеріальних засобів виникали через те, що армійські бази з системою армійських складів, розгорнуті до початку операції в районі однієї-двох залізничних станцій, у ході операції, зазвичай, не переміщувалися. Це пояснювалося надзвичайно повільними темпами відновлення залізниць і залізничних станцій, придатних для розгортання на них станцій постачання. В ре-

зультаті цього забезпечення військ у ході наступальної операції швидко зростало й у деяких випадках до кінця операції досягло 300 і більше кілометрів [2]. Переміщення вантажів зі складів автотранспортом здійснювалася з запізненням на 2–3 доби і більше. Так, у 1-й танковій армії на четвертий день операції термін забезпечення матеріальними засобами зріс до чотирьох діб (відстань 330–350 км) [6].

Аналіз Карпатсько-Ужгородської наступальної операції дає підстави констатувати значне зниження ефективності використання автотранспорту порівняно з Чернігівсько-Полтавською операцією через несвоєчасне розвантаження вантажів та простоювання автомашин у пунктах приймання матеріальних засобів, а також зайвого простоювання внаслідок слабкої організації вантажно-розвантажувальних робіт та відсутності на пунктах навантаження засобів механізації [7].

Необхідно зазначити, що ці обставини також вплинули на хід ведення бойових дій 38-ої армії у цій операції, зокрема зменшення вдвічі темпів наступу у зв'язку зі скороченням кількості непорушного запасу матеріальних засобів, що перевозився, до критичних норм. Усе це призводило до того, що війська в ході операцій значною мірою втрачали ініціативу і змушені були перегруповуватися, змінюючи напрямки головного удару. Так, за весь період проведення Карпатсько-Ужгородської наступальної операції чисельність автотранспорту коливалася в межах 320–440 автомашин, а в Чернігівсько-Полтавській – 500–750 одиниць. При цьому замість окремих автомобільних батальйонів стали створювати полки [8].

Значне збільшення чисельності автотранспорту в арміях дозволило до початку зазначених наступальних операцій створити мобільні відділення основних армійських складів (паливно-мастильних матеріалів та артилерійських боєприпасів) [8]. На той час це була нова форма організації

тилу, що сприяла наближенню запасів до військ [9].

Узагальнюючи досвід радянських військ з організації перевезення матеріальних ресурсів, слід зазначити, що в ході Чернігівсько-Полтавської та Карпатсько-Ужгородської наступальних операцій транспортування від армійських складів до військ здійснювалися трьома способами: фронтовим і армійським автотранспортом, армійським автотранспортом паралельно з корпусним та військовим [10].

Отриманий у Чернігівсько-Полтавській та Карпатсько-Ужгородській наступальних операціях досвід організації перевезення матеріальних засобів не втратив своєї актуальності й у сучасних умовах. У його основу покладені наступні принципи: щодобове підвезення матеріальних засобів у розмірі добової потреби армії; відповідальність вищих інстанцій за своєчасне забезпечення військ матеріальними засобами; централізоване використання автотранспорту кожної ланки перевезення і єдине керівництво ним; максимальне використання автотранспорту різних ланок перевезення; постійна наявність резерву машин для своєчасного вирішення з транспортування матеріальних засобів [11].

Управління оперативним тилом у порівнянні з іншими наступальними операціями відрізнялося більшою стійкістю, конкретністю і покращенням зв'язку органів тилу з загальновійськовими штабами, усталеною системою регулярної оперативної інформації. Основними плануючими документами у фронтах і арміях у цей час були наступні: плани організації тилу; директиви і накази по тилу; плани постачання боєприпасів, пального, продовольства, інших видів забезпечення (розроблялися кожною службою окремо).

Це свідчить про те, що форми і методи управління військовим тилом в третій період війни порівняно з другим періодом

практично не змінилися. Величезні матеріальні засоби оперативно розподілялися і доставлялися у війська відповідно до стратегічних і оперативних планів операцій. Структура системи управління тилом цього періоду відповідала тому великому досвіду, який був накопичений особовим складом тилу упродовж усієї війни. Однак, і у цей час система управління тилом удосконалювалася.

Для підвищення мобільності тилу скорочувалася кількість стаціонарних установ у діючій армії, збільшувалася кількість автотранспорту, його вантажність і прохідність. Якщо на початку 1943 р. фронти мали по 3–6 окремих автобатальйонів для підвезення матеріальних засобів, а армії по 1–2 автобатальйону, то у 1944 р. кожний фронт мав автомобільну бригаду трьохполкового складу, а армія – 2–3 окремих автобатальйонів. У більших масштабах застосовувалася транспортна авіація для підвезення і евакуації. Збільшення сил і засобів матеріально-технічного забезпечення діючої армії, підвищення їх маневреності мало важливе значення для постачання військ за високих темпів наступу.

Аналіз досвіду організації управління тилом у 1943–1944 рр. дозволяє зробити наступні висновки.

1. Починаючи з Чернігівсько-Полтавської наступальної операції, система управління тилом почала кардинально змінюватися у напрямі жорсткої централізації керівництва, створення тилкових органів у відповідних військових структурах, заохочення ініціативи посадових осіб тилу та надання їм широких повноважень. Розвиток системи управління тилом у 1943–1944 рр. здійснювався шляхом підвищення її ефективності, хоча не обійшлося без великих помилок, а часом – навіть до тимчасової втрати управління тилом у вищих ланках.

2. Система управління тилом продемонструвала здатність до адаптації, швид-

кої зміни структури і зв'язків відповідно до вимог обстановки. Досвід Карпатсько-Ужгородської наступальної операції показав, що тил збройних сил обов'язково повинен мати у своєму складі сили та засоби, які організаційно об'єднані у відповідні структури, що є важливим елементом матеріально-технічної бази збройних сил і виконують функції зв'язуючої ланки між економікою держави та військами.

3. Головною умовою успішного вирішення тилом завдань у ході воєнних дій вважалося збереження централізованого управління системою тилового забезпечення збройних сил, яке у складних умовах війни безперервно вдосконалювалося. Незважаючи на окремі провали, система виявилася спроможною забезпечувати позитивні результати в операціях радянських військ.

4. Важливою умовою ефективності планування, підготовки і проведення операцій військами була обов'язкова оцінка і врахування реальних можливостей тилу щодо забезпечення активних бойових дій. Управління тилом, як правило, організовувалося у тісному зв'язку з цілями, часом, місцем і бойовим складом відповідних угруповань військ.

5. Війна показала важливість зосередження основних зусиль тилу для забезпечення угруповання військ, яке виконує головне завдання, готовність тилу до широкого маневру силами та засобами для забезпечення військ, що діють на окремих напрямках або автономно.

Література

1. История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941–1945 гг.: В 6 т. – М.: Воениздат, 1960–1965.

2. История Второй мировой войны. 1939–1945: В 12 т. – М.: Воениздат, 1973–1980.

3. Миренков А.И. Обеспечение действующей армии вооружением, боевой техникой, материальными средствами в 1941–1943 гг. / А.И. Миренков // Военно-исторический журнал. – 2002. – № 6. – С. 26–29.

4. За освобождение Чехословакии. – М.: Воениздат, 1965. – 388 с.

5. Гречко А. Через Карпаты / А. Гречко. – М.: Воениздат, 1970. – 431 с.
6. Вещиков П.И. Тыл на завершающем этапе Великой Отечественной Войны / П.И. Вещиков // Армейский сборник. – 2010. – № 10. – С. 49–55.
7. История тыла: Учебное пособие. – Ленинград, 1974. – 213 с.
8. Великая Отечественная война Советского Союза. 1941–1945. Краткая история. – М., 1967. – 617 с.
9. Гурин В.В. Освобождение Левобережной Украины / В.В. Гурин // Военно-исторический журнал. – 2002. – № 1. – С. 12–17.
10. Малюгин Н. Тыл Воронежского фронта в Белгородско-Харьковской операции / Н. Малюгин // Военно-исторический журнал. – 1976. – № 8. – С. 30–37.
11. Куркоткин С. Тыл Советских Вооруженных Сил в Великой Отечественной войне / С. Куркоткин // Военно-исторический журнал. – 1975. – № 5. – С. 44–52.

Kurovskyy B.K. EXPERIENCE OF THE MANAGEMENT OF REAR IN THE CONDITIONS OF CHERNIHIV-POLTAVA AND THE CARPATHIAN-UZHGOROD OFFENSIVE SOVIET TROOPS. *The article is devoted to the organization of the rear of the Soviet armed forces in key offensive operations during the liberation of Ukraine from the World War II. The conditions that affect the rear of troops (forces) and features of its work are analysed.*

Keywords: Chernihiv-Poltava, Carpathian-Uzhgorod operations, strategic planning, rear management, rear support.

Куровский Б.К. ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ ТЫЛОМ В УСЛОВИЯХ ЧЕРНИГОВСКО-ПОЛТАВСКОЙ И КАРПАТСЬКО-УЖГОРОДСКОЙ НАСТУПАТЕЛЬНЫХ ОПЕРАЦИЙ СОВЕТСКИХ ВОЙСЬК. *Статья посвящена вопросам организации управления тылом советских Вооруженных сил в ключевых наступательных операциях во время освобождения Украины периода Второй мировой войны. Анализируются условия, которые влияли на управление тылом войск*

(сил) и особенности его деятельности.

Ключевые слова: Черниговско-Полтавская, Карпатско-Ужгородская операции, стратегическое планирование, управление тылом, тыловое обеспечение.

УДК 94(477.87)

ДЕБРЕЦЕНСЬКО-УЖГОРОДСЬКА
(СХІДНО-КАРПАТСЬКА) СТРАТЕГІЧНА
НАСТУПАЛЬНА ОПЕРАЦІЯ 1944 РОКУ

О.Є. Лисенко, В.М. Грицюк

Інститут історії України НАН України

Стаття присвячена бойовим діям Червоної армії на території України на завершальному етапі війни, розкриваються стратегічні плани сторін, сили, які брали участь в операціях, тактичні дії та їх перебіг і результати. Характеризується рівень воєнного мистецтва.

Ключові слова: Червона армія, Вермахт, бойові дії, стратегічні плани, тактика, воєнне мистецтво, Східно-Карпатська операція.

Бої за визволення Закарпатської України від гітлерівських загарбників та приєднання її до УРСР мають доволі об'ємну історіографію. Значний масив воєнно-історичної літератури висвітлює підготовку та хід проведених у Східних Карпатах восени 1944 р. операцій Червоної армії. Однак тогочасна обстановка була настільки складною та мінливою, а наступ у гірських умовах – складним та затяжним, що розмаїття поглядів на класифікацію та періодизацію бойових дій радянських військ на цих напрямках існувало навіть у радянській історіографії, яка, в цілому, відрізнялась чіткою структуризацією та єдиними концептуальними підходами. Для початку слід зробити попереднє застереження – всі назви операцій виникли вже після війни, а їхні основні контури, хід, наслідки набули оформленого вигляду під впливом тогочасних ідеологічних установок радянського керівництва.

Так, у книзі «Через Карпати» тодішній міністр оборони СРСР Маршал Радянського Союзу А. Гречко писав, що Східно-Карпатську наступальну операцію здійснював 4-й Український фронт, а війська 1-го та 2-го Українських фронтів лише

взаємодіяли з ним [4, с. 6; 6]. А. Гречко основну роль в операції відводить 1-й гв. армії, якою йому довелося командувати у роки війни. Початком операції (9 вересня 1944 р.) автор вважає армійську операцію 1-ї гв. армії на дуклянському напрямі. Природно, що основна увага подіям пов'язаним із опануванням Дуклянським перевалом приділена Л. Свободою, який на той час командував 1-м Чехословацьким армійським корпусом [14]. Операції 38-ї армії надається пріоритет у мемуарах К. Москаленка [9].

Автори синтетичної праці «Операції Радянських Збройних Сил у Великій Вітчизняній війні» вважають, що Карпатсько-Ужгородську наступальну операцію здійснили війська 38-ї армії 1-го Українського фронту та 4-го Українського фронту у повному складі. Вона розпочалась 28 вересня, завершилась 28 жовтня і стала логічним продовженням попередніх операцій цих військ. Основна роль у ній відводиться 17-му гв. окремому стрілецькому корпусу. Успіху Карпатсько-Ужгородської стратегічної наступальної операції сприяли дії 2-го Укр. фронту у *Дебреценській операції (2–27.10.1944)*. Дії 1-й гв. армії при цьому кваліфікуються як не досить успішні. Її числені спроби зломити опір ворога успіху не мали. У зв'язку з цим командувач 4-го Українського фронту генерал-полковник І. Петров наказав 1-й гв. армії припинити загальний наступ і вести його тільки на окремих напрямках невеликими розвідувальними групами [10, с. 592–594].

У 80-х – 90-х рр. минулого століття в радянській воєнно-історичній науці розгорнулася чергова дискусія щодо систематизації операцій Великої Вітчизняної війни [7]. Результатами дискусії стала уніфікована система поглядів на операції радянських військ. Згідно з ним *Східно-Карпатська стратегічна наступальна операція* проводилась 8.9 – 28.10.1944 з метою розгрому німецьких та угорських військ

у Східних Карпатах та надання допомоги Словацькому національному повстанню. Вона складалася з *Карпатсько-Дуклянської* фронтової наступальної операції (8.9.–28.10.1944) у якій взяли участь війська 1-го Українського фронту (38-а армія, 1-й Чехословацький армійський корпус, 1-й гв. кавалерійський, 4-й гв. танковий, 25-й і 31-й танкові корпуси та частина сил 2-ї повітряної армії) і *Карпатсько-Ужгородської* фронтової наступальної операції (18.9.–28.10.1944) у якій були задіяні війська 4-го Українського фронту в повному складі [5].

У сучасній українській історіографії утвердилося наступне трактування цієї важливої сторінки батальної історії війни. Війська 4-го Українського фронту та 38-а армія 1-го Українського фронту після підготовчих заходів відновили активні наступальні дії 9 та 8 вересня 1944 р. відповідно. Ці дії прийнято називати *Східно-Карпатською стратегічною наступальною операцією* (8.9.–28.10.1944), складовою якої були *Карпатсько-Дуклянська* (8.9.–28.10.1944) та *Карпатсько-Ужгородська* (6–28.10.1944) фронтові наступальні операції, в результаті яких радянські війська здолали Головний Карпатський хребет та звільнили Закарпатську Україну [1, с. 363–371; 2, с. 342; 12]. На нашу думку, така постановка питання не відповідає дійсному перебігу подій та служить міфологізованим історичним «стандартам» Другої світової війни. Звільнення Закарпаття безпосередньо пов'язане з діями 2-го Українського фронту на Дебреценському напрямі та 4-го Українського фронту – на Ужгородському, які здійснювались за єдиним планом Ставки ВГК в рамках стратегічного наступу радянських військ на південно-західному напрямі у ході *Дебреценсько-Ужгородської операції*, який розпочався у жовтні 1944 р. [15, с. 727–30]. Слід підкреслити, що у зв'язку зі складною обстановкою завдання фронтів постійно змінювалися й уточнювалися Ставкою.

Визволенню Закарпатської України пе-

редували наступні події. По завершенню *Львівсько-Сандомирської операції* лівофлангові об'єднання 1-го Укр. фронту вишли до передгір'я Карпат і закріпились на рубежі на північний-захід від Кросно, Сянок, Сколе, Красноільськ. З метою оптимізації управління військами на мучаківському напрямі Ставка ВГК 30 липня утворила 4-й Український фронт, для чого було використане фронтове польове управління, що перебувало в резерві. До складу цього фронту ввійшли 1-а гвардійська і 18-а загальновійськова та 8-а повітряна армії 1-го Українського фронту.

Противник побудував по лінії Головного Карпатського хребта багатошеловану (глибиною до 60 км) та добре обладнану в інженерному відношенні систему оборони, так звану «лінію Арпада». Опорні пункти противника нараховували більше трьохсот довготривалих залізобетонних споруд та були надійно прикриті інженерними загородженнями. Угруповання ворожих військ складалося з армійської групи «Хейнріці» (німецька 1 ТА й угорська 1 А), 11-го армійського корпусу німецької 17-ї А і частини сил 4-го повітряного флоту – всього майже 300 тис. чол., 3250 гармат, 100 танків і штурмових гармат, 450 бойових літаків. Враховуючи ці обставини, Ситавка ВГК спочатку не планувала активних дій у Карпатах. Передбачалось обійти вороже угруповання з півдня, оточити та знищити його в горах. Проте з початком Словацького національного повстання (29 серпня 1944 р.) наміри змінились.

Завдання 4-му Українському фронту на звільнення Закарпаття були визначені директивою Ставки від 3 вересня 1944 р. № 204670 [13, с. 171].

Замисел Карпатсько-Дуклянської операції полягав у тому, щоб ударом військ лівого крила 1-го Укр. фронту (38 А, посиленна 25-м гв. танковим, 1-м гв. кав. і 1-м Чехословацьким армійським корпусами та підтримана частиною сил 2 ПА, ген.-

полк К. Москаленко) з району Красно на Пряшів і військ правого крила 4-го Укр. фронту (частина сил 1 гв. А посилена 3-м гірськострілецьким корпусом, гірсько-вантажними мінометно-артилерійськими полками, танками та САУ, гірсько-інженерними бригадами за підтримки авіації 8 ПА, ген.-полк А. Гречко) з району Сянок на Каманьчу прорвати німецьку оборону та з'єднатись зі словацькими повстанцями.

До операції долучалися 1-а й 2-а піхотні дивізії Східно-Словацького корпусу та словацькі партизани, які мали завдати удару ворогові з тилу й відкрити гірські перевали для радянських військ. Але через нерішучість командування Східно-Словацького корпусу гітлерівці 2 вересня роззброїли його, причому тільки невеликій групі солдатів та офіцерів вдалося влитися до лав партизанів.

Радянські війська розпочали наступ 8 і 9 вересня відповідно. Він здійснювався у гірській лісистій місцевості та за складних погодних умов. До середини вересня радянські з'єднання просунулися лише на 12–23 км і поставлених завдань не виконали.

Вирішальною ділянкою операції став Дуклянський перевал, де наступали 359-а стрілецька дивізія Червоної армії та 1-й Чехословацький корпус. Радянський військовий історик Д.М. Проєктор наголошував, що «в Другій світовій війні важко знайти операцію армійського масштабу на гірському театрі, яку можна було б порівняти з Карпатсько-Дуклянською щодо тривалості й жорстокості боїв, насиченості району бойових дій військами і технікою та кількості сил, що брали участь у боях на такому обмеженому гірському просторі» [11, с. 214].

За розпорядженням Ставки ВГК у ніч на 18 вересня до Словаччини на аеродром «Три дуби» було перебазовано Чехословацький винищувальний авіапункт у складі 20 літаків Ла-5. Одночасно почалась пе-

редислокація до Словаччини підрозділів 24-ї Чехословацької повітряно-десантної бригади. Варто зауважити, що в обох формуваннях значну частину особового складу становили закарпатські українці.

Бійці та командири 1-го Чехословацького корпусу виявили високу військово-майстерність, стійкість та мужність у битві за Карпати. Після поповнення на Волині (втрати корпусу в боях на Правобережній Україні від 30 вересня 1943 р. до 19 березня 1944 р. становили 35 %) його національний склад станом на 30 червня 1944 р. набув такого вигляду: чехи – 6854, закарпатські українці – 3177, словаки – 2881, решта (5 %) – представники інших національностей.

Ударне ядро корпусу в Карпатсько-Дуклянській операції становили 1-а й 3-я бригади, в яких переважали закарпатці й волинські чехи. У цих боях армійський корпус зазнав значних втрат – 6770 вбитими і пораненими. Окремі частини корпусу поповнювалися на визволені території місцевим українським населенням Пряшівщини та добровольцями з Закарпатської України [6, с. 87–90].

6 жовтня війська 1-го Чехословацького армійського корпусу, корпусу (ген. Л. Свобода), 67-го ск і 31 тк оволоділи Дуклянським перевалом, але повністю зломити ворожу оборону не змогли. Тільки 8 жовтня окупанти залишили останній населений пункт України – станцію Лавочне Дрогобицької області (в межах УРСР станом на 21 червня 1941 р.)

Карпатсько-Ужгородська операція 4-го Українського фронту розпочалась 18 вересня наступом 18-ї А (ген.-л Є. Журавльов) та 17-го гв. ск (ген.-м А. Гастилович). Місяць тривали напружені бої в горах. Тільки 18 жовтня радянські війська здолали Головний Карпатський хребет. За задумом Ставки ВГК, що сформувався на початок жовтня (Директиви Ставки ВГК №205156 від 1 жовтня 1944 р. 4-у Укр. фронту та № 220234 від 3 жовтня 1944 р.

2-у Укр. фронту), подолання Східних Карпат передбачалося здійснити в результаті погоджених фронтових операцій 4-го та 2-го Українських фронтів [6, с. 181, 197]. Для координації їх дій був призначений Маршал Радянського Союзу С. Тимошенко [15, с. 727].

Головна роль в операції відводилась 2-му Українському фронту. Його ударні сили у взаємодії з 4-м Українським фронтом мало завдати удар з Оредеа-Маре в напрямі – Дебрецен – Ніредьгаза – Чоп з метою оточення і знищення трансільванське угруповання противника. Масовані нальоти в інтересах фронтів здійснювала авіація далекої дії. На підготовку операції спрямовувалися значні резерви Ставки, запаси матеріальних засобів військ обох фронтів, доведені до 3,5 боєкомплектів, 7 заправок паливно-мастильних матеріалів, 29 добовидач продовольства [15, с. 727]. Масовані нальоти в інтересах фронтів здійснювала авіація дальньої дії.

Дебреценська наступальна операція 2-го Українського фронту розпочалась не зовсім вдало. Наступ 6-ї танкової та 27-ї армії, який розпочався 2 жовтня, був зупинений потужними контрударами ворожих військ. Ситуація змінилась 6 жовтня, коли до наступальних дій приєдналися кінно-механізована група генерала І. Плієва. Рухомі війська 2-го Українського фронту через дві доби вийшли на підступи до м. Дебрецен і створили реальну загрозу оточенню німецьких військ у Трансільванії. За цих умов гітлерівське командування було змушене розпочати 9 жовтня відведення військ перед правим крилом 2-го фронту, а 15-го – з Закарпаття.

Того ж дня відновили наступ і почали переслідування ворога війська 4-го Українського фронту. 16 жовтня радянські частини увійшли в Рахів, 24 – взяли Хуст та Сваляву, 26 – Мукачеве, а 27 – Ужгород. 28 жовтня територія України у сучасних кордонах була повністю звільнена від німецьких окупантів [2, с. 341].

З'єднання 1-го і 4-го Українських

фронтів подолали Східні Карпати і вийшли в долини річок Віслок та Ондава. Чимало наших земляків у цих боях діяли рішуче й відважно. Так уродженець Поділля, командир кулеметного відділення 571-го стрілецького полку (317-а стрілецька дивізія) молодший сержант Григорій Іванович Шпак 12 жовтня 1944 р. поблизу с. Рускі Поток у бою за висоту дістав поранення, але перев'язав рану і продовжував відбивати контракти гітлерівці, які йшли на повний зріст, впевнені, що кулеметна обслуга перебита. Г.І. Шпак прийняв бій, відбив 6 атак і знищив та поранив майже 160 солдатів та офіцерів противника [17].

У районі, охопленому Словацькими національними повстанням, командування Вермахту зосередило 4 дивізії, 4 бойові групи 10 охоронних та поліційних батальйонів. 22 жовтня генерал Р. Вієст скликав нараду командирів, на якій було вирішено припинити оборону території повстання. 28 жовтня гітлерівці вже захопили Банську-Бистрицю. Партизани та 2-а повітряно-десантна бригада відійшла в гори. Припинився й наступ Червоної армії.

У боях на території Словаччини відзначилися й воїни-українці. Сміливістю і точним розрахунком позначені дії командира ескадрілі 81-го гвардійського бомбардувального авіаполку 5-ї повітряної армії гвардії капітан П.Я. Гусенка. До червня 1944 р. він здійснив 196 бойових вильотів на бомбардування аеродромів, залізничних станцій, скупчень живої сили й техніки ворога. 20 вересня літак П.Я. Гусенка атакувала група німецьких винищувачів і запалила його. Комеск спрямував палаючу бойову машину на німецький ешелон, що стояв на залізничному вузлі м. Пряшів. 26 жовтня 1944 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР П.Я. Гусенка посмертно удостоєно звання Героя Радянського Союзу [16].

Командир взводу 453-го гвардійського стрілецького полку 27-ї армії 2-го Українського фронту гвардії сержант Г.С. Гапо-

нов, уміло керуючи діями підрозділу, одним з перших форсував р. Тису. Досконало оволодівши снайперською справою, він особисто знищив 186 солдатів та офіцерів. За відмінне виконання бойових завдань і виявлену мужність Григорій Семенович Гапонов також був відзначений Золотою Зіркою Героя Радянського Союзу [18].

Несприятливу ситуацію, що склалась у зоні наступу 2-го Українського фронту, завдяки самовідданим діям радянських солдатів та польових командирів, також вдалося змінити. Вони зламали оборону супротивника на р. Тиса й просунулися в західному напрямі на 90–160 км, вийшовши на рубіж річок Грон і Дунай у районі Естергома. Одним із важливих результатів наступу стало оволодіння залізничною магістраллю Львів – Ужгород – Чоп – Мішкольц, що дало можливість налагодити безперебійне постачання з'єднань, які вели бої на території Чехословаччини.

Результатами операції в Закарпатті стала поразка армійської групи «Хейнріці» (втрати: вбиті та пораненими 62 240 чол, полонено 31 360; знищено 185 танків і штурмових гармат (в т. ч. 46 захоплено), 1450 гармат і мінометів (в т.ч. 912 захоплено). Радянські війська здолали Головний Карпатський хребет, звільнили Закарпатську Україну та вступили на територію Чехословаччини й Угорщини. Втрати військ 1-го та 4-го Українських фронтів в операції становили: безповоротні 28 273 чол., в т.ч. 1630 зі складу 1-го Чехословацького АК та санітарні – 103437 чол., в т.ч. 4069 – чехословаків [3, с. 101; 8].

Підсумовуючи фактологічний матеріал, автори хотіли б привернути увагу наукової спільноти до того, що подолання Червоною армією Карпат у вересні – жовтні 1944 року, визволення Закарпатської України та приєднання її до УРСР здійснено в результаті кількох операцій груп фронтів. При цьому проведена у вересні спільна операція 4-го Українського фронту та частини військ 1-го Українського

фронту очікуваних результатів не принесла. Загальна мета була досягнута в жовтні в ході фронтів наступальних операцій: Карпатсько-Ужгородської 4-го Українського фронту та Дебреценської 2-го Українського фронту. Вони здійснювалися узгоджено, згідно з задумом Ставки ВГК, під єдиним керівництвом. Дії фронтів контролював та погоджував представник Ставки. На нашу думку, правомірно повернутись до назви цієї спільної операції фронтів, яка вживалась у спеціальній військово-історичній літературі у 50-х – 60-х рр., – Дебреценсько-Ужгородська наступальна операція [15, с. 727–730].

Література та джерела

1. Безродний Є.Ф. Східно-Карпатська наступальна операція 1944 року / Є.Ф. Безродний // Україна в полум'ї війни: 1941–1945. – К.: Вид-во «Україна», 2005.
2. Безсмертя. Книга Пам'яті України 1941–1945. – К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000.
3. Великая Отечественная война без грифа секретности. Книга потерь. Новейшее справочное издание. – М.: Вече, 2009.
4. Гречко А.А. Через Карпаты / А.А. Гречко. – М.: Воениздат, 1972.
5. Гуркин В.В. Стратегические и фронтовые операции Красной Армии / В.В. Гуркин // Военно-исторический журнал. – 1998. – №2. – С. 12–25.
6. За освобождение Чехословакии / А.Н. Грылев, В.П. Морозов, Д.Ф. Рыжаков, В.В. Гуркин. – М., 1965.
7. Итоги дискуссии о стратегических операциях Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. // Военно-исторический журнал. – 1987. – №10. – С. 8–24.
8. Лысаковский Ю.Ю. Освобождение Украины. 1943–1944: Историко-статистическое исследование / Ю.Ю. Лысаковский, В.Н. Нестеров, В.А. Удин-Некрасов. – К.: «КВІО», 1995.
9. Москаленко К.С. На юго-западном направлении / К.С. Москаленко. – М.: Наука, 1972.
10. Операции Советских Вооруженных Сил в Великой Отечественной войне. 1941–1945. – Т.3. – М.: Воениздат, 1958.

11. Проэктор Д.М. Через Дуклинский перевал / Д.М. Проэктор. – М. : Воениздат, 1960.

12. Репін І.В. Східно-Карпатська операція та приєднання Закарпаття до СРСР (вересень 1944 р. – червень 1945 р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 20.02.22 «військова історія» / Репін Ігор Володимирович; Національний університет «Львівська політехніка». – Львів, 2007.

13. Сборник документов Верховного Главнокомандования за период Великой Отечественной войны. Вып. IV (январь 1944 года – август 1945 года) / Под ред. А.Н. Грылева. – М. : Воениздат, 1968.

14. Свобода Л. От Бузулука до Праги : 3-е изд. / Л. Свобода. – М., 1984.

15. Стратегический очерк Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. – М. : Воениздат, 1961.

16. Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації (далі – ЦАМО РФ), ф. Д-10, спр. 22, арк. 157.

17. ЦАМО РФ, ф. Д-10, спр. 22, арк. 320.

18. ЦАМО РФ, ф. 316, оп. 4440, спр. 526, арк. 98.

Lysenko O.Y., Grytsyuk V.M. DEBRECEN-UZHGOROD (EAST-CARPATHIAN) STRATEGIC OFFENSIVE OPERATION IN 1944. The article is devoted to the fighting actions of the Red Army in Ukraine at the final stage of the war. It's revealed the strategic plans of the parties, the forces involved in operations, tactical actions and their progress and results. The level of military art is characterized.

Keywords: Red Army, Wehrmacht, operations, strategic plans, tactics, military art, the East-Carpathian operation.

Лысенко А.Е., Грицюк В.М. ДЕБРЕЦЕНСКО-УЖГОРОДСКАЯ (ВОСТОЧНО-КАРПАТСКАЯ) СТРАТЕГИЧЕСКАЯ НАСТУПАТЕЛЬНАЯ ОПЕРАЦИЯ 1944 ГОДА. Статья посвящена боевым действиям Красной армии на территории Украины на завершальном этапе войны, раскрываются стратегические планы сторон, силы, которые брали участие в операциях, тактические действия, их

развитие и результаты. Характеризуется уровень военного искусства.

Ключевые слова: Красная армия, Вермахт, боевые действия, стратегические планы, тактика, военное искусство, Восточно-Карпатская операция.

ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ

УДК 911.3:332.3(477.85/.86)

**СУЧАСНИЙ СТАН ВИКОРИСТАННЯ
ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО
ПРИЗНАЧЕННЯ В МЕЖАХ ІВАНО-
ФРАНКІВСЬКО-ЧЕРНІВЕЦЬКОГО
ПРИДНІСТЕР'Я**

П.О. Сухий, І.С. Березка, К.В. Дарчук

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Проведено аналіз існуючої структури земельного фонду долини річки Дністер в межах Івано-Франківської та Чернівецької областей. У результаті дослідження встановлено, що понад половина земель у межах адміністративних утворень, які безпосередньо знаходяться в долині Дністра займають землі сільськогосподарського призначення. Встановлено, що частка земель рекреаційного, оздоровчого та історико-культурного призначення в загальній площі об'єкту дослідження є незначною, проте існують потенційні можливості для її збільшення за рахунок земель іншого цільового призначення.

Ключові слова: земельний фонд, категорії земель, землі рекреаційного, оздоровчого та історико-культурного призначення.

Постановка завдання. Одним із фундаментальних положень Земельного кодексу України є поділ земель на категорії за їх цільовим призначенням. Усі землі поділяються на 9 категорій, які охоплюють увесь спектр діяльності людини. Згідно положень Земельного кодексу в Україні виокремлюють землі: сільськогосподарського призначення, житлової та громадської забудови, природно-заповідного й природоохоронного, оздоровчого та рекреаційного, лісогосподарського й історико-культурного й призначення, водного фонду та землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони й іншого призначення [2].

Давня інтенсивна господарська діяльність у долині р. Дністер за різних соці-

ально-економічних формацій і приналежності території до відповідних політичних утворень спричинила низку проблем щодо раціональної організації території, зокрема її земельних ресурсів. Особливо проблематичною є ситуація, коли земельні ділянки можуть бути одночасно віднесені до декількох категорій земель. Така ситуація є цілком закономірною, особливо в долинах великих рік, коли на землях лісового і водного фонду розташовуються об'єкти природно-заповідного, оздоровчого або-ж рекреаційного призначення. Землі історико-культурного призначення практично є точковими об'єктами, які не займають суттєвих масивів площ і тому не завжди відображаються в документах землевпорядної звітності. Існуючі норми передбачають пріоритетність земель сільськогосподарського та лісогосподарського призначення, що ускладнює надання землям статусу рекреаційних навіть якщо на них неможливе ведення сільськогосподарської (лісогосподарської) діяльності.

Івано-Франківська та Чернівецька області загалом вирізняються первинним станом у структурі землекористування, що зумовлено специфікою фізико-географічного положення регіону із подальшою перспективою залучення його територій до сфери оздоровчо-рекреаційного, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення. Тому дослідження сучасного стану земельного фонду вимагає вивчення структури землекористування різного функціонального використання з метою оптимізації його компонентної структури відповідно до умов і запитів сьогодення.

Більшість заповідних і рекреаційних територій областей зосереджено в їх Карпатській частині (80 % від загальної площі даних категорій земель). Зазначимо при цьому, що не менш перспективним є розвиток туристичної галузі Придністерської частини досліджуваної території із широким залученням до використання її вод-

но-кліматичного потенціалу. Саме це до- тичне до найбільшої водної артерії регіону – ріки Дністер із унікальним природним утворенням, яке часто називають Дні- терським каньйоном, що розташоване на відтинку р. Дністер від м. Галич до м. Мо- гилів-Подільський і є місцем концентра- ції природно-рекреаційних ресурсів. Усі вони, за винятком кліматичних, розташо- вані на землях різноманітного цільового призначення, тому проблема детального вивчення й аналізу розподілу земельного фонду цієї частини території адміністра- тивних утворень є актуальною з позицій раціонального природокористування та сталого розвитку території.

Аналіз публікацій. Проблема й осо- бливостям вивчення природних та соці- ально-економічних умов території дослі- дження, які є підґрунтям розвитку рекре- аційно-туристичного комплексу присвя- чено низку праць: Л. Воропай і М. Куниці (1981), М. Дубчака і П. Чернеги (1992), Г. Денисика (1988), В. Руденка (2007), В. Кор- жика (2007), Ж. Бучко (2002), В. Івануника (2009) та ін. У той же час, важливу про- блемою залишається розробка наукових засад мінімізації впливів на землі рекре- аційного призначення, які пов'язані з не- цільовим використанням рекреаційних територій, втратою рекреаційних власти- востей земель внаслідок забруднення чи нецільового їх використання.

Виклад основного матеріалу. Доціль- ність вивчення структури земельних ре- сурсів регіону в межах річкових долин ґрунтується на тому, що вони за своєю суттю, є природно-територіальними утво- реннями з чіткими межами, які можуть бути зручними оціночними одиницями менеджменту природних ресурсів і захо- дів з охорони природи. У переважній біль- шості фізико- та економіко-географічних досліджень, річкові долини не розгляда- ються як власне виокремленні об'єкти до- сліджень, а вивчаються в складі більших за розмірами територіальних утвореннях,

якими є фізико- та економіко-географічні райони.

Під рекреаційними ресурсами розумі- ють поєднання компонентів природи, со- ціально-економічних чинників і культур- них цінностей, що виступають як умови задоволення рекреаційних потреб люди- ни. До рекреаційних ресурсів належать території та окремі об'єкти, що можуть бути використані для відпочинку і ліку- вання людей, відновлення їхніх фізичних і духовних сил. Характерними властивос- тями рекреаційних ресурсів є: цілісність, динамізм, стійкість, надійність, привабли- вість. Рекреаційні ресурси поділяються на три групи: природні рекреаційні ре- сурси (клімат, земельні і водні ресурси, рельєф, печери, рослинний і тваринний світ, заповідники та парки, мальовни- чі пейзажі, унікальні природні об'єкти тощо); культурно-історичні рекреаційні ресурси (культурні, історичні, археоло- гічні, архітектурні пам'ятки, етнографічні особливості території, фольклор, центри прикладного мистецтва тощо); соціально- економічні рекреаційні ресурси (економі- ко-географічне положення, транспортна доступність території, рівень її економіч- ного розвитку, сучасна та перспективна територіальна організація господарства, рівень обслуговування населення, струк- тура населення, трудові ресурси, особли- вості розселення, рівень розвитку тран- спортної мережі та ін.).

Землі рекреаційного призначення – ка- тегорія земель, які за основним цільовим призначенням використовуються для ор- ганізації відпочинку населення, туризму і проведення спортивних заходів [7]. Зна- чення таких земель полягає у їх здатності позитивно впливати на здоров'я людини, а також можливості їх використання для організації відпочинку, туристичної ді- яльності тощо. Тому, процеси оздоровлен- ня та відпочинку відбуваються внаслідок використання рекреаційних ресурсів.

У складі земель рекреаційного призна- чення виділяють земельні ділянки: зеле-

них насаджень населених пунктів; туристичних та екологічних стежок; території будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів та інших об'єктів стаціонарної рекреації [2].

Вихідними матеріалами, що використовувались під час дослідження були матеріали Головних управлінь земельних ресурсів в Івано-Франківській та Чернівецькій областях [4–6] та топографічні карти масштабів 1:100000, 1:250000. Долина р. Дністер у Івано-Франківській області територіально охоплює землі, які належать до 37 сільських, 2 селищних та однієї міської рад, які розташовані у шести адміністративних районах. Зокрема, у межах Рогатинського і Калуського районів розташовано по 2 адміністративних утворення, Тисменицького – 5, Галицького – 9, Тлумацького – 10 та Городенківського – 12. Проведений аналіз розподілу земель у розрізі низових адміністративних одиниць засвідчує, що частки земель вищевказаних районів у площі долини річки суттєво не відрізняються.

Досліджувана територія із загальною земельною площею 87,3 тис. га (8,8 % від

загальної площі області) визначається локальними особливостями в структурі земельного фонду та характеризується наступними показниками (рис. 1а): на землі сільськогосподарського призначення припадає – 59,0 тис. га (67,6 %), лісгосподарського – 18,0 тис. га (20,7 %), водного фонду – 4,4 тис. га (5,0 %), під забудованими – 3,6 тис. га (4,2 %) та малопродуктивними землями зайнято – 2,3 тис. га (2,6 %). Крім того, із усіх зазначених категорій земель виділяються землі особливого (природно-заповідного та іншого природно-охоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного) призначення, площа яких становить 4,8 тис. га (5,5 %). Найбільша частка яких у Блюдниківській (46,5 %) та Тенетниківській (33,3 %) сільських радах Галицького району (рис. 2). Наближеними до пересічнообласного значення є показники у Побережській (5,7 %) та Козарівській (4,6 %) сільських радах Тисменицького та Рогатинського адміністративних районів, відповідно. Проте, у 17 радах (здебільшого, – у Рогатинському, Калуському та Тисменицькому районах), що становить понад 40 % від загальної площі досліджуваної території, частка земель особливого призначення повністю відсутня.

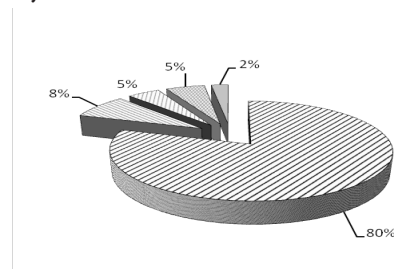
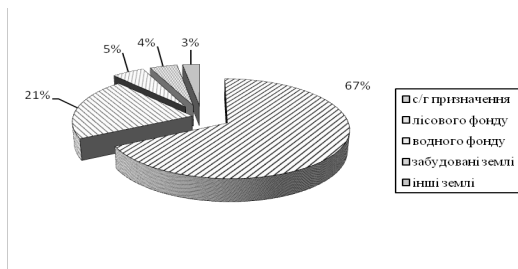

Рис. 1. Структура земельного фонду каньону р. Дністер
а) в межах Івано-Франківської області;
б) в межах Чернівецької області

Домінуючим видом у цій категорії угідь є землі природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення – 4,7 тис. га (99,5 %), основними природоохоронними об'єктами з яких є Дністерський регіональний та Галицький на-

ціональний природний парки. Землі історико-культурного призначення займають 0,015 тис. га (0,3 %) та представлені, здебільшого, пам'ятками дерев'яної і мурованої архітектури житлово-громадського будівництва, зосередженими, в основно-

му, в історичних поселеннях. Інші категорії земель особливого призначення – ре-

креаційного та оздоровчого – становлять лише 0,13 % та 0,06 %, відповідно.

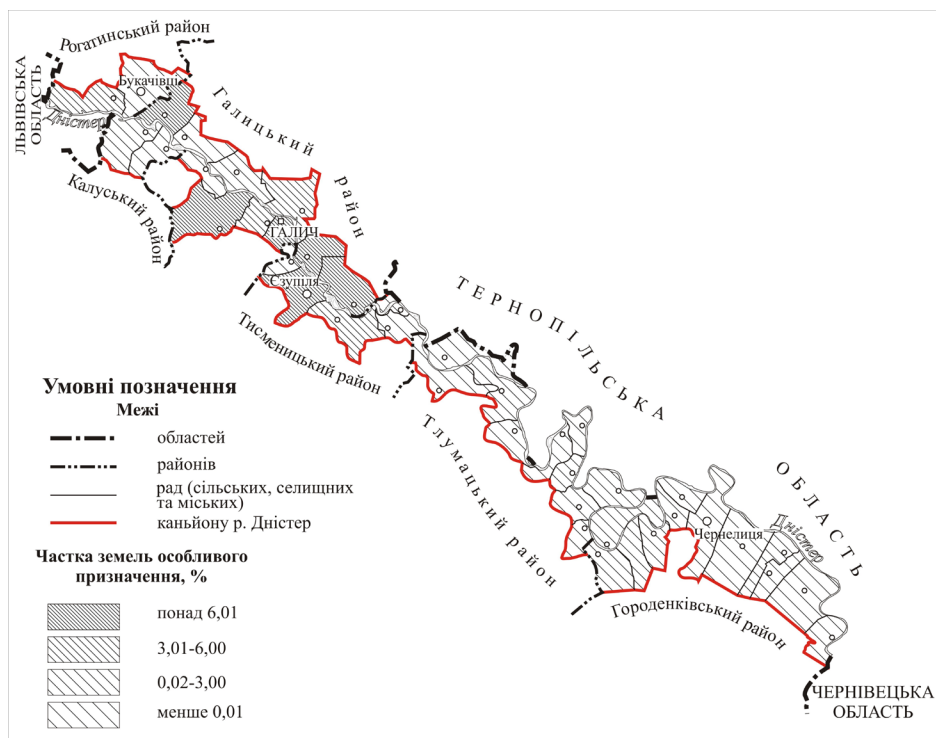

Рис. 2. Землі особливого призначення каньйону р. Дністер (в межах Івано-Франківської області)

Долина р. Дністер у Чернівецькій області територіально охоплює землі, які належать до 44 сільських, 1 селищної та двох міських рад, що розташовані у чотирьох адміністративних районах. Зокрема, у межах Заставнівського району розташовано 16 адміністративних утворень, Хотинського – 10, Кельменецького – 11, Сокирянського – 10. Проведений аналіз розподілу земель за адміністративними районами свідчить, що частки земель вищевказаних районів у площі долини річки суттєво не відрізняються.

Безпосередньо сформована структура земельного фонду долини р. Дністер у межах Заставнівського району визначається наступними показниками за категоріями земель (рис. 16): на землі сільськогосподарського призначення при-

падає 79,9 %, лісгосподарського – 8,1 %, житлової та громадської забудови – 5,3 %, водного фонду – 4,4 %, природоохоронного призначення – 1,8 %. Землі рекреаційного призначення становлять лише 0,3 %. Господарське освоєння долини р. Дністер у межах Хотинського району характеризується такими показниками: землі сільськогосподарського призначення – 49,1 %, лісгосподарського – 38,1 %, житлової та громадської забудови – 6,4 %, водного фонду – 5,1 %, природоохоронного призначення – 9,9 %, землі рекреаційного та історико-культурного призначення займають незначні площі, а питома вага їх невелика (0,2 і 0,1 %), земель оздоровчого призначення в цій частині немає. Нижче за течією р. Дністер розташовані землі, що входять до складу Кельменецького адміні-

стративного району. Землі сільськогосподарського призначення тут займають 73,3 %, лісогосподарського призначення – 11 %, житлової та громадської забудови – 4,0 %, водного фонду – 8,9 %, природоохоронного призначення – 4,0 %, рекреаційного призначення – 0,1%, земель, що віднесені до категорії оздоровчого та історико-культурного призначення, не виділено. У східній частині Чернівецької області розташовані землі Сокирянського адміністративного району, північною межею яких є р. Дністер. Структура землекористування в межах цієї частини району наступна: частка земель сільськогосподарського призначення – 52,3 %, лісогосподарського призначення – 27,4 %, житлової та громадської забудови – 5,6 %, водного фонду – 10,6 %, природоохоронного призначення – 6,8 %, рекреаційного призначення – 0,2 %. Земель оздоровчого призначення в цій частині долини ріки немає, а землі історико-культурного призначення, які розташовані в межах усіх сільських рад, становлять 0,1 % у структурі земельного фонду долини р. Дністер.

Отримані в результаті досліджень дані дозволяють стверджувати про існування суттєвих відмінностей у співвідношенні площ, та їх часток у структурі земельного фонду. Нині в його структурі переважають землі інтенсивного господарського використання (сільськогосподарського призначення, житлової та громадської забудови) та лісового фонду і, що важливо, землі природоохоронного, рекреаційного, історико-культурного та оздоровчого призначення в різних частинах долини р. Дністер. Розподіл земель за вище зазначеними категоріями у межах різних адміністративних районів дає змогу визначити наступні тенденції:

1) геоморфологічна будова долини р. Дністер сприяє значному рівню сільськогосподарського освоєння, значення якого коливається від 58,5 % у Тисменицькому Івано-Франківській області до 79,9 % – у

Заставнянському Чернівецької області адміністративних районах;

2) частка земель водного фонду зростає від 3,6 % в межах Городенківського до 6,8 % – у Тисменицькому районах Івано-Франківській області та від 4,4 % в межах Заставнянського до 10,6 % – у Сокирянському районах Чернівецької області, що пов'язане з тим, що в цій частині долини Дністра розташований великий водний об'єкт – Дністровське водосховище;

3) розподіл земель лісогосподарського призначення (базових для рекреаційного використання) не має суттєвих відмінностей в межах територій Придністерських сільських рад Івано-Франківської області, при цьому коливаючись від 18,7 % у Галицькому до 24,9 % – у Тисменицькому районах. Розподіл земель лісогосподарського призначення у Чернівецькій області має наступну тенденцію: в межах Придністерських сільських рад Хотинського району спостерігаються найвищі частки земель цієї категорії в структурі земельного фонду, пересічні показники сягають 38,1 %. Головним структуроформуючим чинником тут є умови рельєфу. Землі цих адміністративних утворень розташовані на схилах Хотинської височини, що зменшило їх сільськогосподарську цінність та історично обумовило домінування лісогосподарського землекористування. У межах Заставнівського і Кельменецького районів спостерігаються невеликі значення часток заліснених земель (8,1 % і 11 %, відповідно), в структурі земельного фонду, що як зазначалося вище, пов'язане з геоморфологічною будовою долини ріки та історично сформованим стереотипом землекористування. Значна частка земель лісогосподарського призначення в структурі земельного фонду в долині р. Дністер у межах Сокирянського району, обумовлена значними площами водозахисних насаджень навколо Дністерського водосховища та значним ерозійним розчленуванням, що знижує її

сільськогосподарське освоєння і спонукає залісненню території з метою захисту схилів від ерозійних і зсувних процесів;

4) розподіл земель природоохоронного призначення в межах чотирьох районів Чернівецької області, виглядає наступним чином: в частині долини Дністра, яка розташована в межах Заставнівського адміністративного району лише 378,7 га земель вищезазначеної категорії, що становить 1,8 % площі території, Хотинського району – 2111,5 га або 9,9 %, Кельменецького району – 1176,8 га або близько 4 % і Сокирянського району – 1672,8 га або 6,8 % загальної площі. На території Івано-Франківської області в межах Городенківського адміністративного району площа вищезазначеної категорії становить лише 21,5 га (0,08 % площі району), зростаючи у Калуському до 20,0 га (0,4 %), Тлумацькому – 159,4 га (0,8 %), Рогатинському – 130,9 га (2,3 %), Тисменицькому – 744,0 га (9,0 %) та Галицькому – 3681,5 га (18,2 %) адміністративних районах. Така територіальна диференціація цієї категорії земель є, на нашу думку, наслідком впливу комплексу природничих та соціально-економічних умов на формування земельних ресурсів та неоднозначним трактуванням статей законодавчих актів, які регламентують формування природоохоронних територій.

Висновки. Складність проблеми формування земель особливого функціонального призначення вимагає комплексного підходу до її вирішення. Основними завданнями, які стоять перед подальшим розвитком туристично-рекреаційної галузі регіону є формування економіко-правових механізмів спрямованих на забезпечення збалансованості в природі, поліпшення екологічної ситуації, збереження і раціональне використання земель даної категорії.

В результаті проведеного дослідження існуючої структури земельного фонду долини ріки Дністер в межах Івано-Фран-

ківської та Чернівецької областей визначено відмінності у землекористуванні у межах низових адміністративно-територіальних одиниць десяти адміністративних районів. Доведено нерівномірність розподілу земель за цільовим призначенням у межах долини. Встановлено, що існують значні недоліки у наданні статусу рекреаційним землям лісгосподарського і сільськогосподарського призначення та водного фонду. Визначено, що існує значний рекреаційний потенціал, який можна реалізовувати на землях природоохоронного призначення та житлової забудови. Вищезазначене дозволить оптимізувати землекористування в цій частині долини Дністра зменшивши при цьому надмірний антропогенний вплив на природні екосистеми.

Література

1. Бучко Ж.І. Естетичні якості ландшафтів у контексті використання та збереження гуманістичного ресурсного потенціалу регіону / Ж.І. Бучко / Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.г.н. зі спеціальності 11.00.01 – фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів. – Чернівці, 2002. – 20 с.
2. Земельний кодекс України : від 25 жовтня 2001 р. // ВВР України. – 2002. – № 3–4.
3. Іванулік В.О. Оцінка рекреаційно-туристичної атрактивності території (на прикладі Чернівецької області) / В.О. Іванулік / Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.г.н. зі спеціальності 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів. – Чернівці, 2009. – 20 с.
4. Основні показники по землекористуванню адміністративних районів Івано-Франківської області у 2008–2010 рр. / Головне управління земельних ресурсів у Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2011. – 44 с.
5. Основні показники по землекористуванню адміністративних районів Чернівецької області у 2008–2010 рр. / Гол. упр. зем. рес. у Чернівецькій обл. – Чернівці, 2011. – 44 с.
6. Розподіл земель між власниками землі та землекористувачами по формах власності (станом на 1.01.2010 р.) : форма 6-зем. Дер-

жавної звітності / Департамент державного земельного кадастру Держкомзему України. – К., 2011 – 134 с.

7. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика : підручник. / Д.М. Стеченко – К. : Вікар, 2006. – 396 с.

Suchij P.O., Berezka I.S., Darchuk K.V.
THE CURRENT STATE OF THE USE OF LAND OF THE RECREATION SETTING WITHIN THE LIMITS OF IVANO-FRANKOVSK-CHERNOVTSI TRANSDNIESTRIA. *The analysis of existent structure of the landed fund of valley of the river is conducted Dniester within the limits of the Ivano-Francovsk and Chernovtsi areas. As a result of research certainly, that over halves of earths within the limits of administrative educations which directly are in the valley of Dniester occupy earths of the agricultural setting. It is set that part of earths of the recreation, health and historical-cultural setting in the general area of research object is insignificant, however there are potential possibilities for its increase due to earths of other having a special purpose setting.*

Keywords: land fund, land category, land of recreational, historical and cultural significance.

Сухой П. А., Березка И. С., Дарчук К. В.
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦИОННОГО НАЗНАЧЕНИЯ В ПРЕДЕЛАХ ИВАНО-ФРАНКОВСКО-ЧЕРНОВИЦКОГО ПРИДНЕСТРОВЬЯ. *Проведен анализ существующей структуры земельного фонда долины реки Днестр в пределах Ивано-Франковской и Черновицкой областей. В результате исследования установлено, что свыше половины земель в пределах административных образований, которые непосредственно находятся в долине Днестра занимают земли сельскохозяйственного назначения. Установлено, что часть земель рекреационного, оздоровительного и историко-культурного назначения в общей площади объекта иссле-*

дования является незначительной, однако существуют потенциальные возможности для ее увеличения за счет земель иного целевого назначения.

Ключевые слова: земельный фонд, категории земель, земли рекреации, оздоровления и историко-культурного назначения.

УДК 630*627.3

РЕКРЕАЦІЙНЕ ЛІСОКОРИСТУВАННЯ НА ПРИКАРПАТТІ, РЕЗЕРВИ ЙОГО РОЗВИТКУ І ВИКОРИСТАННЯ

І.Ф. Калущький

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Інтенсивний розвиток рекреації і туризму в останні роки на Прикарпатті створює мотивацію використання значних запасів рекреаційних ресурсів. Для розширення використання лісових рекреаційних ресурсів необхідно використовувати з цією метою не тільки природо-заповідні території, але і залучати до цього користування все більше ліси державних лісогосподарських. Резерви рекреаційного лісокористування тут є значними. Шляхи інтенсифікації використання яких пропонується автором.

Ключові слова: рекреаційне лісокористування, благоустрій лісів, місця відпочинку.

Ліси Українських Карпат, мають важливе екологічне, економічне і соціальне значення. Вони виконують вагомі водорегулюючі, ґрунтозахисні, кліматорегулюючі і рекреаційні функції, є місцем існування багатьох видів флори і фауни та джерелом цінної деревини, харчових і кормових ресурсів. Лісогосподарська галузь є панівним видом господарської діяльності і місцем зайнятості багатьох людей у гірських районах. Сталий розвиток лісового господарства в межах області мав би значний позитивний вплив не тільки на природний баланс і економіку гірського регіону, але й сприяв би покращенню екологічної ситуації на прилеглих рівнинних територіях.

Для збереження типових і унікальних природних комплексів, визначних об'єктів живої і неживої природи, забезпечення раціонального використання і

розширеного використання природних ресурсів в лісах Івано-Франківщини створено велика кількість природо-заповідних територій (понад 450 одиниць) площа яких сягнула 200 тис га. Серед них значні за площею такі як Карпатський національний природний парк (50495 га.), Національний природний парк «Гуцульщина» (32271 га), Галицький національний природний парк (14684,8 га), Національний природний парк «Синьогора» (10866 га), Верховинський національний природний парк (12022,9 га) та Природний заповідник «Горгани» (5344,2 га), в яких проведено екологічне зонування в результаті якого визначено території які можуть використовуватися для рекреації. Крім цього в лісах області збережено велика кількість цінних насаджень які зарезервовані для заповідання на перспективу. Проте ще значна площа лісів області використовується переважно з експлуатаційною метою де проводяться лісозаготівельні роботи, а також лісів непридатних для рекреації без попереднього проведення в них спеціальних лісогосподарських заходів.

Оскільки загальна площа лісів області складає 626 тис. га, то зрозуміло які ще значні резерви для рекреаційного користування тут зберігаються при умові проведення в них спеціальних лісівничих заходів. В держлісгоспах області надбано вже певний досвід по покращенню (благоустрою) лісів для рекреації. Побудовано велика кількість лісових стежок які придатні і використовуються для влаштування туристичних маршрутів, лісових доріг, а також значна кількість інших об'єктів рекреаційного призначення.

В останні роки, коли покращилось життя людей, збільшилась кількість вільного часу, стрімко зростає значення лісу для відпочинку, оскільки урбанізація викликала гостру необхідність в розрядці на природі, а різке збільшення транспортних засобів зробили ліс широко доступним.

Держлісгоспи області вже зробили досить вагомі кроки, для освоєння рекреаційних лісових ресурсів, використавши стремління більшості рекреантів до оздоровлення та мандрівок, організували цю роботу через лісництва. Такий стан рекреаційного лісокористування, на наш погляд, є дуже позитивним враховуючи те, що дія рекреантів на ліс є екологічно негативною якщо вона неорганізована, а при певній організації з боку лісівників негативний вплив зводиться до мінімуму.

Аналізуючи сучасний стан рекреаційного лісокористування в держлісфонді приходимо до висновку, що цей вид лісокористування, вже зараз, виходить на друге місце по економічному значенню після деревних ресурсів в лісовому господарстві держлісгоспів, а при проведенні ряду ефективних заходів може вийти як основний.

Науковці та практикуючі лісівники нагромадили значний досвід ведення лісового господарства спрямованого на підвищення санітарно-гігієнічних і естетичних властивостей лісів. Покращуючи їх, лісівники враховують кліматичні і природно-історичні особливості свого регіону. Уява про красоту лісових ландшафтів також як і уява про самий відпочинок не залишається постійною. Вона трансформується в залежності від звичаїв суспільства і розвитку його продуктивних сил.

В міру росту продуктивних сил суспільства і окультурення навколишнього середовища люди все частіше повертаються в своїх духовних устремліннях до натуральної природної обстановки. Людина в своїх бажаннях все частіше прямує до природи, але разом з тим вона не хоче залишатися тих зручностей, які відкрила їй цивілізація. Будівництво кемпінгів, мотелів, туристичних стоянок та інших засобів побутового обслуговування в сучасному рекреаційному лісі тісно пов'язано з традиційними лісгосподарськими заходами щодо підвищення естетичних і санітарно-

гігієнічних властивостей деревостанів [5].

Науково-технічна революція, свідками і учасниками якої ми стали, зачепила всі галузі виробництва. Одним із проявів її в лісовому господарстві – широке використання лісів в рекреаційних цілях. Таким чином благоустрій лісів є якісно новим аспектом робіт в лісовому господарстві. Не рахуватися з цим неможливо. Ліс в місцях відпочинку, крім своїх основних функцій давати високоякісну деревину, має мати ще й здатність благодійної емоційної дії на людину. Почуття радості, насолоди має сприяти відпочинку. В основі емоційного відпочинку лежать т.зв. ландшафтні емоції. Природа за допомогою фарб, кольорів, запахів, звуків діє на організм людини. [1].

При формуванні рекреаційних лісів в першу чергу необхідно звертати увагу на раціональне поєднання в них ділянок різної зімкнутості, яка має як естетичне, так і психологічне значення. Регулюючи співвідношення відкритих, на пів закритих і закритих ландшафтів, можна регулювати ступінь дії інсоляції на відпочиваючих.

Спеціалісти вважають, що багатий асортимент деревних порід і кущів, а також раціональне їх поєднання в просторі сприяють відпочинку. Досліджуючи, у різних країнах, закономірність і схильність відпочиваючих до певних деревних порід було виявлено, що в основному перевагу вони віддають змішаним насадженням, на друге місце виходять хвойні насадження і тільки на третьому листяні ліси [1].

Формування стійких з високою декоративністю ділянок лісу досягається проведенням ландшафтних рубань. За допомогою ландшафтних рубань лісівники створюють задані композиції лісопаркових ландшафтів, формують потрібний породний склад і просторову структуру насаджень, висококласні та естетично цінні, життєстійкі лісопаркові ландшафти, покращують декоративні якості і лісопатологічний стан спілих дерев, підрос-

ту і підліску, проводять благоустрій лісу. Об'єктами ландшафтних рубань є окремі функціональні зони в рекреаційних лісах; наприклад зона інтенсивного відвідування, прогуляночні і туристичні маршрути в зоні помірного відвідування і т.д. В таких зонах ландшафтними рубаннями створюються певні поєднання лісопаркових ландшафтів.

При проведенні ландшафтних рубань здійснюють планування території, реконструкцію і формування складу і структури насаджень, догляд за окремими деревами і кущами. При плануванні території передбачають вирубку дерев і кущів на трасах дорожньо-стежкової мережі, полянах, стоянках для машин та ділянках для розташування рекреаційних споруд і малих архітектурних форм (альтанки, столи з лавами, і таке інше). При реконструкції з метою відновлення лісопаркового ландшафту бажаного типу вирубують в декілька заходів невеликими ділянками (0,05–1 га) ділянки з мало цінних порід (вільха, осика та інші) або насадження, що втратили рекреаційні якості в результаті природного старіння і розпаду. Для формування насаджень вирубують окремі дерева і їх групи, що дозволяє регулювати породний і якісний склад ділянок лісу і узлісь, найкращим чином розташувати дерева в них для створення лісопаркового ландшафту потрібного типу.

Перед лісівниками стоїть складне завдання при догляді за лісом, що використовується для відпочинку, витрачаючи мінімум коштів створити в лісі мікроклімат який би забезпечував комфортні умови для відпочинку в любую пору року.

Догляд за рекреаційним лісом – це цілий комплекс лісогосподарських робіт, який включає лісову меліорацію, очистку від засміченості, посадку, проведення рубок лісогосподарського призначення, благоустрій та ряд інших робіт. Благоустрій включає створення доріжково-стежкової

мережі, обладнання місць для відпочинку та ночівлі, підготовка майданчиків і дров для вогнищ, притулків на випадок негоди, нагромадження різного обладнання (кілочки для наметів, інвентар для влаштування місць ночівлі), благоустрій джерел і джерелець, екологічних стежок, влаштування оглядових майданчиків, ігрових галявин, дитячих лісових майданчиків, автостоянок, сміттєзбірників. Непогано якщо будуть лісові меблі – столи і лави, на яких можна розташуватися з обідом, а також місця особистої гігієни. Все це, звичайно, має бути зроблено так, щоб не був порушений ландшафт, не внесена дисгармонія в природу [2].

В ситуації яка склалася, метою лісового господарства має бути задоволення зростаючих потреб населення в лісовому відпочинку при безумовному забезпеченні не виснажливості лісокористування взагалі і рекреаційного лісокористування зокрема. Вимогою часу є також залучення все нових лісових площ до використання з рекреаційною метою, а це вимагає проведення в них відповідних заходів про які йшла мова вище [3].

Розглядаючи рекреаційне лісокористування, необхідно усвідомити, що це складне, багатостороннє, суперечливе явище, що включає позитивну дію лісу на рекреантів і негативну – рекреантів на ліс, інтереси майбутні і сьогоднішні, прибутки і витрати, соціальну користь і екологічну шкоду.

Рекреаційне лісокористування – це сукупність явищ, що виникають в зв'язку з використанням лісу для туризму і відпочинку. Суть його полягає в двох сторонах зв'язку: впливу лісу на відпочиваючих і відпочиваючих на ліс [6].

Вплив лісу – пасивний, вплив відпочиваючих – активний. В першому випадку мають місце переважно позитивні соціальні, а в другому – негативні екологічні результати відпочинку в лісі.

Суб'єктами РЛК, є:

- 1) рекреанти (туристи і відпочиваючі);
- 2) підприємства, що обслуговують їх безпосередньо в лісі;
- 3) організації – постачальники рекреантів;
- 4) лісове і лісопаркове господарства.

Таким чином, потрібно розрізнити рекреаційне лісокористування, по-перше, як різновидність замиського відпочинку населення і, по-друге, як сферу обслуговування, що функціонує в лісі і тому на нього впливає.

Добре відомо кожному хто хоч раз бачив рекреаційне місце, влаштоване в лісових угіддях, після вихідного дня або після від'їзду автобуса з неорганізованими туристами. Скільки приходить вивезти сміття, після такого відпочинку. Постійного нагляду і ремонту вимагають лісові меблі інший інвентар та споруди (альтанки, навіси, грибки, та інші.).

Ще більше рекреаційне навантаження несуть ліси які межують з різними підприємствами торгівлі (ресторанами, кафе, кемпінгами), та іншими закладами, що надають послуги рекреантам та населенню. Величина рекреаційного навантаження на лісові екосистеми залежить від кількості рекреантів які користуються послугами цих закладів. Підприємства що обслуговують рекреантів мусять компенсувати, лісогосподарським підприємствам, витрати на підтримання рекреаційних лісів в стані при якому вони не втрачають здатності до самовідновлення, а також на покращення їх рекреаційних властивостей. Величина такої плати може бути встановлена в залежності від площі та стадій деградації насаджень.

Плата за рекреаційне лісокористування повинна перераховуватись на рахунок лісогосподарського підприємства і використовуватись ним тільки на відновлення та покращення рекреаційних властивостей таких лісів, підвищення їх стійкості та

естетичної привабливості, а також на обладнання рекреаційних зон відповідним обладнанням яке сприяло б зменшенню рекреаційних навантажень на ґрунт та рослинність (влаштування стежок, містків, навісів, альтанок, туалетів, столів з лавками, місць для вогнищ та ін.).

Однією з проблем рекреаційного лісокористування є відсутність перспективного планування щодо збільшення площ рекреаційних лісів за рахунок будівництва доріг, меліорації, благоустрою та відповідного облаштування лісових угідь які до цього не використовувалися в таких цілях.

Дослідження використання елементів благоустрою в лісах нами проводились в Західній частині північно-східного мегасхилу Українських Карпат, що представлений лісами Болехівського держлісгоспу найбільша частина яких розташована в районі Сколівських Бескидів, середня висота місцевості тут від 700–900 м, але окремі вершини досягають висоти більше 1000 м крутизна схилів основних хребтів – 15–35°. Центральній частині південно-східного мегасхилу Українських Карпат, що представлений лісами Делятинського держлісгоспу, розташованих в районі Скибових Карпат в межах висот 1150–1800 м переважно на схилах крутизною 25–45° та Східній частині північно-східного мегасхилу Українських Карпат представлений лісами Верховинського держлісгоспу верхня частина гір на висотах 1400–1600 м з крутизною схилів – 10–40°.

Анкетне опитування проведене в Болехівському, Делятинському та Верховинському держлісгоспах у 2002 р. дало можливість встановити, що при загальній площі земель лісового фонду в цих держлісгоспах 93,4 тис. га, тільки 37,9 тис. га або 40,5 % використовувалися для рекреації. Анкетним опитуванням проведеним в 2012 році виявлено, що загальна площа земель лісового фонду за десять років в

цих держлісгоспах зменшилася на 3329 га (після останнього лісовпорядкування), проте площа рекреаційних лісів збільшилася на 15,3 %.

Цього вдалося досягнути, як вважають спеціалісти лісового господарства, завдяки проведенню відповідних лісгосподарських заходів по благоустрою лісів. Цілий комплекс лісгосподарських робіт який здійснюється в лісах для виконання ними відповідних функцій, а також будівництво та утримання в належному стані рекреаційних зон потребує значних фінансових та матеріальних витрат, тому актуальним є питання узаконити плату за рекреаційне лісокористування. Назріла необхідність затвердити урядом нормативи такої плати.

За останні десять років, як видно з табл. 1, зросла доля рекреаційних лісів в Болехівському та Делятинському держлісгоспах відповідно на 22 % та 32 %. У значній мірі, на збільшення площі рекреаційних лісів, в цих держлісгоспах, вплинуло будівництво мисливських і туристичних стежок, кількість яких збільшилася, в Делятинському держлісгоспі досягла 226 км та Болехівському 75 км. У Верховинському держлісгоспі де за цей період побудовано тільки 2 км стежок, відповідно доля

рекреаційних лісів зменшилася.

Кількість лісів які використовуються для відпочинку залежить також від кількості доріг в них. За останні п'ять років (2007–2011 рр.) в Болехівському держлісгоспі побудовано 17,3 км, та Делятинському 17,8 км лісових доріг, а Верховинському тільки 5,7 км, що вплинуло на рекреаційне лісокористування в цьому держлісгоспі.

Особливе місце в Болехівському та Делятинському держлісгоспах приділяється благоустрою в лісах шляхом облаштування зон відпочинку. В Болехівському держлісгоспі створено шість рекреаційних зон, зокрема, в кв. 14 і кв. 15 Полянського лісництва, дві зони відпочинку. У кв. 9 Болехівського лісництва в Сукільському лісництві в кв. 5 та Козаківському лісництві – по одній. У Делятинському держлісгоспі обладнано сім рекреаційних зон, зокрема в урочищах «Лукашева Ленія» та «Пеньки» (кв. 19 і кв. 11 Майданського лісництва), урочищі «Лісок» (кв. 14 Біло-Ославського лісництва), урочищі «Цілюще джерело» (кв. 41 Любінського лісництва), урочищі «Левущик» (кв. 19 Микуличанського лісництва), урочищі «Кам'янка» (кв. 10 Дорівського лісництва) та урочищі «Парк Слави» (кв. 52 Зарічанського лісництва).

Таблиця 1

Площа земель лісового фонду та доля лісів, які використовуються в Болехівському, Делятинському та Верховинському держлісгоспах в рекреаційних цілях (2002–2012 рр.)

№ з/п	Площа та об'єкти благоустрою	Рік	Держлісгоспи			Всього
			Болехівський	Делятинський	Верховинський	
1	Загальна площа, га	2002	30065	30236	33098	93399
		2012	25178	30463	34656	90070
	в т.ч. використовується для рекреації, га	2002	7828	16117,4	13945	37890,4
		2012	12078	25769	11920	49767
	% рекреаційних лісів	2002	26	53,3	42	40,5
		2012	48	85	34,4	55,8

Продовження табл. 1

		Наявність окремих об'єктів благоустрою, в т.ч.:				
2	Навіси, шт.	2002	11	32	8	46
		2012	10	19	2	31
	Альтанки, шт.	2002	10	42	16	58
		2012	23	28	19	70
	Столи і лавки, ком.	2002	131	170	50	321
		2012	124	63	53	240
	Містки, шт.	2002	20	24	16	56
		2012	32	50	10	92
	Спорт. площадки	2002	5	13	3	19
		2012	6	14	3	23
	Джерела води	2002	21	76	28	119
		2012	27	29	9	65
	Схеми, аншлаги, мангали шт.	2002	63	178	45	276
		2012	85	180	47	312
	Інші об'єкти, шт.	2002	73	116	30	217
		2012	184	152	116	452
	Всього об'єктів малих арх. форм	2002	334	651	196	1181
		2012	491	535	259	1285
3	Стежки, км	2002	42	202	99	293
		2012	75	226	101	402

Відпочинкові зони в більшості складаються із навісів від дощу, альтанок, столів з лавами, місць для вогнища, місць для наметів, містків, впорядкованих джерел води, стоянок для автомашин, туалетів

та інші (рис. 1). Всі такі зони відпочинку огорожені та забезпечені відповідними інформаційними матеріалам, а також аншлагами.

Рис. 1. В урочищі «Добромирецький»

Біля с. Бистриця створено рекреаційне місце Максимецького лісництва Надвірнянського держлісгоспу. Для відвідувачів обладнано навіси від дощу, великі та малі альтанки, столи з лавами, декілька місць для розкладання вогню, влаштовано джерела води, стоянки для транспорту та інш. Одночасно тут можуть відпочивати до 60 рекреантів.

За даними прес служби обласного управління лісового і мисливського господарства в лісах держлісгоспів є в наявності біля 150 таких відпочинкових зон із пропускнуною спроможністю 3344 чол./день (приклади на рис. 1–3). Крім цього біля автодороги Івано-Франківськ – Богородчани – Надвірна в урочищі «Діброва» Солотвинського держлісгоспу розташоване ДП «Лісекоцентр» з пропускнуною спроможністю максимального одноразового рекреаційного навантаження 250 чол./день. Делятинський держлісгосп практикує здавати в оренду рекреаційним закладам зони відпочинку, зокрема, в урочищі «Площа» Любіжнянського лісництва міс-

це відпочинку «Цілюще джерело».

Проведеним анкетним опитуванням в лісництвах держлісгоспів обласного управління лісового господарства виявлено, що кількість відпочинкових рекреаційних зон за десять років збільшилася майже в десять разів. Залишається актуальним питання утримання рекреаційних місць в екологічно чистому стані, оскільки фактичні витрати на утримання в середньому одного такого рекреаційного місця в літній період складають біля 800 грн. в місяць (у діючих цінах на серпень 2012 р.).

Як видно з результатів анкетного опитування найбільше сезонне рекреаційне навантаження в лісництвах держлісгоспів припадає на літо і осінь, менше на зиму і весну, але в лісництвах Болехівського і Делятинського держлісгоспів рекреаційне навантаження більш рівномірно розподілено по сезонах ніж в Верховинському де рекреаційне навантаження зосереджено тільки на в літні місяці.

Рис. 2. Місце відпочинку у Болехівському лісництві

Поблизу м. Болехів на автодорозі Болехів-Стрий влаштовано рекреаційне

місце Болехівського лісництва Болехівського держлісгоспу. У столітньому дубо-

во-буковому лісі встановлено п'ять альтанок, місця для розведення вогню, влаштовано спортивний майданчик та місце для стоянки транспорту та інші споруди. На цій території може одночасно відпочивати до 60 рекреантів.

Аналізуючи склад лісів які використовуються для рекреації можна зробити висновок, що це насадження в основному віком від 45 до 80 років, відносно повнотою в середньому 0,7, в більшості Іа бонітету. За складом насаджень рекреаційні ліси держлісгоспів в більшості своїй є змішаними, але в окремих лісництвах це чисті смерекові, ялицеві чи букові деревостани, переважно прості одноярусні насадження.

Найбільш розповсюдженим видом рекреації в лісництвах держлісгоспу є піший і автомобільний вид, добувна рекреація (збирання ягід, грибів), екскурсії та туризм.

Вивчаючи вплив рекреаційного лісокористування на лісові екосистеми в ліс-

ництвах зазначених держлісгоспів нами виявлено, що рекреаційні навантаження ще дуже незначні, не виявлено ділянок із знищеним або пошкодженим підліском і підростом більше 50 % та витоптуванням по площі більше 20 %. Не виявлено навіть слабого знищення або пошкодження до 10 % підросту та витоптування до 3 % крім Поляницького лісництва Болехівського держлісгоспу де виявлено таке пошкодження на площі 6 га інтенсивністю до 13 % в результаті рекреаційного навантаження у виді витоптування туристами.

На березі р. Білий Черемош розташоване рекреаційне місце Яловичорського лісництва Гринявського держлісгоспу. Мисливський будинок на території рекреаційного місця зі всіма зручностями, кухнею та місцями для ночівлі на 8 чол. На території встановлено альтанки, столи з лавами, влаштовано стоянку для автотранспорту, місця розкладання вогню та розбиття наметів, інші лісові меблі.

Рис. 3. Рекреаційне місце у с. Яловичора

Серед рекреантів які користуються рекреаційними послугами в лісництвах держлісгоспу переважають рекреанти віком від 25 до 40 років, рекреанти віком понад 40 років відвідують ліси в переважній

більшості в літній та осінній періоди року. Середня тривалість перебування рекреантів в лісі складає від 8 до 10 год. Необхідно відзначити, що більшість лісництв вже можуть забезпечити більш тривале пере-

бування певної категорії рекреантів.

Як видно з приведених даних анкетних опитувань (хоча зрозуміло, що дані є приблизними) в держлісгоспах є більше туристичних маршрутів ніж в даний час використовується або які використовуються частково, що є резервом, але вже підготовленим і при зростанні рекреаційного навантаження вони можуть бути задіяні.

Вивчення маршрутів в натурі дало можливість внести в них певні зміни та розробити додаткові заходи які дадуть можливість, як ми вважаємо, покращити і вдосконалити рекреаційне лісокористування в держлісгоспах.

Приведений аналіз свідчить, що в держлісгоспах є значні резерви рекреаційного лісокористування та всі необхідні умови його інтенсифікації.

На основі досліджень впливу лісогосподарських заходів на рівень рекреаційного використання лісових ландшафтів держлісгоспів пропонується:

- розробити лісогосподарські заходи щодо покращення рекреаційних властивостей лісів, планування цієї діяльності здійснювати в рамках лісництв з врахуванням екологічних і лісорослинних умов;
- планування будівництва та утримання дорожно-стежкової системи в лісах області провести на перспективу не менше ніж на 20 років;
- розробити комплекс заходів по збереженню біорізноманіття;
- планування інтенсифікації використання рекреаційних ресурсів пов'язувати із використанням інших корисних властивостей лісів;
- розробити моделі (склад необхідного обладнання) рекреаційних місць відпочинку на туристичних маршрутах та системи оплати за їх використання;
- при плануванні розвитку рекреації в лісах області враховувати думку і побажання громадськості щодо ведення лісового господарства на модельних рекреаційних територіях;

- розробити перелік критеріїв і індикаторів за якими можна оцінювати рівень ведення лісового господарства та лісокористування для лісогосподарського підприємства і їх застосування при проведенні моніторингу;

- визначити норми користування на базі прогнозу динаміки лісового фонду і визначення варіантів ведення лісового господарства і лісокористування при різних видах екологічних обмежень, економічних вимог і соціальних умов;

- розробити умови передачі в оренду туристичним організаціям та рекреаційним закладам місць відпочинку, в лісах області, для їх раціонального використання за призначенням;

- організувати навчання спеціалістів лісового господарства і лісокористувачів особливостям ощадливого використання та збереження лісових рекреаційних ресурсів.

Висновки. «Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат», підписанням якої Україна задекларувала дотримання європейських підходів в управлінні територіями, передбачено здійснити в найближчий період перехід на принципи екологічно збалансованого управління лісами та оптимізацію лісокористування на засадах сталого ведення лісового господарства. При цьому, слід відмітити, що такий перехід неможливий без постійного наукового супроводу всього комплексу як лісогосподарських робіт так і різних форм користування лісовими ресурсами в тому числі і рекреаційними.

Приймаючи до уваги те, що ліси України (тим більше гірські ліси Карпат) виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні), естетичні, виховні та інші функції і мають обмежене лісозаготівельне значення, необхідно інтенсивніше залучати до користування їх рекреаційний потенціал.

Болехівський та Делятинський держлісгоспи в рекреаційному лісокористуван-

ні мають вагомні напрацювання, створена відповідна рекреаційна інфраструктура і зроблено певні кроки для організаційного оформлення рекреаційного лісокористування є напрацювання з органами влади. Проведено калькулювання витрат на рекреацію та пропонуються відповідно ціни за рекреаційні послуги.

Досвід цих держлігоспів потребує вивчення і розповсюдження в інших держлігоспах. Ми думаємо настав час вести мову і наукове обґрунтування створення системи наскрізних туристичних шляхів «Лісами Прикарпаття» з виходом по окремих з них на сусідні області, а може і країни. Вважаємо, що врахування виявлених нами тенденцій щодо розширення рекреаційних лісів на значно більші території держлісфонду можуть послужити розробці пілотного проекту для впровадження в системі обласного управління лісового та мисливського господарства.

Визнаючи те, що стале ведення лісового господарства є результатом балансу між екологічною сталістю (біорізноманіття), екологічною сталістю (повна вартість лісу) та соціальною сталістю (участь). Дане опрацювання результатів анкетних опитувань спрямоване на одержання очікуваних довготермінових результатів, а саме: підтримати функції лісу, підвищити продуктивність лісових товарів та послуг; збільшити внесок лісів до соціально-економічного розвитку та захисту ландшафтів, покращити економічний стан місцевого населення.

Література

1. Бобров Р.В. Благоустройство лесов / Р.В. Бобров. – Москва : Лесная промышленность, 1977. – 192 с.
2. Бондаренко В.Д. Ліс і рекреація в лісі / В.Д. Бондаренко, О.І. Фурдичко. – Львів, 1994. – 232 с.
3. Генсирук С.А. Рекреационное использование лесов. / С.А. Генсирук, М.С. Нижник, Р.Р. Возняк Киев.– «Урожай». – 1987. – С. 247.
4. Голубчак О.І. Екологічні проблеми лісів Івано-Франківщини // О.І. Голубчак, І.Ф. Калущкий / Науковий вісник. Укр. ДЛТУ. – Львів. – 2004. Вип. 14.3. – С. 247–252.

5. Калущкий І.Ф. Особливості покращення рекреаційного використання лісових ландшафтів Прикарпаття / І.Ф. Калущкий, М.М. Запотоchnий. – Науковий вісник. Збірник науково-технічних праць. – Вип. 16.2. – Львів. – 2006. – С. 12 – 19.

6. Тарасов А.И. Рекреационное лесопользование / А.И. Тарасов. – М.: Агропромиздат, 1986. – С. 177.

7. Середін В.І. Ліс база відпочинку / В.І. Середін, В.І. Парпан. – Ужгород, 1988. – С. 110.

Kalutskiy I.F. RECREATIONAL FOREST USE IN THE PRECARPATHIAN REGION, THE RESERVES OF ITS DEVELOPMENT AND USE. *The intensive development of the recreation and tourism in the Pre-carpathian region in the last years creates the motivation to use the considerable reserves of the recreation resources. For the broadening of the forest recreational resources use it is necessary not only to make use of nature reserves but also to draw more forests of the state forest department. The ways to intensify the use of them are offered by the author.*

Keywords: recreational forest use, arrangement of forest, recreation facilities.

Калущкий І.Ф. РЕКРЕАЦИОННОЕ ЛЕСОПОЛЬЗОВАНИЕ НА ПРИКАРПАТЬЕ, РЕЗЕРВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ. *Интенсивное развитие рекреации и туризма в последние годы на Прикарпатье создает мотивацию использования значительных запасов рекреационных ресурсов. Для расширения использования лесных рекреационных ресурсов необходимо использовать с этой целью не только природно-заповедные территории, но и задействовать в этом использовании все больше леса государственных лесохозяйственных предприятий. Резервы рекреационного лесопользования здесь значительные. Пути интенсификации использования которых предлагается автором.*

Ключевые слова: рекреационное лесопользование, благоустройство лесов, места отдыха.

УДК 379.85 + 725/.728 (477.83)
ОЦІНКА ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ
ТА МІСТОБУДУВАННЯ МІСТА
ЛЬВОВА ДЛЯ ПОТРЕБ ТУРИЗМУ

О.О. Кланчук, М.В. Кланчук

Львівський Інститут економіки і туризму

Наведено характеристику пам'яток архітектури та містобудування м. Львова. Обчислено коефіцієнти пізнавальної цінності різних видів пам'яток архітектури та містобудування м. Львова, для потенційного використання їх у туристичній галузі. Здійснено порівняння коефіцієнтів пізнавальної цінності Львова та Жовкви.

Ключові слова: сакральні комплекси, пам'ятки оборонного будівництва, громадські споруди, житлові будівлі, коефіцієнт пізнавальної цінності.

Найцікавіші та найвідоміші архітектурні ансамблі Львова нерозривно пов'язані із його історичними подіями. Не можна до кінця зрозуміти та оцінити архітектуру цього міста, не заглибившись у його історію.

Князь Данило (1205–1264) понад усе ставив інтереси рідної землі. Багато уваги Данило приділяв укріпленню міст, а в 1256 р. заснував на р. Полтві нове місто – Львів, назвавши його на честь сина Лева. До Львова та інших міст Данило запрошував ремісників і купців із Німеччини, Польщі та інших країн. За князювання Данила він перетворився у сильно укріплену фортецю. Сюди різними шляхами купці країн Європи і Азії привозили свої товари. Частими гостями Львова були московські, вірменські і новгородські купці. Вулиці міста Львова заселялися ремісниками різних національностей, про що свідчать назви багатьох із них: Вірменська, Сербська, Болгарська, Руська. За князя Данила Галицького галицькі землі значно посилилися і збагатіли. Будучи талановитим полководцем, він захистив південні і західні

землі Прикарпаття та Волині від німецьких, угорських і польських нападів, зміцнив кордони князівства. Його багаторічна політична діяльність свідчила про те, що він був найвидатнішим князем на галицьких і волинських землях [3, с. 141–143].

Після смерті Данила у Галицько-Волинському князівстві правили Лев Данилович (1269–1301), Юрій Львович (1301–1308), Андрій і Лев Юрійовичі (1308–1323). Значного розвитку в Галицько-Волинському князівстві досягла культура. В основному, вона продовжувала розвивати давньоруські традиції, здобуваючи разом з тим своєрідні риси. Існували школи, у деяких із них, крім грамоти, викладалися елементи риторики, філософії, юридичних знань [2, с. 15]. Найбільше братство – Львівське – було засновано при Успенській церкві, яку воно збудувало на вулиці Руській. Великим авторитетом на Україні користувалась перша у Львові українська гімназія, заснована братством. Коли помер першодрукар І. Федоров, Львівське братство купило його друкарню, яка стала центром українського книгодрукування. По всій Європі йшла слава про бібліотеку Львівської братської школи. Тисячі томів книг різними мовами збиралися тут десятиліттями. Тому ті, хто навчався у цій школі, могли одержати глибокі знання із різних наук. Багато випускників Львівської братської школи стали відомими письменниками, архітекторами, художниками, скульпторами.

У середині XVIII ст. у Львові створюються будови барокової архітектури. Це ансамбль церкви Святого Юра (1745–1760) та Домініканський костел (1745–1764), які збудовані за проектом М. Урбаника. Живопис продовжував розвиватися, переважно, у таких формах як портрет та іконопис. XVIII ст. – час швидкого розвитку дерев'яної скульптури. У Львові працювали Осинський, Пінзель, Полейовський. Львів був і центром керамічного виробництва. Посуд, виготовлений з глини,

майстри поливали білими емаллями і розписували синьою кобальтовою фарбою. Широко розвивалося ливарництво та художнє ковальство [3, с. 151–175]. Сьогодні у Львові є багато визначних архітектурних та мистецьких пам'яток, які постійно привертають увагу туристів, нижче наведена коротка характеристика деяких із них.

Ансамбль вірменського кафедрального собору Успіння Пресвятої Богородиці XIV–XX ст. (рис. 1). В основу композиційного та конструктивного вирішення собору лягли прийоми вірменського національного зодчества, також, у деякій мірі, позначилися впливи місцевого давньоруського будівництва. Найдавніша

частина храму – тринавна, чотиристовпна, з трьома півкруглими апсидами. На перехресті нави і трансепта здійснюється дванадцятигранний барабан, завершений наметовим покриттям. У 1731 р. з північної сторони прибудовано ризницю. Під час реставрації, у 1925 р., у віконних прорізах було відкрито фрески поч. XVI ст. Над входом у подвір'я собору стоїть вежа-дзвіниця, збудована П. Красовським у 1571 р. На подвір'ї, навпроти апсид, знаходиться декоративна колона з фігурою Христофора (1726 р.), поруч – будинок колишнього вірменського банку (XVII ст.) і палац вірменських архієпископів (XVIII ст.) [1, с. 11].

Рис. 1. Интер'єр вірменського кафедрального собору Успіння Пресвятої Богородиці XIV–XX ст.

Архикатедральний собор святого Юра 1744–1770 рр. (рис. 2). Собор кам'яний, хрестовий, чотиристовпний, поставлений на високу терасу із парадними сходами. Пілони несуть систему зводів із головним куполом і чотирима низькими купольними зводами над пониженими кутовими приміщеннями. Високі хрестові зводи перекривають повздовжню і поперечну нави. Фасади собору оформлені пілястрами спрощеного корінфського ордера. Зверху і всередині собор прикрашений скульптурою, ліпниною і живописом. Пам'ятка відзначається монументальніс-

тю, цілісністю архітектурного образу, органічним синтезом архітектури і скульптури. Палац митрополита 1761–1762 рр. цегляний, прямокутний в плані. Будинок із дзвіницею XVIII ст. цегляний, П-подібний в плані, триповерховий із строгим декором фасадів. Над ним розміщена двоярусна із бароковим завершенням дзвіниця (1865 р.). Весь монастир оточений кам'яною огорожею із металевими ґратами. На територію ведуть двоє воріт, завершених бароковими хвилястими фронтонами [5, с. 94–95].

Рис. 2. Архикатедральний собор святого Юра 1744–1770 рр.

Церква Святого Миколая XIII ст. Пам'ятка не зберегла свого первозданного вигляду, його змінили ґрунтовні перебудови XVII та поч. XIX ст. Церква тринавна, триапсидна, із двома куполами: над вівтарем і центральною навою. Хрестово-купольний план наближує її до давньоруських храмів Київської та Володимиро-Суздальської Русі. Від будівлі XIII ст. залишилися план, нижня частина кам'яних стін і апсиди, складені із тесаних блоків білого вапняку. Інтер'єр храму зараз досить скромний, із старовинних

пам'яток мистецтва тут знаходиться ікона Федора Тиронського (XVII ст.) та ікона Богоматері, яка є цінним твором львівського малярства XVII ст. [1, с. 6].

Домініканський монастир (церква Пресвятої Євхаристії) XVIII–XIX ст. (рис. 3). Домініканський костел – чудова пам'ятка барокового стилю, одна із найграндіозніших споруд у львівській архітектурі XVIII ст. Збудований за проектом архітектора Я. де Вітте на місці готичного, який розібрали у 1745 р. Будівельними роботами керував М. Урбанік, а після його

смерті – К. Мурадович; фасад закінчував К. Фесінгер. У плані споруда еліпсоїдна, із прямокутною пресвітерією. Центральний її об'єм організовують радіально розташовані каплиці. Цим вона нагадує церкву Сан Джованні ін Латерано в Римі (1734 р.) А. Галілеї. Завершує костел могутній еліптичний купол. Підкупольний

простір вінчає 18 дерев'яних статуй святих домініканського ордену роботи львівських скульпторів другої пол. XVIII ст. Дзвіниця, яка стоїть біля костелу, збудована за проектом Ю. Захарієвича у 1865 р. У 1972 р. після реставрації тут влаштовано музейні експозиції [1, с. 15].

Рис. 3. Домініканський монастир XVIII–XIX ст.

Монастир святого Онуфрія XVI–XIX ст. У 1550 р. збудована кам'яна церква, яка стала в 1585 р. монастирем. Останній неодноразово горів і спустошувався, але знову відбудовувався. У 1701 р. до церкви із південного боку прибудували каплицю святої Трійці, в 1821 р. – східну частину. Останні зміни відбулись під час реставрації 1902 р. Архітектор І. Левінський за проектом Є. Ковача прибудував північну наву. Це типовий для української архітектури кам'яний, тринальний, триапсидний храм із двома розділами над бічними навами, перекритий хрестовими зводами. Із монастирем пов'язане ім'я першодрукаря І. Федорова. Тут вийшли його книги “Апостол” і “Буквар”, тут він і похований в 1583 р. Келії монастиря побудовані в 1683 р. Перебудови кін. XVIII ст.

– поч. XIX ст. змінили внутрішнє планування будівлі. Цегляні, двоповерхові, в плані – витягнутий прямокутник. З півночі до будівлі примикає дзвіниця. Частково збереглися зводи в приміщеннях першого і другого поверхів [5, с. 10–86].

Архикафедральна базиліка Успіння Пресвятої Діви Марії або Латинський кафедральний собор 1360–1479 рр. Костел тринальний, із видовженою пресвітерією. Центральний об'єм наближений до квадрата. Під час реставрації у 1760–1778 рр. готичні форми уступили місце бароковим. Фресковий живопис належить пензлеві львівського художника С. Стронського (1719–1802). До північної стіни Кафедрального костелу примикає каплиця Кампіанів, збудована на поч. XVII ст., як припускають, будівничими П. Рим-

лянином і В. Капіносом на кошти львівських патрициїв Кампіанів. Фасад каплиці по горизонталі ділиться на рустований цоколь, середню частину та аттик. Стіна розчленована пілястрами на поля, в яких поміщені рельєфи на євангельські сюжети. Над скульптурним оздобленням каплиці працювали скульптори Я. Пфістер та Г. Горст [1, с. 10–13].

Костел єзуїтів (храм святих апостолів Петра й Павла) 1610–1630 рр. У плані костел тринальний, зі слабо вираженою зовні апсидою. Бокові нави дуже вузькі. Для збільшення площі в бокових навах збудовано галереї-емпори. В нішах головного фасаду поміщені статуї єзуїтських святих. З південної сторони апсиди у 1702 р. побудовано вежу, яка була найвищою в місті. Склепіння костелу розписали фресками моравські художники Я. і С. Екштейни у 1740 р. [1, с. 20].

Високий Замок. Археологічні розкопки Високого Замку доводять, що фортеця спочатку мала дерев'яні і земляні укріплення, займала вершину Замкової гори. Мабуть, вже в кін. XIII – поч. XIV ст. вона перебудовується у кам'яну. Замок, повторивши контури вершини гори, в плані придбав форму сильно витягнутого прямокутника із чотирма баштами на кутах, із яких найвища, західніша, була оглядовою. У середині замок розділявся на два двори будівлею княжого палацу. У кільці стін знаходилися казарми, склади боеприпасів, спорядження, в скелі вирубаний глибокий колодязь [5, с. 8–95].

Порохова вежа (1554–1556 рр.). Входила в зовнішню систему оборони середньовічного ядра, яка складалася із валів і, розташованих на них, башт. У мирний час служила для зберігання зерна. Башта зведена з каменю, чотириповерхова, підковоподібна в плані. Стіни (2–3 м) прорізані бійницями. Покрита черепицею із гостроверхим дахом. У 1954 р. башта була реконструйована. У 1973 р. провели реставрацію, зняли зовнішню штукатурку, розкри-

ли бійниці, заклали вікна [5, с. 8–95].

Міський арсенал 1554–1556 рр. Будівля призначалася для зберігання і виробництва зброї. З кінця XVI ст. і впродовж XVII ст. тут працювала майстерня ливарні. У 1574–1575 рр. будівля була перебудована. Будівля кам'яна, в плані представляє витягнутий прямокутник, до якого з півночі і півдня примикають вежі міських укріплень XIV ст., триповерхова. Товсті стіни побудовані із нетесаного вапняку і цегли, прорізані бійницями. 1981 р. тут була відкрита філія Львівського історичного музею [5, с. 8–95].

Палац Потоцьких 1880 р. (рис. 4). Побудований за проектом архітектора Я. Цибульського і Л.-Д. Оверні. Будівля в стилі французького класицизму, цегляна, обштукатурена, витягнута по поперечній осі, Н-подібна в плані, із розвиненим центральним різалітом і бічними крилами, дво-, а, частково, – триповерхова із мансардами. Фасади рустовані, декоровані фігурними обрамленнями вікон, ліпними консолями балконів, балюстрадами. Парадний вхід оформлений арочним портиком із ліпниною та іонічними колонами. Декоративним акцентом слугує пишна ліпнина обрамлення центрального вікна. Вздовж паркового фасаду тягнеться тераса, оточена балюстрадою. На першому поверсі розташовані парадні зали, в оформленні яких широко використано ліпнину, позолоту, різнокольоровий мармур, цінні породи дерева, живопис. З вулиці у двір ведуть парадні монументальні ворота із двома флігелями, прикрашені картушем. У 1973–1974 рр. палац було реставровано, а пізніше будівлю використовували як Палац урочистих подій [5, с. 8–95].

Національний академічний театр опери та балету ім. С. Крушельницької 1897–1900 рр. (рис. 5). Побудований за проектом архітектора З. Горголевського. Головний вхід акцентований трьома порталами з арочними лоджіями над ними, розділеними спареними колонками Корінфа.

Будівля насичена скульптурним і живописним декором, в оформленні інтер'єру використані мармур, ліпні орнаменти, позолота і декоративний живопис у формах пізнього класицизму. Кам'яна скульптура фасаду належить різцю А. Попеля. Над

живописними панно вестибюля працювали художники Д. Котовський, Т. Рибковський, М. Герасимович, З. Розвадовський, В. Крицинський під керівництвом Т. Попеля. Багатоюрнусний зал для глядачів розрахований на 1800 місць [5, с. 8–95].

Рис. 4. Палац Потоцьких 1880 р.

Рис. 5. Національний академічний театр опери та балету ім. С. Крушельницької 1897–1900 рр.

Площа Ринок XIV–XIX ст. Розташована в центрі старого Львова, майже квадратна в плані. За середньовічною традицією ринкова площа була центром міста, осередком торгового і суспільного життя. Архітектурна зовнішність площі склалася в другій пол. XVI – поч. XVIII ст. в період розквіту Львівського ренесансу. У створенні ансамблю брали участь архітектори: П. Красовський, М. Градовський, П. Барбон, П. Римлянин, Б. Меретін, М. Урбанік, С. Фессінгер. На перших поверхах зазвичай розміщувалися магазини і майстерні ремісників, верхні використовувалися під житло. Фасади будинків в більшості випадків трьохвіконні, ретельно оброблені, прикрашені різьбленням, скульптурою, архітектурними деталями. Найцікавішою є східна сторона площі. Тут виділяються дві найцінніші пам'ятки – шедеври української архітектури, відомі в літературі як “Чорна кам'яниця” і будинок Корнякта, в яких сьогодні розміщена експозиція Львівського історичного музею. Південна сторона площі поміщена між вулицями Сербською і Галицькою. Ця сторона значно перебудована, найстаріша будівля відноситься до першої половини XVI ст. Північна сторона – між вулицями Краківською і Друкарською. Фасади будинків в основному класичні, але деякі зберегли деталі попередніх готичних і ренесансних споруд. В центрі площі височіє будівля ратуші. По кутах її – басейни з фігурами грецьких богів [5, с. 8–95].

За допомогою методики оцінки історико-культурних ресурсів [4] було здійснено оцінку пам'яток архітектури та містобудування м. Львова. Ці пам'ятки розділено на п'ять підгруп: сакральні комплекси, пам'ятки оборонного будівництва, громадські споруди, житлові будівлі та палацово-паркові ансамблі. Кожен вид пам'яток архітектури та містобудування також поділений на підгрупи, яким присвоєно певну кількість балів. Наприклад, сакральні комплекси поділено на фраг-

менти культових споруд (1 бал), окремі культові споруди (2 бали), комплекс культових різностильових споруд (3 бали), комплекс стильових споруд (4 бали) та монастирські комплекси (5 балів) і т. д. Використавши формулу підрахунку коефіцієнта пізнавальної цінності K_p , який дорівнює співвідношенню суми отриманих балів оцінки населеного пункту до максимально можливої кількості балів у цьому населеному пункті, було обчислено коефіцієнти пізнавальної цінності кожного виду пам'яток архітектури та містобудування м. Львова (табл. 1):

$$K_p = \frac{\sum A}{\sum A_{\max}};$$

де: $\sum A$ – сума балів пізнавальної цінності території;

$\sum A_{\max}$ – максимально можлива сума балів за шкалою бальної системи оцінок.

За значенням K_p можна визначити рівень пізнавальної цінності міста [4]: 0,86 – 1,00 – унікальне; 0,65 – 0,85 – високоатрактивне; 0,45 – 0,64 – середньоатрактивне; 0,25 – 0,44 – малоатрактивне; до 0,25 – неатрактивне.

Здійснивши оцінку пам'яток архітектури та містобудування у місті Львові, бачимо, що за наявності сакральних комплексів місто є середньоатрактивним із коефіцієнтом 0,63. Для порівняння місто Жовква за наявності цих комплексів є високоатрактивним (коефіцієнт атрактивності 0,67). Частково бали Львова понизила велика кількість окремих культових споруд, яким присвоюється порівняно невелика кількість балів, тоді як у Жовкві їх є небагато. Найціннішими серед цих об'єктів є монастирі, оскільки вони представлені у комплексі.

Таблиця 1

Оцінка пам'яток архітектури та містобудування міста Львова

						К-сть	Бали	Макси- мальна к-сть балів	Коефіцієнт
Сакральні комплекси									
Фрагменти культових споруд	1					1	1	190	0,63
Окремі культові споруди		2				20	40		
Комплекс культових різностильових споруд			3			1	3		
Комплекс стильових споруд				4		4	16		
Монастирські комплекси					5	12	60		
<i>Всього</i>						38	120		
Пам'ятки оборонного будівництва									
Частково збережені елементи оборонних споруд	1					2	2	15	0,40
Середньої збереженості елементи оборонних будівель або окремих архітектурних комплексів		2				0	0		
Повністю збережені елементи, або окремі комплекси пам'яток оборонного будівництва			3			0	0		
Реставровані пам'ятки оборонного будівництва без музейної експозиції				4		1	4		
Добре збережені і оновлені пам'ятки оборонного будівництва з музейною експозицією					5	0	0		
<i>Всього</i>						3	6		
Громадські споруди									
Частково збережені громадські споруди	1					0	0	85	1,00
Середньої збереженості громадські споруди		2				0	0		
Добре збережені громадські споруди			3			0	0		
Повністю збережені громадські споруди				4		0	0		
Реставровані пам'ятки громадських споруд					5	17	85		
<i>Всього</i>						17	85		
Житлові будівлі									
Частково збережені житлові будівлі	1					0	0	500	0,80
Житлові будівлі середньої збереженості		2				0	0		
Житлові будівлі добре збережені			3			0	0		
Житлові будівлі повністю збережені, або реставровані				4		98	392		
Окремі вулиці, або групи житлових будівель					5	2	10		
<i>Всього</i>						100	402		

Палацово-паркові ансамблі								
Окремі залишки палацово-паркових ансамблів	1				0	0	20	0,80
Окремі фрагменти палацових ансамблів		2			0	0		
Впорядковані фрагменти палацово-паркових ансамблів			3		0	0		
Добре збережені палацові ансамблі				4	4	16		
Добре збережені і впорядковані палацово-паркові ансамблі				5	0	0		
<i>Всього</i>					4	16		
Середній коефіцієнт по м. Львів								0,73

За наявністю пам'яток оборонного будівництва Львів є малоатрактивним (коефіцієнт дорівнює 0,40), тоді як Жовква є високоатрактивною. У Жовкві добре збережений замок із музейною експозицією, тоді як у Львові є лише частково збережені елементи оборонних споруд (Високий замок (руїни), Порохова вежа, стіни міських укріплень).

За наявністю громадських споруд місто є унікальним (1,00) як і Жовква. Аналогічно як і місто Жовква (0,84), місто Львів є високоатрактивним (0,80) за наявністю житлових будівель. Високі бали зумовлені старовинними забудовами площі Ринок у Львові та площі Вічевої у Жовкві.

У Львові є досить багато таких пам'яток архітектури та містобудування як палацово-паркові ансамблі, тоді як у Жовкві вони не представлені зовсім. За наявністю цих об'єктів Львів є високоатрактивним із коефіцієнтом 0,80. Загалом за всіма пам'ятками архітектури та містобудування міста Львів та Жовква є високоатрактивними, із відповідними коефіцієнтами пізнавальної цінності 0,73 та 0,66. Такі показники свідчать про те, що обидва міста мають значний історико-культурний потенціал, проте потребують уваги, реставрації, інвестицій та якісної реклами.

Література

1. Вуйцик В.С. Львівський історико-архітектурний заповідник : Екскурсія по місту / В.С. Вуйцик. – Львів : Каменярь, 1979. – 128 с.
2. История городов и сел Украинской ССР : Львовская область / [пред. редкол.

Д.А. Яремчук]. – Харьков : Харьковская книжная фабрика им. М. В. Фрунзе, 1978. – 794 с.

3. Квасниця І. Ю. Історико-природничі нариси з краєзнавства : Львівська область : Навчально-методичний посібник / І.Ю. Квасниця, І.О. Глічов, І.І. Федик. – Львів : Укрсервіс, 1994. – 232 с.

4. Кравців В.С. Науково-методичні заходи реформування рекреаційної сфери / [В.С. Кравців, Л.С. Гринів, М.В. Копач, С.П. Кузик]. – Львів : НАН України, 1999. – 78 с.

5. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. Львовская, Николаевская, Одесская, Полтавская и Ровенская области : Иллюстрированный справочник-каталог «Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР» : в 4 т. / [гл. ред. : Н.Л. Жариков [и др.]]. – Т. 3 / [отв. ред. : Г.Н. Логвин]. – К. : Будівельник, 1983. – 336 с.

Klapchuk O.O., Klapchuk M.V. ESTIMATION OF ARCHITECTURAL MONUMENTS OF LVIV FOR THE AIMS OF TOURISM. *Description of architectural monuments of Lviv is pointed. Coefficient of cognitive value of different types architectural monuments in Lviv is determined for potential use in the tourism industry. Comparison coefficients of cognitive value of Lviv and Zhovkva is performed.*

Keywords: sacred complexes, defensive buildings, administrative buildings, residential buildings, coefficient of cognitive value.

Кляпчук О.О., Кляпчук М.В. ОЦЕНКА ПАМ'ЯТНИКОВ АРХІТЕКТУРИ И ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВА ГОРОДА ЛЬВОВА ДЛЯ НУЖД ТУРИЗМА.

Наведена характеристика пам'яток архітектури і градостроїтельства г. Львова. Висчитані коефіцієнти пізнавальної цінності різних видів пам'яток архітектури і градостроїтельства г. Львова для їх потенціального використання в туристическій отрасли. Проведена сравнительная характеристика коефіцієнтів пізнавальної цінності Львова і Жовкви.

Ключевые слова: сакральные комплексы, памятники оборонительного строительства, общественные сооружения, жилые строения, коэффициент познавательной ценности.

УДК 640.5

**СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПО-
ДАРСТВА УКРАЇНИ***Л.В. Польова*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

У статті розкрито стан готельного господарства України, яке виявилось не підготовленим до ефективного функціонування в умовах ринкової економіки. Це пов'язано з рядом проблем: недостатня законодавчо-правова база, великі ставки оподаткування, недостатні інвестиції у готельний бізнес, застаріла матеріальна база готелів. Щоб готельне господарство України відповідало міжнародним стандартам, необхідно його модернізувати та реконструювати.

Ключові слова: готельне господарство, сучасний стан, готельна індустрія, перспективи розвитку.

Постановка проблеми. Готельне господарство є однією з складових туристської індустрії. Матеріальна база, що призначена для розміщення туристів, посідає одне з перших місць при формуванні туристичної інфраструктури, бо якість проживання та відповідне обслуговування рішуче впливають на рівень туристичного сервісу. А отже, готельна індустрія стає швидко зростаючим бізнесом, що приносить значні грошові надходження, в тому числі валютні. Вітчизняна готельна галузь стає невід'ємною складовою світового готельного господарства.

Такий швидкий темп інтеграції до європейського суспільства пояснюється зручним географічним положенням України (розташована в центрі Європи на перехресті транзитних шляхів) та не менш швидким зростанням українського бізнесу, що також активізує приїзд до нашої країни бізнесменів та людей у справах з різних куточків світу. Тому саме зараз стає

актуальним питання відновлення та введення готельного господарства України до європейських стандартів. З підвищенням ділової активності країни зростає потреба й у більшій кількості готелів, оскільки першим питанням, яке незмінно виникає перед кожним приїжджим, є «де зупинитися в незнайомому місті?»

Розвиток готельного господарства в Україні сьогодні стримується низкою чинників:

- економічна нестабільність, безробіття та інфляція;
- недоліки в роботі фінансово-банківської системи;
- обмежена платоспроможність населення;
- недосконала податкова система.

Готельне господарство є однією з головних складових туристичної індустрії України. Проте, сьогодні можна констатувати про відсутність конкуренції в даній індустрії. Норми проживання та відпочинку в Україні не відповідають міжнародним, бо існує недостатня кількість готельних підприємств, у структурі готельних підприємств низька частка закладів високої категорії, матеріально-технічна база застаріла та потребує модернізації, відсутні сучасні засоби зв'язку та інформаційних комунікацій, ефективні та надійні системи захисту, які є передумовою високого рівня якості послуг.

Туристичного буму в Україні в найближчі роки не передбачається. Стан справ українського туризму точно відображає загальну економічну ситуацію в країні. Ринок готельних послуг мало досліджений, хоча в останні роки у готельній галузі відбуваються позитивні зрушення: планується будівництво в Києві престижних готелів, бізнес- і конгрес-холів світового рівня з широким, а іноді й стовідсотковим залученням західних капіталів. Але це все у майбутньому [1, с. 35].

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Можна відмітити, що проблема

готельного господарства висвітлена багатьма авторами, як зарубіжними, так і вітчизняними. Але вся інформація, наведена в книгах швидко застаріває, тому що розвиток суспільства не стоїть на місці, а готельне господарство багато в чому залежить від стану економіки, політики, законодавства. Однак, І. Лапіна приділяє особливу увагу організації та технології роботи різних служб, а так само культури поведінки персоналу та етики спілкування, Н. Кабушкін – управлінським процесам і рішенням, стилям управління, якості послуг.

Цілі статті. Дана стаття має на меті розглянути теперішній стан розвитку готельного господарства в Україні, проаналізувати основні проблеми готельної індустрії; запропонувати можливі шляхи вдосконалення функціонування готельного господарства.

Виклад основного матеріалу. Україна може пишатися значним рекреаційним потенціалом, історико-культурною базою, природним багатством територій та традиційно-культурною спадщиною. Але щоб задовольнити всі потреби європейського споживача цього замало, потрібно забезпечити комфортність проживання, високу якість обслуговування та створити такі умови, щоб людям хотілося повертатися на відпочинок до нашої держави. Щоб справити позитивне враження на відвідувачів України потрібно усунути основні перешкоди розвитку готельного господарства і зробити це в максимально короткі строки.

До основних недоліків готельної індустрії на даний час можна віднести багато економічних і законодавчих чинників. Зміни в економіці країни, пов'язані з переходом на ринкову модель господарювання, передбачали комерціалізацію державних галузей, що не могло не відобразитись на туризмі в цілому і готельному господарстві зокрема. Більша частка готелів перейшла у колективну чи приватну власність.

Залишившись без державних дотацій, підприємства перейшли на самоокупність. Проте, кожний клієнт, оцінивши рівень західного сервісу вимагає відповідного комфорту і обслуговування від вітчизняних готельних підприємств. Поруч з тим, законодавчо-правова база не відповідає вимогам сьогодення, немає інструкцій та інших нормативних документів, які були б логічно взаємопов'язані і не суперечили один одному.

По-перше, в нашій державі кількісно не вистачає готелів високого рівня обслуговування. Здавалося б, основна рекреаційна база є і вкладати кошти для інвесторів було б вигідно та через несприятливу державну політику, економічну нестабільність та складність виходу на ринок будівництво нових готельних комплексів перетворюється на довгу та нудну процедуру, яка включає: проблематичну можливість отримання земельної ділянки під будівництво через необхідність отримання великої кількості дозволів та повноважень; велику кількість трансакційних витрат, які становлять іноді майже половину капіталовкладень. Показник забезпеченості готелями в Україні низький (при нормі 10 місць на 1000 осіб в Україні є лише 2,9 готельних місця (для порівняння: у Москві – 9,3; Санкт-Петербурзі – 6,4; Парижі – 38,4; Відні – 25,6) [6, с. 125].

Кількість готелів в Україні порівняно з туристськими країнами світу незначна. У Великій Британії, наприклад, функціонує близько 260 тис. готелів. У країнах Європи число великих готелів становить 15–25 % загальної кількості готельних господарств, 75–85 % – мотелі та готелі сімейного типу. За даними аналізу структури готельного господарства України, такі форми готельного господарства, як мотелі, кемпінги, молодіжні бази, надзвичайно поширені в інших країнах, в Україні практично не розвинуті [6, с. 125].

Слід також відзначити відсутність необхідної інфраструктури, відповідних

сервісних умов, що, в свою чергу, позначається на рівні якості обслуговування туристів. У великих адміністративних центрах більшість готелів давно застаріла, прийшла в занедбаність. Якісний стан їх матеріально-технічної бази свідчить про значне відставання від світових стандартів у цій сфері. Будівництво цих готелів здійснювалось за застарілими проектами. Тому в таких готельних підприємствах відсутні конференц-зали, бізнес-центри, великі зали для проведення концертних програм, дискотек, гаражі, басейни та інше технічне обладнання, що дозволяє надавати весь комплекс основних і додаткових послуг [4, с. 108]. Для вирішення цієї проблеми недостатньо заходів щодо додаткового благоустрою готельного господарства. Потрібне капітальне комплексне переобладнання багатьох готельних підприємств та облаштування їх сучасними меблями, технологічним обладнанням, засобами автоматики та телемеханіки, електронною апаратурою управління. Стан сфери послуг не відповідає потенційним можливостям держави, яка має все для розвитку туристичної інфраструктури:

- природні умови;
- історико-культурні ресурси;
- трудові та матеріальні ресурси.

По-друге, ціни не відповідають рівню якості готельних послуг. Вартість проживання в українських готелях в 2–3 рази перевищує вартість проживання в готелях аналогічного рівня країн Європи, що зумовлено неналежним державним регулюванням цієї сфери.

Ще однією суттєвою проблемою для розвитку готельного господарства є низька кваліфікація персоналу. Сьогодні в Україні в туризмі фактично працює 35 тис. осіб, ще 120 тис. осіб – в готелях та інших закладах розміщення. Готельні мережі США справляються із сезонними потребами в робочій силі, звертаючись до наявного резерву підготовлених працівників. В Україні такі резерви відсутні, а для якісного навчання недосвідченого працівника

потрібно багато часу. Втрати від використання непідготовлених працівників очевидні. Так, кваліфікована покоївка може прибрати на 60% більше номерів на день, ніж недосвідчений стажист.

Підготовку кадрів для туристичної галузі та готельного господарства здійснюють 146 навчальних закладів, з них лише шість (2 – у Києві, по одному – в Ялті, Донецьку, Львові, Івано-Франківську) є класичними навчальними закладами туристичного спрямування з повноцінними тренувальними базами практики [1, с. 57].

По-третє, в Україні готельна індустрія характеризується низьким рівнем конкуренції. На сьогодні в Україні існує лише один національний мережевий готельний оператор – Premier-Hotels, до складу якого входять готелі «Прем'єр Палац» у Києві, «Ореанда» – у Ялті, «Дністер» – у Львові, «Лондонський» – в Одесі, «Star» – у Мукачеві та готель «Космополіт» – у Харкові.

Низка готелів колишнього «Інтуриста» входить до складу Державної акціонерної компанії «Україна туристична». Дочірніми підприємствами ЗАТ «Укрпрофтур» також є низка туристичних готелів. Але ці готельні об'єднання не мають єдиних стандартів, маркетингової політики та інших ознак готельного бренду. Інші готелі існують в індивідуальному порядку та функціонують самостійно і без чіткого централізованого керування.

Четвертою проблемою є взаємодія готелів і туроператорів. Нерідко ці партнери пред'являють один одному претензії. Скарги відносяться в основному до порушення договірної дисципліни.

Готелі терплять збитки через те, що туроператори, практикуючи попереднє бронювання місць для своїх груп, не завжди викуповують заброньовані номери. Пізня ануляція замовлень (тобто відмова від раніше зроблених замовлень в гранично короткі терміни, що не дозволяє повторно виставити номери на продаж) є одним з факторів ризику в готельній індустрії в цілому. Як протидія таким несприятливим

факторам готелі включають у договори різні положення про попередню оплату і застави, тобто стандартний набір заходів, що здійснюються усіма готелями незалежно від країни базування для зниження втрат від зривів попередніх фінансових планів [2, с. 89].

Туроператори у свою чергу теж мають претензії до партнерів. Нерідкі випадки, коли готелі займають вичікувальну позицію і не підтверджують заявки на бронювання в терміни, обумовлені в контрактах. Особливо часто так роблять готелі напередодні великих подій, свят, викликають високий попит на послуги розміщення. Оскільки готелів, що приймають іноземні туристичні групи, не так багато, туроператори не йдуть на розірвання контрактів з готелями-порушниками. Деякі готелі свідомо відсікають груповий туризм, виставляючи для туристських груп ціни вище, ніж для корпоративних клієнтів, або пропонуючи розміщення без знижок. Туроператорам буває досить складно захистити свої позиції, особливо в умовах перевищення попиту над пропозицією.

Зрозуміло, говорячи про проблеми готельного господарства, необхідно сказати і про шляхи їх вирішення.

Стимулювання розвитку готельного господарства в даний час спрямоване на проведення в Україні ЄВРО-2012. Проте в подальшому для вирішення проблеми завантажуваності готелів Державному агентству України з туризму та курортів доцільно взяти під контроль розробку туристичних маршрутів та туристичних продуктів, здійснювати їх розповсюдження на міжнародному рівні, розробити стратегію виходу українського туризму на міжнародний ринок, яка б обов'язково передбачала створення туристичних представництв України за кордоном.

Регулювання готельної індустрії має відбуватися «згори», тобто державою. Для цього, перш за все, необхідно виробити єдину маркетингову концепцію розвитку готельного господарства, в якій повинні

бути передбачені рішення всіх проблем в комплексі. Держава повинна визначити туристські концепції регіонів, потреби в додатковій інфраструктурі, територіальне зонування, план по залученню інвесторів і багато іншого. Так, готельний ринок у Києві досить розвинений і варто переорієнтувати грошові потоки на регіональні міста. Окремо варто розглянути перспективи курортних зон.

Значну роботу необхідно проробити в галузі законодавства. Процеси реєстрації, оформлення повинні бути спрощені і зрозумілі з метою залучення зарубіжних інвестицій у готельний бізнес.

Так само не варто забувати про проблему якості обслуговування в готелях. По-перше, дана система має безліч нарікань з боку власників готелів і вимагає доопрацювань, а по-друге, вона є не обов'язковою і безліч готелів не відповідає жодній категорії. Для поліпшення становища, держава повинна інвестувати в дані готельні підприємства, а також стимулювати їх до підвищення рівня послуг.

Вдосконалювання механізму організації готельного обслуговування у вітчизняних готелях має бути спрямоване на усунення бюрократичних бар'єрів управління, активізацію творчого, організаторського, професійного, інтелектуального і людського потенціалу персоналу, збільшення його відповідальності за кінцевий результат.

Подальший розвиток готельного господарства неможливий без сучасного обладнання і новітніх технологій, про що нагадує девіз Всесвітньої туристської організації на 2003 р.: «Технологія і природа – два актуальних аспекти розвитку туризму на початку двадцять першого століття». Це стосується насамперед інформаційних технологій, ефективних і надійних систем захисту, без чого неможливо досягти високого рівня якості послуг.

Але вирішення проблем вимагають активної участі власників готелів. Вони повинні прагнути до якісного надання по-

слуг, ефективної роботи з клієнтами, тісному співробітництву з державою. Особливої участі власників готелів вимагає проблема кадрів. Багато хто з них можуть бути вирішені більш щільною роботою з навчальними закладами.

Для забезпечення готелів професійними кадрами необхідно проводити тренінгову підготовку для персоналу, домовитись з вищими навчальними закладами, що здійснюють підготовку фахівців для галузі готельного господарства про створення курсів з підвищення кваліфікації для працівників готельного бізнесу, забезпечити навчання обслуговуючого персоналу іноземними мовами, постійно здійснювати контроль за якістю роботи персоналу, а також залучати іноземних фахівців для передачі передового досвіду роботи українським працівникам готелів.

Хочеться зупинитись ще на одній складовій актуальної проблеми персоналу готельного бізнесу – відсутність досвіду найманих працівників. В ідеалі, на базі учбового закладу по підготовці спеціалістів для готельного бізнесу повинно бути все необхідне для практичного навчання – учбовий готель, центр готельного сервісу і таке інше. Далеко не всі Українські Вузи можуть собі дозволити мати вищеназвані складові. Крім того, має сенс відкривати школи готельного господарства Європейського зразка, де кількість практичних занять перевищує кількість теоретичних.

Одним із напрямків розвитку готельного господарства є створення малих готелів. Як показує іноземний досвід, в останній час більшою популярністю у туристів користуються малі готелі місткістю 20–30 місць, які розміщуються в курортних місцях і вздовж найбільш насичених автомагістралей [3, с. 123].

Будівництво малих готелів на трасах викликано тим, що 2/3 туристів за останні роки і в перспективі будуть мандрувати на автомобільному транспорті. Малі готелі передбачають аналогічну інфраструктуру. Зокрема, це можуть бути ресторани на

20–30 місць, а також «сімейні кухні» [3, с. 144].

Корисною формою знаходження інвесторів є проведення виставок, бізнес форумів, конгресів ділових кіл, науково-практичних конференцій, семінарів, на яких є можливість ознайомитися з каталогами, пропозиціями інвестиційних проектів.

Чинне законодавство України нечітко визначає готельне господарство, його належність до сфери туристських послуг та відомче підпорядкування. Тому для розвитку готельного господарства України, підвищення попиту на ринку споживання готельних послуг, створення і входження на ринок малих готельних підприємств доцільним є розробка проекту Закону України про розвиток готельного господарства. Положення Закону мають визначити правові, економічні та організаційні засади створення і подальшого розвитку конкурентних відносин на цьому ринку.

Щоб готельна база України відповідає міжнародним стандартам, необхідно її модернізувати та реконструювати.

Таким чином, готельне господарство в Україні стикається з безліччю проблем і вирішення цих проблем має носити комплексний характер, тобто держава і власники готелів повинні здійснювати спільну діяльність з планування та реалізації програм щодо їх усунення.

Література

1. Агафонова Л.Г. Туризм, готельний і ресторанний бізнес : ціноутворення, конкуренція, державне регулювання : монографія / Л.Г. Агафонова. – К. : «Знання України», 2002. – 360 с.
2. Байлик С.И. Гостиничное хозяйство: Проблемы, перспективы, управление, сертификация / С.И. Байлик. – К. : Альтерпресс, 2001. – 207 с.
3. Друкер Т.И. Зарубіжний досвід малих готелів / Т.И. Друкер, А.О. Яворська. – М. : УГТ РБ, 2005. – 78 с.
4. Кабушкин Н.И. Менеджмент готелів та ресторанів / Н.И. Кабушкин, Г.А. Бондаренко – Мінськ : «Нове видання», 2002. – 368 с.

5. Ляпіна І.Ю. Організація і технологія готельного обслуговування / І.Ю. Ляпіна – М. : «Академія», 2005. – 208 с.
6. Сенін В.С. Готельний бізнес : класифікація готелів та інших засобів розміщення / В.С. Сенін, А.В. Денисенко. – М., 2000. – 144 с.
7. Чудновський А.Д. Туризм і готельне господарство / А.Д. Чудновський. – М. : «Тандем», 2000. – 400 с.
8. Шматько Л.П. Туризм і готельне господарство / Л.П. Шматько. – М., 2005. – 346 с.

Poliova L.V. CURRENT STATUS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE HOTEL BUSINESS OF UKRAINE.

In the article the state of the hotel industry of Ukraine, which turned out to be unprepared to function effectively in a market economy. This is due to a number of problems: insufficient legislative base, major tax rate, insufficient investment in the hotel business, out dated material base hotels. Of hotel industry Ukraine meet international standards, it is necessary to modernize and reconstruct.

Keywords: hotel industry, current state, development prospects.

Польова Л.В. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ГОТЕЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА УКРАИНЫ.

В статье раскрыто состояние гостиничного хозяйства Украины, которое оказалось неподготовленным к эффективному функционированию в условиях рыночной экономики. Это связано с рядом проблем: недостаточная законодательно правовая база, большие ставки налогообложения, недостаточные инвестиции в гостиничный бизнес, устаревшая материальная база отелей. Чтобы гостиничное хозяйство Украины соответствовало международным стандартам, необходимо его модернизировать и реконструировать.

Ключевые слова: гостиничное хозяйство, современное состояние, гостиничная индустрия, перспективы развития.

УДК 911.3:502.4

**ЦІННІ ПРИРОДНІ КОМПЛЕКСИ ТА
ОБ'ЄКТИ ВЕРХІВ'Я ПРУТУ В МЕЖАХ
ЧОРНОГОРИ: ПЕРСПЕКТИВИ ЕКО-
ТУРИСТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ**

**В.П. Брусак, Б.В. Сенчина,
Д.А. Кричевська**

Львівський національний університет
імені Івана Франка

Подано перелік і схарактеризовано пам'ятки неживої природи (геологічні, геоморфологічні, гідрологічні), флористичні та фітоценотичні об'єкти, стиглі та перестиглі деревостани у верхів'ї Пруту. Розглянуто можливості використання цінних природних комплексів та об'єктів гірського масиву Чорногора у навчально-пізнавальних та екотуристичних цілях.

Ключові слова: геологічний, геоморфологічний, гідрологічний, флористичний, фітоценотичний, цінні об'єкти, деревостани, туристичні стежки.

Вступ. Чорногора найвищий і найцінніший з наукової, природоохоронної, еколого-освітньої та естетичної точок зору гірський масив Українських Карпат і Карпатської гірської системи в цілому. Не випадково ще до Першої світової війни польські вчені В. Шафер та С. Соколовський вибрали територію верхів'я ріки Прут у межах Чорногори як таку, що підлягає охороні з огляду на наявні ділянки пралісів. У 1921 р. ця територія набула статусу резервату, у 1936–1939 рр. – входила до складу Чорногірського національного парку (1532 га). У 1955 р. було організовано Говерлянське заповідне лісництво (3927 га), яке в 1968 р. увійшло до складу Чорногірського масиву Карпатського державного заповідника. З 1980 р. територія басейну верхів'я Пруту в межах Чорногори увійшла в Говерлянське заповідне лісництво Карпатського державного природного парку (ДПП), з 2001 р. – Говерлянське природоохоронне науково-дослідне відді-

лення (ПОНДВ) Карпатського національного природного парку (НПП) [6; 9].

Загально відомо, що основними критеріями при організації національних природних парків та виділення їхніх функціональних зон, в т.ч. заповідної, є наступні: 1) оригінальність і типовість природних територіальних комплексів (ПТК); 2) унікальність ПТК; 3) натуральність екосистем; 4) біогеоценотична гетерогенність екосистем; 5) стабільність екосистем різноманітних рангів; 6) рекреаційне значення екосистем; 7) спортивно-туристичне значення; 8) ландшафтно-естетичне значення [10]. Всім цим критеріям, а також принципу басейнового підходу до організації природно-заповідних об'єктів відповідає територія Говерлянського лісництва (тепер – ПОНДВ).

Цінні природні комплекси і об'єкти досліджуваної території. Територія басейну верхів'я Пруту в межах гірського масиву Чорногора є цілісна басейнова геосистема, що складається із двох тісно взаємопов'язаних підсистем – природних територіальних комплексів різних рангів і природних аквально-комплексів різних порядків і типів, яка практично співпадає з територією Говерлянського ПОНДВ Карпатського НПП. Практично всі природні комплекси верхів'я Пруту є цінними, унікальними і неповторними та охоплюють повний спектр висотних ландшафтних комплексів Чорногори від дниць річкових долин до вершини Говерли. Ніде в Українських Карпатах в басейні однієї річки увесь спектр висотної рослинної поясності та ландшафтно-ярусності у такій повноті не представлений. Враховуючи відносно низький ступінь антропогенної трансформованості території верхів'їв басейну, то цей спектр можна вважати унікальним для всієї Карпатської гірської системи [1].

Нижче перелічимо і коротко схарактеризуємо тільки окремі цінні об'єкти у басейні верхів'я Пруту – пам'ятки неживої

природи, флористичні та фітоценотичні об'єкти, стиглі та перестиглі деревостани. Наведені дані базуються з одного боку на аналізі регіональної і спеціальної літератури [2; 4–7; 10; 11] та результатах власних польових досліджень, проведених впродовж останніх 20-ти років на території Говверлянського заповідного лісництва Карпатського НПП.

Важливою складовою природи верхів'я басейну р. Прут є **пам'ятки неживої природи**: геологічні відслонення, палеонтологічні рештки, окремі мальовничі форми рельєфу (скелі, визначні вершини, каньйони та ін.), водоспади, озера, джерела тощо. Пам'ятки неживої природи поряд з

об'єктами живої природи (видами флори і фауни, рослинними угрупованнями і зоокомплексами) та ландшафтними комплексами є головними об'єктами охорони Карпатського НПП. Значимість пам'яток неживої природи в національних парках полягає у тому, що вони мають наукову, культурно-історичну, естетичну, освітню (дидактичну), рекреаційну (спортивно-туристичну) та екологічну цінність. Власне всі ці властивості пам'яток неживої природи в комплексі дають їм змогу виконувати функції, які гармонійно вписуюся в головні завдання НПП – природоохоронні, рекреаційно-туристичні, науково-дослідні та екоосвітні.

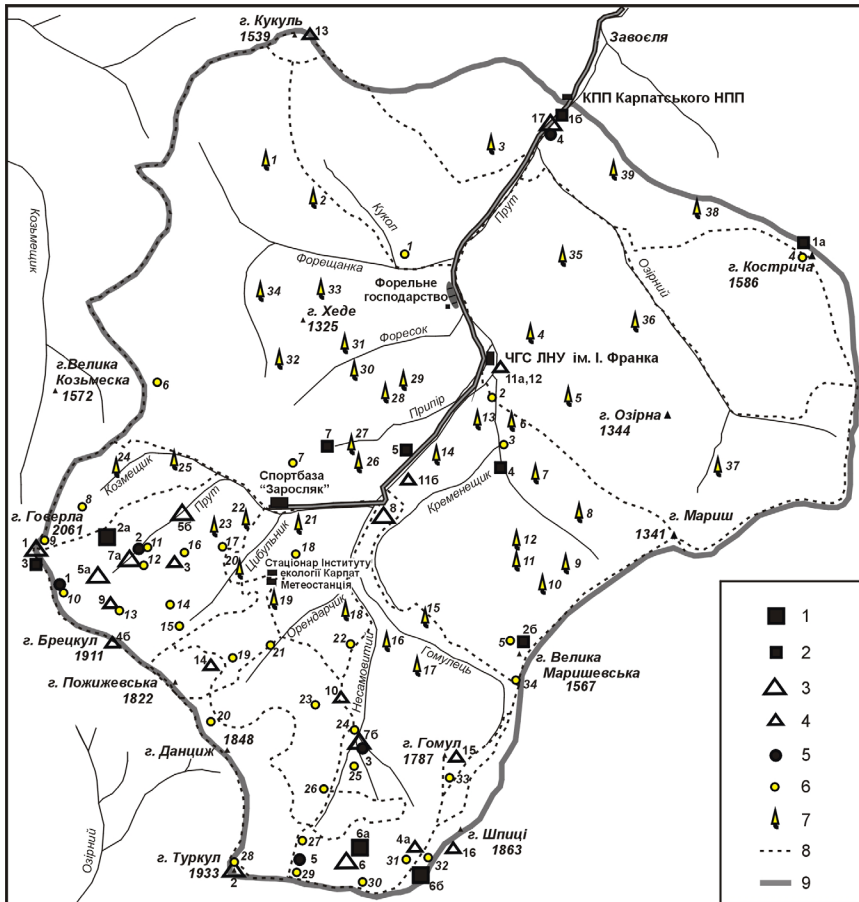

Рис. 1. Цінні природні комплекси та об'єкти верхів'я Пруту в межах ландшафту Чорногора [1]

Умовні позначення до рис. 1: Цінні природні об'єкти: 1–2 – геологічні (назви об'єктів у тексті); 3–4 – геоморфологічні (назви об'єктів у тексті); 5 – гідрологічні (назви об'єктів у тексті); 5 – флористичні та фітоценотичні цінні об'єкти; 6 – стиглі та перестиглі деревостани; 8 – туристичні стежки; 9 – межі верхів'я басейну Пруту.

У науковій літературі традиційно сформувалось розуміння пам'яток неживої природи тільки як *геологічних* [2–4], що охоплюють суто геологічні, а також геоморфологічні й гідрологічні об'єкти. Географи пропонують частину пам'яток природи, що представлені різними формами рельєфу, розглядати як суто *геоморфологічні* [5; 8].

У басейні верхів'я Пруту розташовані наступні середні та невеликі за розмірами пам'ятки неживої природи, при виділенні яких поряд з типовістю і унікальністю враховувалась їхня атрактивність і доступність для огляду. Зазначимо, що багато цікавих об'єктів, які виступають пам'ятками неживої природи виділено у басейні Пруту в околицях смт. Ворохта, с. Микуличин, с. Дора, м. Яремче, с. Ямна, смт. Деятин, с. Заріччя та ін. [2; 10; 11].

Геологічні пам'ятки природи – це виходи на денну поверхню гірських порід, характерних для певного геологічного віку, зокрема еталонні стратиграфічні розрізи (стратотипи); гірські породи, у яких простежуються сліди рухів земної кори (складки, розломи, скиди, насуви) і вулканізму; залишки викопної флори і фауни; цікаві рідкісні або типові гірські породи і мінерали для певного регіону. Відповідно, геологічний тип пам'яток природи поділяють на такі групи: стратиграфічні й геохронологічні, тектонічні, палеонтологічні, мінералого-петрографічні [2]. У межах досліджуваної території виділено наступні пам'ятки (рис. 1):

1. Відклади скупівської світи верхньої крейди репрезентовані грубим піщано-глинистим флішем з прошарками фукоїдних мергелів: а) північно-східні схили

хребта Кострич, б) русло р. Прут.

2. Моноклінальне залягання грубошаруватих і масивних пісковиків з прошарками гравелів чорногірської світи верхньої крейди: а) стінки карів на північно-східних схилах Говерли і Брецула, б) пригребеневі північно-східні схили хребта Маришевська.

3. Субвертикально залягаюча масивна плита пісковиків чорногірської світи (південно-західний схил г. Говерла).

4. Відклади нижньошипітської підсвіти нижньої крейди репрезентовані чорними некарбонатними аргілітами з прошарками алевролітів (долина потоку Кременешик і його допливу, що бере початок під г. Мариш).

5. Відслонення глинисто-валунної морени верхньоплестоценового віку (вздовж дороги на спортбазу «Заросляк»).

6. Вертикальне залягання пластів пісковиків чорногірської світи: а) урочища Великий і Малий Кізли, б) хребет Шпиці.

7. Відклади ялівцевої світи верхньої крейди репрезентовані вишнево-червоними, зеленими і малопотужними чорними аргілітами з прошарками алевролітів (верхів'я допливу потоку Припір, що витікає на північно-східних схилах хребта Козьмеска).

8. Складкоподібне залягання відкладів чорногірської світи «зрізане» денудаційними процесами (південно-східний схил-стінка над озером Бребенескул – відріг головного хребта до вершини Гутин Томнатик (2016 м))

Перелічені геологічні об'єкти відносяться до пам'яток стратиграфічного (1, 2, 4, 5, 7) та тектонічного (3, 6, 8) планів.

Геоморфологічний тип пам'яток природи об'єднує в собі форми земної поверхні, що утворились під домінуючим впливом екзогенних процесів, тобто це форми рельєфу різного генезису [8]. Геоморфологічні пам'ятки мають наукову, естетичну і дидактичну, а долини великих річок, масивні скелі й печери – також виняткову спортивно-туристичну цінність, оскільки їх можна використовувати, відповідно,

для сплавання на байдарках, скелелазіння і спеліології. У межах досліджуваної території виділяються такі геоморфологічні пам'ятки (рис. 1):

1. Куполоподібна вершина г. Говерла (2061 м) – найвища точка України та Українських Карпат.

2. Пірамідальна вершина г. Туркул (1933 м) зі скельними виходами масивних пісковиків.

3. Оригінальне скельне утворення «Брецькульський камінь».

4. Кам'яні розсипи – куруми й осипища: а) північно-східні пригребеневі схили хр. Шпиці, б) південно-західні привершинні схили г. Брецькул (1911 м).

5. Льодовиково-екзараційні форми плейстоценового зледеніння: а) «верхній» Заросляцький кар, б) «нижній» каруловина між відрогами Брецькула і Говерли.

6. Шпилясті міжкаркові гребені – карлінги (урочища Великий і Малий Кізли).

7. Рігель з водоспадом та коритоподібна долина – трог: а) під г. Говерла у верхів'ї потоку Прут Заросляцький, б) під г. Гомул у верхів'ї потоку Прут Гомульський).

8. Льодовиково-аккумулятивні форми верньоплейстоценового зледеніння – кінцевоморенні горби і пасма (межиріччя Пруту й Кременещика).

9. Нівальні ніші – результат сучасних процесів снігового вивітрювання (стінки кару північної експозиції під г. Брецькул).

10. Акумулятивний конус сходження стрибаючої снігової лавини у підніжжі г. Данцер.

11. Активні зсуви – яскравий прояв сучасних гравітаційних процесів у різних породах: а) у делювіальних відкладах – південно-західний придолинний схил хр. Озірний біля Черногірського географічного стаціонару (ЧГС); б) у моренних відкладах – правобережжя Пруту уздовж дороги на базу «Заросляк».

12. Ерозійний вріз у руслі р. Прут – результат активізації донної ерозії під час катастрофічного паводку у липні 2008 р. (околиці ЧГС).

13. Пригребеневі схили г. Кукуль з скельними виходами пісковиків.

14. Невелика вертикальна печера (глибиною біля 2,5 м) на пригребеневому схилі відрогів вершини Пожижевська.

15. Залишки траншей і бліндажів на г. Гомул – бегеліративні форми часів Першої світової війни.

16. Химерні скелі на південно-східних схилах хребта Шпиці.

17. Каньйоноподібний відтинок долини річки Прут.

Гідрологічний (гідролого-гідрогеологічний) тип об'єднує пам'ятки, головним об'єктом охорони яких є водні маси. До цих об'єктів належать озера, витoki великих річок, джерела, виходи мінеральних вод тощо. Гідролого-гідрогеологічні пам'ятки мають наукову, естетичну і дидактичну, а мінеральні джерела – й лікувально-рекреаційну цінність. До даного типу об'єктів віднесено (рис. 1):

1. Витoki Пруту Заросляцького під г. Говерла.

2. Каскад водоспадів на Пруті Заросляцькому заввишки 84 м на рігелі під г. Говерла – Говерлянський Гук, найвищий водоспад в Українських Карпатах.

3. Водоспад на Пруті Гомульському під г. Гомул.

4. Водоспад на р. Прут у відкладах скупівської світи (околиці контрольно-пропускного пункту Карпатського НПП у присілку Завоєля).

5. Польодовикове озеро Несамовите (1750 м н.р.м.) – найбільше озеро на північно-східному макросхилі Чорногори (довжина 83 м, ширина 45 м, глибина 1–1,5 м, площа водного дзеркала 0,3 га).

Відзначимо, що деякі із зазначених пам'яток неживої природи не мають аналогів в Українських Карпатах і загалом в Україні. Зокрема, такі об'єкти, як г. Говерла, водоспад Говерлянський Гук, урочища Великий і Малий Кізли та ін.

Цінні флористичні та фітоценотичні об'єкти. Флористична та фітоценотична цінність території басейну Пруту у межах Говерлянського ПОНДВ зумовлена

загальними закономірностями зміни висотних рослинних ступенів і ландшафтних місцевостей та специфікою конкретних екологічних умов. Уваги потребують як рідкісні і зникаючі, так і фонові види рослин та фітоценози. Особливе значення має збереження унікальних та невеликих за площею оселищ, коротка характеристика деяких з них наводиться нижче. Виняткової охорони потребують стиглі та перестиглі деревостани, які мають важливе значення як екологічно-стійкі моделі для відновлення корінного лісового покриву в Чорногорі.

1. У межах висотної місцевості крутосхилого ерозійно-денудаційного лісового середньогір'я особливий інтерес становить післялісова «царинка» у долині р. Форещанка (урочище Бабина яма) з рідкісним для КНПП угрупованням *Nardetum arnicosum* (точка 1). Ці полідомінантні зі складною структурою біловусники з арнікою гірською (*Arnica montana*) сформувалися на місці вологої буково-ялицевої сурамені у нижній частині стрімкого схилу південної експозиції. Проекційне покриття арніки сягає 35–40 %. Серед багатого флористичного складу (понад 100 видів) тут виділяються ендемічні та рідкісні види рослин: астранція велика (*Astrantia major*), волошка карпатська (*Centaurea carpatica*), тирличничок карпатський (*Gentianella carpatica*), билинець комарниковий (*Gymnadenia conopsea*), пальчатокорінники плямистий та Фукса (*Dactylorhiza maculata*, *D. fuchsii*), траунштейнера куляста (*Traunsteinera globosa*), фіалка відхилена (*Viola declinata*) тощо. Проте, сьогодні тут відбувається спонтанне заліснення луки та поступове перетворення у монодомінантне угруповання з перевагою біловуса. Для запобігання втрати цієї надзвичайно мальовничої «царинки» потрібно відновити режим регульованої охорони та проводити періодичне сінокосіння.

2. У межах висотної місцевості терасованих днищ річкових долин у верхів'ї Пруту, в урочищах Гомулець, Форещанка, Маришевська, в долині Пруту між

потоками Форещанка – Гаврилець поширена ендемічна для Карпат формація кремени судетської (*Petasitetea kablikiani*), яка збереглася лише завдяки значній віддаленості від населених пунктів, де вона знищена випасом. Угруповання кремени характеризуються високою зімкненістю та мінливим флористичним складом, що пояснюють строкатістю умов та випадковим занесенням насіння різних видів рослин. Флора складається з різних екологічних груп – високотрав'я, пасовищних бур'янів і злаків, лісових гігрофільних видів: безщитника жіночого (*Athyrium filix-femina*), гадючника оголеного (*Filipendula denudata*), м'яти довголистої (*Mentha longifolia*), осотів прибережного та Вальдштейна (*Cirsium erisithales*, *C. waldsteinii*), підбілу звичайного (*Tussilago farfara*) тощо. Руслами потоків сюди потрапляють гірські та альпійські види: гусимець альпійський (*Arabis alpine*), волошка м'яка (*Centaurea mollis*), незабудка альпійська (*Myosotis alpestris*), тоція карпатська (*Tozzia carpatica*) та ін.

На високих терасах та у підніжжях схилів поширені заболочені луки – «млаки» з пануванням валеріани цілолистої (*Valeriana simplicifolia*), комиша лісового (*Scirpus silvatica*), мітлиці собачої (*Agrostis canina*), осока прибережного, осоки жовтої (*Carex flava*), які належать до первинних угруповань і формуються у несприятливих для лісу умовах – перезволожений едатопах на глейових ґрунтах, торфовищах та у місцях виходу ґрунтових вод. Особливої уваги заслуговують такі угруповання в долині потоку Кременешик, у підніжжі схилів Озінного та Мариша (точки 2, 3). Багатий флористичний склад (до 100 видів) репрезентований осоками, злаками, орхідними, іншими гігрофільними видами, такими як бобівник трилистий (*Menianthes trifoliata*), калюжниця болотна (*Caltha palustris*), білозір болотний (*Parnassia palustris*), товстянка звичайна (*Pinguicula vulgaris*) та іншими рідкісними видами.

3. Фрагменти субальпійської пустищ-

ної рослинності репрезентовані оліготрофними лохиново-брусницевими чорничниками та чорницево-лохиновими лежачекостричниками на другорядних хребтах – Кострича (точка 4), Маришевська (точка 5), Козьмеска (точка 6, 7) у межах висотної місцевості випуклого пенепленізованого холодного вологого лісистого середньогір'я. Серед достатньо бідного флористичного складу (40–50 видів) аспект тут створюють такі види, як нечуйвітер альпійський (*Hieracium alpinum*), ситник трироздільний (*Juncus trifidus*), вівсюнець різнобарвний (*Helictotrichon versicolor*); зростають арніка гірська, тирлич роздільний (*Gentiana laciniata*) та ін.

4. Висотні місцевості пенепленізованого альпійсько-субальпійського та давньольодовиково-ерозійного субальпійського високогір'я Чорногори відзначаються різноманітністю екоотопів – оселищ рідкісних і зникаючих видів рослин та фітоценозів. Особливо вирізняються (як місця концентрації раритетного фіторізноманіття) у межах басейну Пруту масиви Говерли та Туркула-Шпиць.

На схилах північного котла масиву Говерли (точка 8) розміщене одне з двох відомих для Чорногори місцезростань первоцвіту Галлера (*Primula halleri*). Загалом, на Говерлі можна побачити і нехарактерні для цієї частини Чорногори рослинні угруповання, які своє поширення мають на південний-схід від Шпиць. Зокрема, круті кам'янисті схили північної експозиції Говерли фрагментарно зайняті угрупованнями верб Китайбелевої і трав'яної (*Salix kitaibeliana*, *S. herbacea*), а привершинна та вершинна поверхні – вкриті угрупованнями осоки зігнутої (*Carex curvula*) (точка 9). Надзвичайно цінними та природоохоронно-важливими є оселища гідрофільної рослинності біля витоків Заросляцького Пруту та на стінці рігеля біля водоспаду Гук. На мінеральних та мілких торф'янистих ґрунтах біля витоків Заросляцького Пруту на сідловинній поверхні під Говерлою (точка 10) сформувалося угруповання осоки чорної

(*Carex nigra*) з геліоспермою карпатською (*Heliosperma carpatica*), калюжницею приємною (*Caltha laeta*), пухівкою вузьколистотою (*Eriophorum angustifolium*), любочками гуцульськими (*Leontodon gutzlorum*) тощо. Вологі скелясті стінки рігеля (правого берега потоку Заросляцького Пруту) (точка 11) фрагментарно вкриті висячими болотами, репрезентованими гідрофільними видами, серед яких виділяються геліосперма карпатська, жовтяниця альпійська (*Chrysosplenium alpinum*), зніт приальпійський (*Epilobium alpestre*).

5. У межах масиву Брецькула трапляється рідкісне угруповання наскельниці лежачої (*Loiseleuria procumbens*), фрагментарно поширене на щербенистих сухих схилах північної експозиції виположеної привершинної частини Брецькульського каменя (точка 12). Унікальним оселищем фіторізноманіття, репрезентованого незізмкнутими здебільшого різнотравними й злаково-різнотравними несформованими угрупованнями на конгломератових скелях та осипищах, є велика нівальна ніша у привершинній частині схилу північної експозиції г. Брецькул (так званий кар у карі). Серед багатого флористичного складу (понад 200 видів) вагомо репрезентована рідкісна компонента – ендемічні, реліктові, аркто-альпійські та види, занесені до Червоної книги України. Це анемона нарцисоцвіта (*Anemone narcissiflora*), вероніка Баумгартена (*Veronica baumgarthenii*), гусимець альпійський (*Arabis alpina*), нечуйвітер альпійський, родіола рожева (*Rhodiola rosea*), рододендрон східнокарпатський (*Rhododendron kotschyi*), сон білий (*Pulsatilla alba*), фіалка двоквіткова (*Viola biflora*), шолудивник кільчастий (*Pedicularis verticillata*) тощо (точка 13).

Оригінальні флористично-екологічні комплекси зі значним видовим різноманіттям (понад 200 видів) за участю раритетних видів рослин (анемона нарцисоцвіта, арніка гірська, рододендрон східнокарпатський, тирличі безстебельний і крапчастий (*Gentiana acaulis*, *G. punctata*) тощо) сформувалися на дуже стрімких

(30-45°) північно-східних схилах Брецькула з чорницево-різнотравним гірсько-сосновим і зеленівільховим криволіссям у поєднанні з кам'янистими осипищами і виходами корінних порід (точка 14).

Флористично та фітоценотично цікавими об'єктами, яскраво вираженими вздовж потоку Цибульник у межах тильної стінки верхнього котла Пожижевсько-Брецькульського кару, є гідрофільні угруповання. Зокрема, це ендемічна для Карпат формація жерухи Опіца (*Cardamine opizii*) та формація сугайника карпатського (*Doronicum carpaticum*), які сформувалися в умовах надлишку зволоження на малопотужних бідних на органічні рештки алювіальних ґрунтах та характеризуються пануванням гірського різнотрав'я, значною участю мохів та малою кількістю злаків та осок (точка 15).

В урочищі «Цибульник» (нижньому котлі кару), на тлі яскраво вираженого гіпново-сфагнового болота з пухівко-куничниковими гірсько-сосновими суборами, зафіксований єдиний у Карпатах локалітет скородо-цибулевого лісокомишника (точка 17), який відновився внаслідок введення заповідного режиму. Окрім звичайних болотних видів та панівних в угрупованні цибулі скороди (*Allium schoenoprasum*) і комиша лісового (*Scirpus sylvaticus*) тут трапляється багато рідкісних рослин, зокрема, представників родини орхідних (Orchidaceae).

На північному відрозі Брецькула (під скельними виходами Брецькульського каменя) простежується природна (орографічна) межа лісу (точка 16), репрезентованого смерековими ценозами з покривом зі щитника австрійського (*Dryopteris austriaca*). Натомість, відновлення антропогенно-зниженої межі лісу яскраво виражене на північному відрозі г. Пожижевська, у межах так званого урочища язик, де у першій половині ХХ ст. функціонувала високогірна Ботанічна станція (Відділ Ботанічно-рільничої станції у Львові) (точка 18).

6. Флористично- та фітоценотично-

оригінальним є польодовиковий карміж Пожижевською і Данцером, у межах якого вирізняються особливі динамічні оселища фітоценотично несформованих угруповань, зокрема, великої нівальної ніші (у аргілітових товщах) на дуже стрімкій стінці східної експозиції (точка 19), кам'янистих та осипищних нижніх частин стінок кару (вздовж верхньої австрійської стежки) (точка 20), а також специфічних гідрофільних угруповань на схилах морени вздовж потоку Орендарчик (точка 21). Тут вагомо репрезентовані ендемічні, реліктові, аркто-альпійські та види, занесені до Червоної книги України. Це анемона нарцисоцвіта, вероніка Баумгартена, гусимець альпійський, нечуйвітер альпійський, рододендрон східнокарпатський, сон білий, сугайник карпатський, фіалки двоквітка та відхилена, різні види тирличів та орхідних тощо.

7. Оригінальність фітоценотичного середовища та особлива концентрація раритетного фіторізноманіття властива південно-східній частині хребта від Данцера до Шпиць. Зокрема, особливі оселища сформувалися на моренних схилах північно-східної експозиції над потоком Орендарчик, де зростають високоповнотні пристигаючі мохові смеречники з блехнумом колосистим (*Blechnum spicant*) (точка 22), у межах обвальних осипних стінок східної експозиції плеча Данцера (точка 23) з комплексом субальпійського високотрав'я та зеленівільшняків над потоками Гомулецьким і Несамовитим при їхньому злитті (точка 24), де на валунах у їхньому руслі формуються своєрідні полицьки з гідрофільними флорокомплексами (білозір болотний (*Parnassia palustris*), геліосперма карпатська, жеруха Опіца, калюжниця приємна, сугайник карпатський тощо), а береги вкриті барвистим папоротевим різнотрав'ям (сугайники карпатський і австрійський (*Doronicum austriacum*), герань альпійська (*Geranium alpestre*), гірчак зміїний (*Polygonum bistorta*), тирлич ваточників (*Gentiana asclepiadea*) та ін.). На щербенистих відкладах під стінкою рі-

геля фрагментарно представлені своєрідні вологолюбні угруповання верби філіколістої (*Salix phylicifolia*) та лапландської (*S. lapponum*) (точка 25), а власне стрімка стінка рігеля, по суті, встелена формацією рододендрона східнокарпатського (точка 26). Днище кару під Туркулом в околицях озера Несамовитого є оселищем гіпново-сфагнових боліт у поєднанні з пухівко-куничниковими гірсько-сосновими суборами (точка 27). На вершині гори Туркул на площі в кілька десятків метрів зберігся фрагмент рідкісного угруповання з пануванням горлянки дворядної (*Oreochloa disticha*) (точка 28). Це єдине на Україні місцезростання цього виду.

Стрімкі схили північної експозиції над озером у комплексі з кам'янистими осипищами та виходами корінних порід вкриті фрагментами чорницево-різнотравних гірськососняків та зеленовільшників, рододендронників, лохинників, куничників, а також рідкісними альпійськими і скельними ценозами з переважанням костриці різнобарвної (*Festuca versicolor*), ломикаменю волотистого (*Saxifraga paniculata*), родіоли рожевої (*Rhodiola rosea*), сеслерії голубуватої (*Sesleria coerulans*) (точка 29). Привершинні та пригребеневі поверхні від Великого Кізла (точка 30) до Шпиць (точка 31, 32) є основним місцем зростання в басейні Пруту рідкісних альпійських угруповань – жовтозілля карпатського (*Senecio carpathicus*) наскельниці лежачої, первоцвіту дрібного, верби трав'яної та сухоцвіту лежачого (*Gnaphalium supinum*). Особливе флористичне різноманіття (понад 250 видів) простежується на скелястих схилах Шпиць.

Надзвичайно оригінальними однак бідними за флористичним складом є оселища сфагнових мохів на сідлі між Гомулом і Шпицями (точка 33) та пухівково-сфагнового угруповання на сідлі між Маришевською і Шпицями (точка 34).

Вияткової охорони потребують наведені нижче **стиглі та перестиглі деревостани**, частина з яких має усі ознаки пралісів (рис.1):

1, 2. Смерекові деревостани на схилах пд-зх експозиції хребта Кукуль (кв. 1, 6).

3. Букові деревостани на схилах пд-сх експозиції хребта Кукуль (кв. 4).

4, 5. Букові деревостани на схилах пд-зх експозиції хребта Озірний (кв. 11, 14).

6, 7. Смерекові деревостани у підніжжі схилу зх експозиції та у середній частині схилу пд-зх експозиції хребта Мариш (кв. 17).

8. Смерекові деревостани у верхів'ї потоку Маришевська на схилах пд-зх експозиції хребта Мариш (кв. 17).

9, 10. Смерекові деревостани у середній і у верхній частинах схилу пн-сх експозиції хребта Маришевська (кв. 23).

11, 12. Ялицеві і букові деревостани у середній частині схилу пн-сх експозиції хребта Маришевська (кв. 22).

13, 14. Смерекові деревостани у середній і верхній частинах схилу північно-східної експозиції моренного пасма на правому березі Пруту (кв. 16).

15. Смерекові деревостани в середній частині схилу пд-зх експозиції хребта Маришевська (кв. 21).

16. Смерекові деревостани на схилі пн-зх експозиції моренного пасма між потоками Несамовитий і Гомулець (кв. 21).

17. Смерекові деревостани в нижній частині схилу північної експозиції гори Гомул (кв. 21).

18. Смерекові деревостани на схилі пн-сх експозиції моренного пасма між потоками Несамовитий і Орендарчик (кв. 21).

19, 20. Приполонинні смерекові деревостани на схилах сх і пн-сх експозицій відрогу Пожижевської (кв. 19).

21. Смерекові деревостани у нижній частині схилу пн експозиції відрогу Пожижевської на правому березі Пруту (кв. 19).

22. Смерекові деревостани у нижній частині схилу сх експозиції відрогу Брецула (кв. 19).

23. Смерекові деревостани на літологічній межі свого поширення (середня частина схилу східної експозиції відрогу Брецула (кв. 19)).

24. Смерекові деревостани на верхній

межі свого поширення в долині потоку Козьмещик (кв. 25).

25. Смерекові деревостани в нижній частині схилів пн-сх експозиції відрогу Говерли на правому березі потоку Козьмещик (кв. 25).

26, 27. Букові і смерекові деревостани у нижній частині схилів східної експозиції хребта Козьмеска у долині Припора (кв. 15).

28, 29. Ялицеві і букові деревостани на привершинній поверхні пн-сх відрогу хребта Козьмеска (кв. 12, 13).

30. Смерекові деревостани у нижній частині схилів пн експозиції відрогу хребта Козьмеска на правому березі верхів'я Фореска (кв. 12).

31. Ялицеві деревостани у нижній частині схилів пд-сх експозиції масиву Хеде на лівому березі Фореска (кв. 8).

32. Смерекові деревостани на схилах північної експозиції хребта Козьмеска у верхів'ї Форещанки (кв. 9).

33. Смерекові деревостани у середній частині схилів північної експозиції масиву Хеде (кв. 8).

34. Ялицеві деревостани у нижній частині схилів західної експозиції масиву Хеде на правому березі Форещанки (кв. 9).

35. Смереково-букові деревостани у середній частині схилів північної експозиції хребта Озірний.

36, 37. Смерекові деревостани на стрімких схилах пн експозиції хребта Озірний.

38. Приполонинні смерекові деревостани на схилі пд-зх експозиції хребта Кострича.

39. Букові-смерекові деревостани у верхній частині схилів пд-зх експозиції хребта Кострича.

Значну частину з перелічених вище пам'яток неживої природи, флористичних та фітоценотичних об'єктів, стиглих та перестиглих деревостанів можна використати як атрактивні об'єкти під час подорожування науково-пізнавальними стежками «На гору Говерла» (протяжність 10,5 км) і «На озеро Несамовите» (6 км) та п'ятьма туристичними маршрутами.

Зокрема, через територію Говерлянського ПОНДВ пролягають наступні туристичні маршрути: 1) КПП Говерлянського ПОНДВ – спорбаза «Заросляк» – г. Говерла – перехід Чорногірським хребтом – г. Піп Іван – озеро Марічейка – с. Погорілець – с. Шибени (протяжність 30 км); 2) КПП Говерлянського ПОНДВ – спорбаза «Заросляк» – г. Говерла – перехід Чорногірським хребтом – г. Піп Іван – г. Гропа – ур. Бангоф – с. Погорілець – с. Шибени (Явірник) – с. Бистрець – ур. Озірний – КПП Говерлянського ПОНДВ (60 км); 3) КПП Говерлянського ПОНДВ – г. Кукуль – г. Петрос – г. Говерла – спортбаза «Заросляк» – КПП Говерлянського ПОНДВ (20 км); 4) с. Дземброня – полонина Косарище – с. Бистрець – полонина Псарівка – полонина Озірний – КПП Говерлянського ПОНДВ (24 км) і 5) с. Бистрець – ур. Гаджина – г. Шпиці – г. Ребра – г. Гутин Томнатик – ур. Кізі Улоги – ур. Кедроватий – с. Бистрець (16,5 км) [6].

Перелічені пам'ятки неживої природи, флористичні та фітоценотичні об'єкти, стиглі та перестиглі деревостани демонструються студентам під час проведення навчальної фізико-економіко-географічної практики на базі ЧГС та під час гірських походів [9].

На завершення відзначимо, що верхів'я басейну Пруту має виняткову ландшафтну, геолого-геоморфологічну і флористично-геоботанічну цінність не тільки у межах КНПП, а й в Українських Карпатах загалом завдяки своєрідному поєднанню рис середньогірного і високогірного рельєфу, яскраво вираженій висотній рослинній поясності та наявності значної кількості раритетних видів рослин, зокрема, видів аркто-альпійської флори. Найбільшу цінність представляє ділянка головного Чорногірського хребта з фрагментами полонинської поверхні вирівнювання й яскраво вираженим комплексом давньольодовиково-екзараційних форм рельєфу (двох-трьох поверхова система карів з бічними і донними моренами та численними виходами корінних порід) та

верхня частина долини Пруту (трог вистелений кінцевомореними відкладами у вигляді видовжених горбів і пасм).

Література

1. Брусак В.П. Цінні природні комплекси і об'єкти верхів'я Прута в межах Чорногори та проблеми їх збереження / В.П. Брусак, А.В. Мельник, Б.В. Сенчина // Матеріали наук.-практ. конф. «Природні комплекси й екосистеми верхів'я ріки Прут», 15-17 травня 2009 р. – Львів–Ворохта : Видавництво ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – С. 300-321.

2. Геологические памятники Украины: справочник-путеводитель / [Н.Е. Коротенко, А.С. Щирица, А.Я. Каневский и др.]. – К. : Наук. думка, 1987. – 156 с.

3. Геологічні пам'ятки природи України: проблеми вивчення, збереження та раціонального використання / [В.П. Грищенко, А.А. Іщенко, Ю.О. Русько, В.І. Шевченко]. – К., 1995. – 60 с. Препринт НАН України, Центр наук.-природн. музей; 95-1.

4. Даниш В. Заповідні геологічні об'єкти Гуцульщини / В. Даниш // Історія Гуцульщини. Т.4. – Львів: Логос, 1999. – С. 41-56.

5. Зінько Ю. Заповідні геоморфологічні об'єкти Українських Карпат: структура, особливості поширення та використання / Ю. Зінько, В. Брусак, Р. Гнатюк, Р. Кобзак // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій: Матеріали міжнар. семінару присв. 90-річчю від дня народж. проф. П. Цися. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – С. 260-280.

6. Карпатський національний природний парк / [О.І. Киселюк, М.М. Приходько, А.І. Яворський та ін.]. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2009. – 672 с.

7. Малиновський К.А. Рослинність високогір'я Українських Карпат / К.А. Малиновський. – К.: Наукова думка, 1980. – 277 с.

8. Палиенко Э.Т. Поисковая и инженерная геоморфология / Э.Т. Палиенко. – К.: Вища школа, 1978. – 198 с.

9. Рожко І.М. Географо-екологічні маршрути Чорногори: навч. посібник / І.М. Рожко, В.П. Матвіїв, В.П. Брусак. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. – 224 с.

10. Стойко С.М. Природа Карпатського національного парку / [С.М. Стойко, Л.І. Мілкіна, Л.О. Тасенкевич та ін.]. – К. : Наук. думка,

1993. – 214 с.

11. Флора і рослинність Карпатського заповідника. – К.: Наукова думка, 1982. – 220 с.

Brusak V.P., Senchyna B.V., Krychevska D.A. VALUABLE NATURAL COMPLEXES AND OBJECTS HEADWATERS PRUT WITHIN THE LIMITS CHORNOGORA: ECOTOURISM FUTURE USE. *Filed listing and characterized of inanimate nature (geological, geomorphological, hydrological), floral and phytocenological objects, ripe and overripe stands at the headwaters of the Prut. The use possibilities of valuable natural complexes and objects of the mountain massif in teaching cognitive and ecotourism purposes are considered.*

Keywords: geological, geomorphological, hydrological, floral, phytocenotic, valuable objects, woodstands, hiking trails.

Брусак В.П., Сенчина Б.В., Кричевская Д.А. ЦЕННЫЕ ПРИРОДНЫЕ КОМПЛЕКСЫ И ОБЪЕКТЫ ВЕРХОВЬЕВ ПРУТА В ПРЕДЕЛАХ ЧЕРНОГОРЫ: ПЕРСПЕКТИВЫ ЭКОТУРИСТИЧЕСКОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ. Перечислены и охарактеризованы достопримечательности неживой природы (геологические, геоморфологические, гидрологические), флористические и фитоценологических объекты, спелые и перестойные древостои в верховье Прута. Рассмотрены возможности использования ценных природных комплексов и объектов горного массива Черногора в учебно-познавательных и экотуристических целях.

Ключевые слова: геологические, геоморфологические, гидрологический, флористический, фитоценотический, ценные объекты, древостои, туристические тропы.

УДК 658 : 615.8

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ САНА-
ТОРНО-КУРОРТНОЇ СПРАВИ

І.Я. Мендела

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

У статті проаналізовано особливості стратегічного розвитку санаторно-курортних закладів України.

Ключові слова: санаторно-курортна справа, бальнеологічні курорти, санаторно-курортний комплекс, курортно-рекреаційні послуги, стратегічне управління, стратегія санаторно-курортного закладу, стратегії маркетингу, конкуренції, диференціації.

Вступ. В Україні санаторно-курортна справа є одним з найдавніших видів рекреації. З ХІХ ст. відомі кліматичні курорти Південного узбережжя Криму, бальнеологічні курорти Карпат та Закарпаття, Поділля, Полтавщини та курорти Одещини. Підвищення ролі рекреації в значній мірі визначається зростанням урбанізації, яка нерозривно пов'язана з концентрацією виробництва і розвитком виробничих сил [5, с. 6].

На сучасному етапі головним завданням для України є вихід на світовий ринок із наданням послуг, які б відповідали світовим стандартам, зокрема, з метою використання багатих рекреаційних та унікальних бальнеологічних ресурсів, лікування і відпочинку населення.

Однак, санаторно-курортний комплекс не є прибутковим та конкурентоспроможним на світовому ринку, низька пропускна спроможність і застаріле обладнання санаторно-курортних закладів, недостатність механізмів стратегічного управління негативно відбилися на розвитку санаторно-курортних комплексів навіть у тих регіонах, які для цього мають сприятливі умови. Підвищення комфортності в сана-

торно-курортному комплексі зорієнтоване, в основному, на платоспроможне населення з високим рівнем доходів. В цьому напрямку повинна реалізовуватися державна політика, яка б стала однією з пріоритетних напрямків соціальної політики та економіки України. А це, в свою чергу, вимагає створення такої системи санаторно-курортного лікування, яка була б доступна для широких верств населення та забезпечувала б потреби як громадян України, так і світу, курортно-рекреаційними послугами на рівні світових стандартів.

Постановка проблеми. У зв'язку з цим постає питання стратегічного розвитку санаторно-курортних комплексів, які забезпечують їх доступність для населення і проводять ефективну оздоровчу діяльність у ринкових умовах господарювання. Крім того, реалізація розроблених стратегій розвитку таких підприємств, механізми формування стратегічних пріоритетів залишаються важливими питаннями в процесі стратегічного управління санаторно-курортного комплексу в регіонах. Тому актуальним є впровадження сучасних ефективних стратегій, які ґрунтуються на інноваційних засадах управління санаторно-курортною справою. Усе це характеризує особливу актуальність і практичну значимість дослідження проблем формування інноваційних процесів у сфері санаторно-курортних послуг в умовах розвитку конкурентного середовища.

Питання становлення, розвитку й управління санаторно-курортними комплексами розглядаються в роботах таких вчених як К. Бабов, В. Гавран, Г. Долгопола, В. Клапчук, Ю. Кобів, О. Коломієць, Я. Коробейникова, Ю. Нестерук, В. Поберська, Б. Петровський, О. Петровський, О. Сем'янів, Л. Фісенко та ін.

Але не зважаючи, на велику зазначену кількість праць при дослідженні проблем управління санаторно-курортними комплексами основною метою є стратегічне

управління санаторно-курортними закладами на основі впровадження інноваційних стратегій у сучасних умовах господарювання.

Результати дослідження. Стратегічне управління підприємствами курортної сфери в сучасних умовах ще не зайняло належного місця. Причинами такого становища вважаються недостатні знання та кваліфікація персоналу, важкодоступність для більшості населення, недостатньо розвинена матеріально-технічна база галузі тощо. У зв'язку з цим зростає роль і значення процесу розробки та реалізації стратегічного управління вітчизняним підприємством санаторно-курортного комплексу.

Стратегічне управління – це динамічний процес аналізу, вибору стратегій, планування, забезпечення та реалізації розроблених планів організацією [1, с. 11].

Стратегія санаторно-курортного закладу має бути побудована на розширенні переліку послуг, нормальних умовах функціонування, фінансовій стабільності, достатньому рівні інфраструктурного забезпечення, максимальної якості та оперативності тощо. Стратегія формується з метою здійснення комерційної діяльності в повній відповідності з ринковою ситуацією і можливостями санаторно-курортної справи. Практика показує, що успішну стратегію не можливо використовувати в практиці однакових чи різних санаторно-курортних закладів і єдиної стратегії для всіх взагалі не існує. Тому ефективне управління неодмінно вимагає від менеджерів стратегічного мислення й уміння розробляти й реалізовувати стратегію [3, с. 36]. Тому стратегія санаторно-курортного закладу повинна складатися зі стратегічного мислення, стратегічного планування та прийняття стратегічних рішень, які мають ґрунтуватися на аналізі конкурентів, вивченні рекреаційних ресурсів та територій, аналізі внутрішнього та зовнішнього середовищ, вивченні покупців,

ринкових механізмів управління тощо.

Діяльність санаторно-курортного закладу буде найбільш успішною лише в тому випадку, коли вихід такого закладу на ринок буде не стільки добре продуманий, всебічно обґрунтований, скільки буде виходити з довгострокових цілей.

При виборі стратегії у сфері курортної справи, в залежності від конкретної ситуації, доцільно застосовувати наступні стратегії.

1. Стратегія диференціації передбачає надання послугам відмінних властивостей, які важливі для їх споживачів і які відрізняють їх від послуг конкурентів. Надання послуги відмінних якостей вимагає додаткових витрат, що можуть бути компенсовані за рахунок того, що ринок готовий прийняти більш високу ціну. Завжди відмінні якості послуги сприяють залученню більшої кількості споживачів санаторно-курортних послуг. Прикладом може слугувати бальнеологічний курорт «Моршин». Моршинські мінеральні води мали специфічні фізико-хімічні особливості. Ще у 1880–1881 рр. зроблено перші спроби використовувати воду джерела «Боніфаций» для питного лікування [2, с. 65].

2. Інноваційна стратегія. Інноваційні технології впливають на конкурентоздатність санаторно-курортного закладу на сьогоднішньому ринку. Використання комп'ютерних мереж, Інтернету та інтернет-технологій сьогодні не просто питання лідерства і конкурентних переваг, але і виживання на ринку в найближчому майбутньому. Використання інноваційних продуктів в діяльності такого закладу підвищить його конкурентоздатність, якість надаваних послуг, що позитивно вплине на імідж підприємства, збільшуючи потік постійних клієнтів, що відповідно гарантує отримання прибутку підприємством. Сьогодні інноваційний процес, інноваційна діяльність визнані у світі в якості найважливішого фактору економічного

розвитку. Для координації і спрямування інновацій в курортній галузі був створений вперше в Україні Трускавецький валеологічний інноваційний центр. Маючи вагомий інтелектуальний потенціал, Трускавецький інноваційний центр спрямував його на розробку пілотного проекту створення «Курортотолісу Трускавець» з правами спеціальної (вільної) економічної зони [4].

3. Стратегія конкуренції санаторно-курортних закладів, які знають своє місце на ринку, сконцентрована на пошуку та захопленні тих місць на ринку, що не викликають інтересу чи тимчасово не зайняті сильнішими конкурентами. Для того, щоб успішно вести бізнес у цих незайнятих нішах ринку, зазначені заклади повинні мати дуже строгу спеціалізацію, дуже уважно вивчати свою нішу на ринку, розвиватися тільки в межах допустимих темпів зростання, мати сильного керівника. Вони можуть бути бальнеологічними, грязьовими, кліматичними чи спеціалізованими курортами для лікування конкретних захворювань. Наприклад, основна спеціалізація санаторію «Перлина Прикарпаття» – це лікування захворювань шлунково-кишкового тракту, хвороб печінки і жовчовивідних шляхів, захворювань підшлункової залози, цукрового діабету [6].

4. Стратегія маркетингу курортного бізнесу – це формування цілей, досягнення їх і розв'язання задач курортного бізнесу по кожному окремому конкретному продукту, по кожному окремому ринку на певний період. Дана стратегія передбачає, що санаторно-курортний заклад в залежності від ситуації має кілька варіантів дій: проникнення на новий ринок курортних послуг; розвиток нового курортного ринку; розробка нових курортних послуг; диверсифікація курортного продукту до даного курортного ринку послуг і споживача. Прикладом може бути лікувально-реабілітаційний курортний комплекс

«Ріксос-Прикарпаття», де новітні технології вітчизняної курортології і фізіотерапії ефективно поєднуються з кращими світовими досягненнями медицини. Тут існують спеціальні програми лікування і реабілітації хвороб шлунково-кишкового тракту, дихальної системи та обміну речовин, хронічних гінекологічних та урологічних хвороб, патологій хребта і суглобів. У даному комплексі для досягнення цих цілей використовується технологія HydraFacial, а також душ Шарко, циркулярний та підводний душ-масаж, гальванованна, підводна витяжка, аромаванни, перлинні ванни з кольоротерапією, суха вуглецевокисла ванна, гідроклоноотерапія [7].

5. Стратегія маркетингу персоналу санаторно-курортного закладу полягає в особливому ставленні до власного персоналу з боку адміністрації закладу. При цьому кожен працівник такого закладу розглядається як безпосередній споживач послуг. Даною стратегією передбачено, що підприємства курортного господарства є інструментом залучення працівника.

Висновки. Україна має потенційні можливості щорічно оздоровлювати на курортах та санаторіях країни велику кількість населення, тому що має всі необхідні умови для розвитку рекреаційного комплексу [5, с. 265]. А розвідані гідромінеральні ресурси мають практично необмежений термін забезпечити потреби потенційних споживачів послуг санаторно-курортних закладів. Тому в сучасних ринкових умовах господарювання головною метою підприємства санаторно-курортного комплексу є досягнення конкурентних переваг в довгостроковому періоді, які нададуть високу норму прибутку та стабільне економічне зростання. Розвиток ринкових відносин в Україні, отримання підприємствами курортного господарства, що надають конкурентоспроможні послуги, права виходу на санаторно-курортний ринок послуг вимагають постій-

ного вдосконалення підходів до стратегічного управління та вибору стратегії в сфері управління санаторно-курортною справою.

Література

1. Довгань Л.Є. Стратегічне управління : Навч. посіб. / [2-ге вид.] / Л.Є. Довгань, Ю.В. Каракай, Л.П. Артеменко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 440 с.
2. Клапчук В.М. Туризм і курортне господарство Галичини : монографія / В.М. Клапчук / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2012. – 224 с.
3. Міщенко А.П. Стратегічне управління: Навч. посіб. / А.П. Міщенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 336 с.
4. Петровський Б.Д. Особливості інноваційної діяльності в умовах функціонування СЕЗ «Курортполіс Трускавець» / Б.Д. Петровський, О.Б. Петровський // Міжнародний конгрес «Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні : перспективи культурного та економічного розвитку». – Трускавець, 2000. – С. 12–14.
5. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н.В. Фоменко. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.
6. Курорти Прикарпаття / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.kurortypk.com.ua/](http://www.kurortypk.com.ua/).
7. Ріксос-Прикарпаття / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.rixos.com.ua/](http://www.rixos.com.ua/).

Mendela I.Ya. FEATURES OF STRATEGIC DEVELOPMENT ENTERPRISES SANATORIUM-RESORT BUSINESS. *The article analyzes the features of the strategic development of health resorts in Ukraine.*

Keywords: health resort business, spa resort, resort complex, resort and recreation services, strategic management, strategy spa facilities, marketing strategies, competitive, differentiation.

Мендела И.Я. ОСОБЕННОСТИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ДЕЛА. *В статье проанализированы*

особенности стратегического развития санаторно-курортных заведений Украины.

Ключевые слова: санаторно-курортное дело, бальнеологические курорты, санаторно-курортный комплекс, курортно-рекреационные услуги, стратегическое управление, стратегия санаторно-курортного учреждения, стратегии маркетинга, конкуренции, дифференциации.

УДК 911.5(477.84)
**ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКИХ РЕСУРСІВ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

С.М. Філюк

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Проаналізовано наявні на території Івано-Франківської області складові туристських ресурсів, зокрема геоморфологічні умови, природно-заповідні території, кліматичні умови, водні та бальнеологічні ресурси, а також біологічні та ландшафтні, з метою відновлення фізичних та духовних сил людей різної вікової категорії, окрім того дана характеристика показує що більшість ресурсів можна використовувати і для активних видів відпочинку.

Ключові слова: рекреаційно-туристські ресурси, туризм, геоморфологічні умови, природно-заповідні території, кліматичні умови, водні ресурси, бальнеологічні ресурси, біологічні ресурси, ландшафти.

Постановка проблеми та аналіз результатів останніх досліджень. Розвиток туризму істотно впливає на такі сектори економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, і є одним із найбільш перспективних напрямків структурної перебудови економіки у Карпатському регіоні.

Рекреаційно-туристське освоєння території нерідко вступає в протиріччя з іншими видами господарської діяльності: промисловістю, енергетикою, сільським та лісовим господарством. Аварії на промислових об'єктах приводять до значного погіршення екологічної ситуації, ставлять під загрозу рекреаційний потенціал регіону [1].

Одне із ключових питань, яке необхідно вирішити в найближчий час – питання оптимізації взаємодії туризму і культури

як на рівні центральних органів влади, так і на місцях. Культурна спадщина, музеї, театри, унікальні природні об'єкти є винятково важливим чинником залучення туристів, генерації міжнародних і локальних туристських потоків. І внаслідок цього, клієнти отримують транспорт і громадське харчування, готелі, місцева промисловість та ін.

Координація стратегічного розвитку культурної сфери і туризму на місцях повинна привести до більш тісної співпраці місцевої влади і реального бізнесу у вирішенні конкретних завдань із збереження культурної спадщини, впровадження в практику діяльності музеїв, національних заповідників передової менеджерської практики, орієнтації для роботи в ринкових вимірах і координації діяльності з суб'єктами туристської індустрії [3].

Важливими факторами, що впливатимуть у подальшому на розвиток туризму, є демографічні зміни, матеріальний та соціальний стан населення, рівень освіти, тривалість відпустки, професійна зайнятість та багато інших чинників.

Поступове збільшення кількості працюючих, забезпечення більш високого доходу на кожного члена сім'ї, підвищення тривалості оплачуваної відпустки та гнучкість робочого часу поступово розширять такі сегменти туристського ринку, як поїздки з метою відпочинку та в період відпусток, відвідування тематичних парків і культурних заходів, здійснення ділових поїздок, короткочасних подорожей і маршрутів вихідного дня тощо [2].

Важливою умовою розвитку туризму є оцінка ресурсного потенціалу, передусім природних та рекреаційно-туристських ресурсів. Ці питання ще недостатньо висвітлені в українській географічній науці, незважаючи на значне зростання наукових публікацій з даної тематики в останні десятиліття (Адаменко О.М., Бейдик О.О., Вацеба В.Я., Горленко І.О., Ігнатенко О.М., Крачило М.П., Любіцева О.О., Недашківська Н.Ю., Пащенко В.М., Руденко В.П.,

Руденко Л.Г., Шищенко П.Г. та ін.).

Мета роботи – характеристика рекреаційно-туристичних ресурсів Івано-Франківської області.

Методи дослідження – теоретичний і картографічний аналіз, польові спостереження.

Результати дослідження. Туризм є основною складовою процесу рекреації, під якою мається на увазі відтворення у вільний час витрачених у процесі життєдіяльності (трудової, навчальної, побутової) розумових, духовних і фізичних сил людини, що здійснюється шляхом загальнооздоровчого (утилітарного), культурно-розважального і пізнавального відпочинку, туризму, санаторно-курортного лікування, мисливства, рибальства, фізичної культури і спорту.

Одним з видів використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) України відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. № 2456-ХП при умові дотримання природоохоронного режиму, встановленого цим Законом та іншими актами чинного законодавства України, є використання їх в оздоровчих та інших рекреаційних цілях [3].

Рекреаційні природно-заповідні території в контексті розвитку туризму виконують компромісну функцію погодження інтересів туристів в активному відпочинку та природного ландшафту в збереженні його цілісності і первинності. Найбільш вдало ця філософська проблема суперечності між збереженням природного різноманіття та його рекреаційним використанням для туризму і організованого масового відпочинку населення практично реалізується в категоріях національного природного і регіонального ландшафтного парків. З цього погляду така форма заповідання на даний час є найбільш соціальне корисною та економічно вигідною. Згідно з їх статусом одним із завдань, що на них накладається, є створення умов для ефективного туризму, відпочинку та

інших видів рекреації.

До об'єктів природно-заповідного фонду Івано-Франківської області високої категорії заповідання належать національні природні парки (табл. 1). Національні природні парки Івано-Франківської області – основні природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи, які є національним надбанням, дорогоцінними скарбами природної та історико-культурної спадщини українського народу. Вони створюються для збереження, відтворення та ефективного використання неповторних природних територій, аналоги яких втрачені або трансформовані людиною.

Особливого іміджу сьогодні набули біосферні заповідники, важлива роль яких полягає у розвитку пізнавальної форми туристського природокористування. В їх буферній зоні можлива обмежена екскурсійна діяльність. Зона традиційного природокористування включає території, де ведеться активна рекреаційно-господарська діяльність під обов'язковим екологічним контролем заповідника.

На прискорення розвитку рекреаційної діяльності установ ПЗФ України, поліпшення їх фінансового стану та впорядкування використання природних ресурсів направлена постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду» від 28.12.2000 р. № 1913.

Одним із основних напрямів раціонального використання рекреаційно-туристських ресурсів є екологічний туризм, який включає такі види туризму, що зорієнтовані на збереження природного довкілля (зокрема заповідних ландшафтів) та сприяють створенню інтелектуально-гуманістичного світобачення, налагодженню гуманних стосунків з місцевим населенням та органами самоврядування, поліпшенню соціально-економічного становища регіонів.

Таблиця 1

Природно-заповідний фонд Івано-Франківської області*

Показники	Кількість об'єктів	Площа об'єктів, га
Природні заповідники	1	5344,2
Національні природні парки	2	82574
Заказники загальнодержавного значення, в т.ч.:	10	5416,3
ландшафтні	2	3482,8
лісові	1	116
ботанічні	5	1355
орнітологічні	1	207
гідрологічні	1	255
Пам'ятки природи загальнодержавного значення, в т.ч.:	13	429,9
комплексні	3	213
ботанічні	5	124
гідрологічні	4	32,9
геологічні	1	60
Дендрологічні парки загальнодержавного значення	3	142
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	1	7
Заказники місцевого значення, в т.ч.:	34	37782,3
ландшафтні	6	15004,6
лісові	6	4904,2
ботанічні	18	760,5
загальнозоологічні	1	15100
орнітологічні	1	3
Пам'ятки природи місцевого значення, в т.ч.:	168	762,53
комплексні	10	81,4
ботанічні	138	651,01
зоологічні	1	0,1
гідрологічні	11	13,32
геологічні	8	16,7
Заповідні урочища	188	5114,5
Дендрологічні парки місцевого значення	3	7,1
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	6	77,0
Регіональні ландшафтні парки	4	78967
ВСЬОГО	433	184357,87

* За даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області, 2010 р.

Не зупиняючись детально на різноманітності поняття «екологічний туризм», розглянемо, за якими видами здійснюється екотуристська діяльність в національних природних парках і біосферних заповідниках Івано-Франківської області діяльність (з наведенням установи, де такий вид переважає):

- екскурсії маркованими екологічними стежками з короткостроковим відпочинком (розбиття наметів і розкладання вогнищ у спеціально облаштованих місцях) в зонах регульованої та стаціонарної рекреації - Карпатський НПП;

- науково-пізнавальний туризм - Карпатський біосферний заповідник;

- піший спортивно-оздоровчий екотуризм – по всій території;

- лижні подорожі та прогулянки (лижний, включаючи гірськолижний, екотуризм);

- прогулянки, подорожі на велосипедах (велосипедний екотуризм);

- прогулянки, подорожі на конях (кінний екотуризм);

- водний екотуризм – спуск гірською річкою на надувних плотах, човнах, Карпатський біосферний заповідник;

- любительське (спортивне) полювання (мисливський екотуризм) [3].

Оскільки рекреаційна цінність природних ландшафтів прямо пропорційна їх збереженню, екологічний туризм в національних природних парках (далі – НПП) і заповідниках Івано-Франківської області повинен ґрунтуватися на таких концептуальних положеннях:

- мінімізація негативного впливу туристів на природне середовище та його компоненти при відвідуванні рекреаційних природно-заповідних територій та об'єктів;

- гармонійне поєднання людини, природного середовища та рекреаційної

- інфраструктури;

- науково-пізнавальне освоєння природного (біотичного, ландшафтного,

пейзажного) розмаїття і гуманістичного потенціалу рекреаційних територій; соціальна сумісність з місцевою мораллю, звичками і традиціями місцевого населення, згода з територіальними громадами та органами місцевого самоврядування; економічні вигоди і переваги в розвитку природних територій;

- гарантія довготривалого збереження природних та історико-культурних ресурсів рекреаційних ландшафтів [4].

Розвиток екологічного туризму на основі мережі природоохоронних об'єктів гарантує збереження їх рекреаційного потенціалу на майбутнє, а також сприятиме вирішенню соціальних і економічних проблем регіонів. На сьогодні вже визнана вагома роль екотуризму в збільшенні фінансових надходжень до місцевих бюджетів та забезпеченні прямих економічних вигод для місцевого населення, зокрема у створенні робочих місць в інфраструктурі рекреаційно-туристського комплексу, розвитку традиційних народних промислів і реалізації зв'язаних з ними художніх виробів. Так, відомо, що один турист збільшує трудову зайнятість на 15–20 одиниць.

До основних завдань розвитку екотуризму в національних природних парках і біосферних заповідниках Івано-Франківської області належать такі:

- формування у туристів, відпочиваючих інтелектуально-гуманістичного світобачення та патріотичного ставлення до природної і культурної спадщини країни;

- впровадження економічного механізму надання платних туристських послуг, створення на засадах самозабезпечення, самофінансування та самоокупності госпрозрахункових рекреаційних структурних підрозділів НПП Івано-Франківської області;

- розробка та облаштування науково-пізнавальних туристських маршрутів та еколого-освітніх екскурсійних стежок відповідно до параметрів внутрішньо-

го та зовнішнього пейзажного розмаїття природних ландшафтів (малі архітектурні форми, інформаційно-охоронні знаки, інформаційні щити); обґрунтування і визначення припустимих величин рекреаційних (туристських) навантажень на ландшафтні комплекси природно-заповідних територій, використовуваних з метою відпочинку, туризму та лікування;

– фінансове та організаційне забезпечення національних природних парків рекреаційно-туристською інфраструктурою відповідно до міжнародних стандартів (умови проживання і харчування туристів, транспортні засоби, спостережні вежі тощо);

– законодавче та нормативно-правове оформлення здійснюваної в межах територій НПП і біосферних заповідників туристської діяльності;

– інвентаризація та кількісно-якісна оцінка наявних на природно-заповідних територіях рекреаційних природних (бальнеологічні, кліматичні, лісові, пейзажні) та історико-культурних об'єктів ресурсів (музеї, пам'ятки архітектури, фортифікаційні споруди) [5].

Туристська діяльність на територіях національних природних парків організовується відповідно до їх функціонального зонування спеціальними структурними підрозділами адміністрацій НПП України, іншими підприємствами, установами та організаціями на підставі укладених угод «Про рекреаційну діяльність» з цими адміністраціями, а також власниками чи користувачами природно-заповідних об'єктів, що беруть на себе відповідальність за їх охорону та збереження.

Для забезпечення виконання національними природними парками покладеного на них завдання щодо створення умов для організованого екотуризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з дотриманням режиму охорони заповідних ландшафтних комплексів і об'єктів на їх

території виділяються зони регульованої і стаціонарної рекреації [5].

У зоні регульованої рекреації проводиться короткостроковий (уїкендовий) відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць. У цій зоні дозволяється влаштування та відповідне обладнання туристських маршрутів і екологічних стежок; тут забороняються промислове рибальство і мисливство, інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних ландшафтів розміщеної по сусідству заповідної зони. Площа зони регульованої рекреації може становити 25–55 % від загальної території парку рекреаційного типу (перша модель) і 30–60 % – природоохоронного типу (друга модель).

Зона стаціонарної рекреації призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парків. Площа цієї зони орієнтовно становить 5–10 % в умовах обмеженого рекреаційного використання парку і 10–20 % – активного рекреаційного використання парку. В зоні стаціонарної рекреації проводяться довготривалі відпочинки, організований туризм, санаторно-курортне лікування. Екотуризм у зоні стаціонарної рекреації національного природного парку може здійснюватися за екстенсивним чи інтенсивним планом на відповідних територіях (підзонах). Співвідношення площ територій інтенсивної та екстенсивної рекреації знаходиться в межах 1:2.

На територіях екстенсивної рекреації з метою огляду місцевості та відпочинку головним чином створюються туристські маршрути, екскурсійні та прогулянкові еколого-освітні стежки (лінійні, радіальні, кільцеві), обладнуються місця для ночівлі. У цій підзоні на спеціально виділених та відповідно облаштованих ділянках дозволяється любительське і спортивне рибальство, збирання грибів, дикорослих плодів і ягід, фотомисливство («тихе полювання»)

під екологічним контролем працівників служби державної охорони національних природних парків.

Враховуючи зарубіжний досвід на базі рекреаційних закладів, можемо створювати гірськолижні комплекси, до складу яких входять лижні поля, траси, канатні підйомники, трампліни, льодові стадіони тощо.

Крім зон рекреації, в національних природних парках виділяються заповідна і господарська зони. Перша призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів, режим якої визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників. Дискусійним питанням є виділення її мінімальної чи оптимальної площі. МСОП пропонує для національних парків площу заповідної «території-ядра» до 1000 га. В господарській зоні ведеться традиційна господарська діяльність з дотриманням вимог щодо охорони природного середовища. Для просторового обмеження рекреаційного навантаження вздовж трас туристських маршрутів та екологічних стежок доцільно влаштовувати природоохоронні лінійні коридори шириною до 20 м, які повинні стримувати вільне пересування відвідувачів парку поза туристською трасою чи екскурсійною (прогулянковою) стежкою. У межах національних парків відповідно до проектів організації їх території можуть прокладатись ландшафтно-маршрутні коридори вздовж туристських трас, що зв'язують рекреаційні центри і становлять собою залежно від рельєфу місцевості лінійні природні урочища шириною від 10 м до 10 км [6].

Зараз національні парки Івано-Франківської області тільки обмежуються популяризацією красоти природи шляхом екскурсійної діяльності, просвітницько-краєзнавчої роботи та іншими екотуристськими функціями. Успішний розвиток екотуризму в національних парках і біосферних заповідниках України стримується такими чинниками:

– відсутність соціально-політичних та економічних умов, сприятливих для інвестицій в розвиток екотуризму. Деяко полегшує таку ситуацію згадувана вище постановка Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду» від 28.12.2000 р. № 1913, відповідно до якої національні природні парки за надані платні послуги повинні звільнятися від відрахувань податків;

– неспроможність вітчизняних національних природних парків і біосферних заповідників забезпечити згідно з Переліком платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду, надання послуг відповідної якості;

– нестача детальної інформації про рекреаційні території національних природних парків і біосферних заповідників, їх реклами та популяризації в засобах масової інформації. Успіх екотуризму в значній мірі залежить від можливості відвідувачів парків отримати адекватну інформацію ще до початку екотуру;

– відсутність у штатних працівників відповідних структурних підрозділів адміністрації національних природних парків і біосферних заповідників достатнього досвіду і знань щодо організації екотуризму, зокрема, в області маркетингу, ціноутворення, пізнавальних програм для різних категорій відвідувачів;

– у сфері ціноутворення немає єдиних цивілізованих стандартів формування цін на послуги (базових нормативів плати), нерідко ціни за надані послуги не відповідають їх якості;

– спеціалізовані структурні підрозділи (відділи, чи сектори рекреації) адміністрації національних природних парків і біосферних заповідників не забезпечують організацію, а тим більше досконале управління (планування, організація, координація, контроль) рекреаційною (ту-

ристською) діяльністю, яка повинна здійснюватися спільними чи акціонерними підприємствами із залученням комерційних структур - туристських фірм;

– недооцінювання участі місцевого населення в розвитку екотуризму [6].

Для ефективного виконання рекреаційними територіями ПЗФ України функцій збереження природних ландшафтів та задоволення інтересів відпочиваючих і туристів потрібно забезпечити державний підхід до управління, фінансової підтримки та розробки організаційно методичних та економіко-правових механізмів розвитку екологічного туризму. Перш за все, необхідно створити методичну базу для оцінки вартості екотуристських послуг, яка б включала:

- систему показників для оцінки якості природних ресурсів;

- нормативи гранично припустимих обсягів експлуатації об'єктів ПЗФ;

- концепцію економічної оцінки природних ресурсів; критерії оцінки ефективності використання природних ресурсів;

- систему відповідальності за ефективність використання об'єктів ПЗФ при наданні туристсько-рекреаційних послуг;

- заходи щодо стимулювання збереження та відновлення природного середовища [3].

Доцільним є також впровадження регіонального туристського менеджменту та маркетингу, що неможливо здійснити без участі місцевого населення, його знання історії, культури та природної самобутності краю. Це дозволить створити підґрунтя для розв'язання проблем інтеграції екологічних, економічних та соціальних інтересів суб'єктів екотуристської діяльності на територіях з особливим статусом охорони.

На р. Дністер є прекрасні місця для польотів на дельтапланах та парaplанах в селех Одаїв та Ісаків Тлумацького району. Вже створені маршрути та розвивається необхідна матеріальна база для любителів

подорожувати на гірських велосипедах та на гуцульських кониках [4].

Перспективним є використання природно-ландшафтних й історико-культурних особливостей цього району. В основу планування розвитку рекреаційно-оздоровчого комплексу повинна бути покладена ідея природно-історико-етнографічної рекреації. Область має значну туристсько-оздоровчу базу. Понад 100 об'єктів (готелі, турбази, санаторії, пансіонати) можуть одночасно прийняти 14 тисяч відпочиваючих [7].

В області розроблено ряд інвестиційних проектів в галузі туризму, зокрема:

- побудова центру міжнародного туризму в районі Яблуниці-Ворохти з розвинутою інфраструктурою, особливо для зимового відпочинку;

- побудова туркомплексу «Скелі Довбуша» в с. Бубнище Долинського району;

- реконструкція існуючих закладів з метою підвищення комфортності;

- відбудова обсерваторії на г. Піп Іван з подальшим використанням її як станції багатофункціонального призначення з туристським притулком;

- побудова автодороги Верховина – Шибене з утворенням пункту переходу на кордоні з Румунією;

- проект «Карпатський трамвай» використання лісгосподарських вузькоколіїних доріг для туристських цілей.

Перетворення Карпат в великий рекреаційно-туристський та спортивний комплекс повинно включати:

- реконструкцію існуючих та будівництво нових санаторно-курортних комплексів, лікарень, баз відпочинку і спортивних будов відповідно до сучасних досягнень НТП;

- освоєння ще не використаних рекреаційних бальнеологічних та інших природних умов і ресурсів для рекреації, сукупність її розвитку з природними, історичними й етнографічними пам'ятниками краю;

- створення завершеної мережі національних парків, заповідників, пам'яток природи, відтворення лісових масивів;
- перехід до безвідхідних технологій на підприємствах хімічної та нафтохімічної промисловості в Прикарпатті, будівництво очисних споруд;
- підпорядкування розвитку сільського господарства, промисловості і невиробничої сфери формуванню рекреаційно-оздоровчого та туристського комплексу [5].

Формування ринку туристських послуг в Івано-Франківській області може здійснюватися в напрямках приватизації об'єктів рекреації та інфраструктури, створення колективних підприємств для іноземних інвестицій, формування вільних зон туристського підприємства на базі використання мінеральних вод та

інших бальнеологічних ресурсів. Разом з цим потенціальні можливості Карпат для рекреації використовуються недостатньо. Необхідність реформування і розвитку рекреаційної індустрії Карпат розуміють на всіх рівнях державного управління, оскільки це єдиний найбільш перспективний шлях вирішення соціально-економічної проблеми регіону. В перспективі можуть бути створені природно-історико-етнографічні рекреаційні зони, які будуть базуватися на найбільш раціональному використанні територіальних комплексів природних умов, ресурсів історичних та архітектурних пам'яток [7].

Висновок. Таким чином, Івано-Франківська область має достатньо високий природно-рекреаційний потенціал, необхідний для створення високоефективних рекреаційно-туристських зон (табл. 2).

Таблиця 2

Природно-ресурсний потенціал Івано-Франківської області*

Територія	Сумарний потенціал, % від сумарного по Україні	Потенціал, %					
		Мінеральних вод і грязей	Водних	Земельних	Лісових	Фауністичних	Природних рекреаційних
Івано-Франківська область	2,2	7,5	33,3	24,1	17,6	0,1	17,4
Всього в Карпатському регіоні	2,4	9,6	26,5	30,7	14,7	0,2	18,5

* За даними головного управління статистики в Івано-Франківській області за 2006 р.

У цілому забезпеченість природними рекреаційними ресурсами 1-го км² території та 1-го жителя відповідно в 1,4 та 1,8 рази вищі, ніж в Україні, що підтверджує значні можливості розвитку сфери лікування та відпочинку.

Література

1. Габорак М.М. Івано-Франківщина : Словник-довідник. / М.М. Габорак. – Снятин : Прут Принт, 2003. – 284 с.
2. Галюк М.Д. Водні ресурси Івано-Франківської області : інформаційний посібник. / М.Д. Галюк. – Яремче, 2001. – 156 с.
3. Геренчук К.І. Природа Івано-Франківської області. / К.І. Геренчук. – Львів : Вища школа, 1978. – 250 с.

4. Данильчук В.Ф. Методологія оцінки рекреаційних територій / [В.Ф. Данильчук, Г.М. Алейникова, А.Я. Бовсуновская, С.Н. Голубничая]. – Донецьк : ДИТБ, 2003. – 197 с.

5. Івано-Франківщина туристична / Керівник проекту Я. Шкрібляк – Івано-Франківськ, 2004. – 24 с.

6. Івано-Франківщина туристична / Керівник проекту О. Соколова – Івано-Франківськ, 2004. – 24 с.

7. Природно-заповідний фонд Івано-Франківської області : Реєстр-довідник. – Івано-Франківськ, 1995. – 70 с.

8. Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 167–188.

9. Пелипейко І.А. Косів – Верховина: Путівник / І.А. Пелипейко. – Ужгород: Карпати, 1972. – 47 с.

10. Рекреація та туризм // Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 155–166.

Filiuk S.M. THE PROBLEMS OF RECREATIONAL-TOURISM RESOURCES OF IVANO-FRANKIVSK REGION. *Analysis available at the Ivano-Frankivsk region components of tourist resources, including geomorphological conditions, natural protected areas, climate, water and Balneological resources and biological and landscape, to restore physical and spiritual strength of people of different age groups, except that This characteristic indicates that the majority of resources can be used for active rest.*

Keywords: recreation and tourism resources, tourism, geomorphological conditions, natural protected areas, climate, water resources, balneological resources, biological resources, landscapes.

Філюк С.М. ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ. *Проанализированы имеющиеся на территории Ивано-Франковской области составляющие туристских ресурсов, в частности геоморфологические условия, природно-заповедные территории, климатические условия, водные и бальнеологические ресурсы, а также биологические и ландшафтные, с целью восстановления физических и духовных сил людей разной возрастной категории, кроме того данная характеристика показывает, что большинство ресурсов можно использовать и для активных видов отдыха.*

Ключевые слова: рекреационно-туристские ресурсы, туризм, геоморфологические условия, природно-заповедные территории, климатические условия, водные ресурсы, бальнеологические ресурсы, биологические ресурсы, ландшафты.

УДК 551.2

**ГЕОПАТОГЕННІ ЗОНИ, СПОСОБИ
ВИЯВЛЕННЯ Й ЇХ ПОШИРЕННЯ
НА ТЕРИТОРІЇ****М. ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА****Ю.М. Лабій¹, І.І. Мердух², Т.Ю. Крупчук³**¹Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,²Івано-Франківський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти,³ Поліклініка швидкої допомоги
у м. Львові

Запропонована методика виявлення геопатогенних зон базується на статистичному аналізі багатократних замірів тонометром артеріального тиску крові та частоти серцевих скорочень серцевого м'язу людини, що перебуває в межах зони. Виявлено геопатогенні прояви на території м. Івано-Франківська.

Ключові слова: геопатогенна зона, регресії, кореляція, артеріальний тиск, пульс.

Для розвитку туризму велике значення має інформація про наявність на території краю геопатогенних зон (ГПЗ). Так називають ділянки поверхні Землі на яких виявлено негативну дію на здоров'я людей оточуючого середовища. Проявами таких впливів при короткочасному перебуванні є підвищення частоти скорочення серцевого м'язу, підвищення артеріального тиску крові, запаморочення, а тривале перебування призводить до зрушень рівноважних процесів життєдіяльності, захворювань людей, нервових зривів, нещасних випадків і ін. Тому, катастрофи іноді можна пояснити геопатогенною дією середовища на людей [3].

Поширення ГПЗ не залежить від ландшафтної зони. Вони виявлені в океанах, на схилах гір, населених пунктах, тощо. Їхня площа коливається від декількох квадратних метрів до багатьох квадратних кілометрів. Часто мешканці житлових будинків

не знають що територія проживання має геопатогенні прояви і усвідомлюють це внаслідок тривалого лиха, що їх переслідує. Про існування таких зон науковцям давно відомо [5]. При будівництві цінних споруд (відпочинкових та лікувальних закладів, церков) пошукові роботи супроводжували дослідженням місцевості «знавцями», які за допомогою лози або рамки методом біолокації виявляли місцевості з негативною дією середовища на процеси життя. Такі методи не визнані науковцями, їм притаманний містичний характер [1]. Дослідники ГПЗ повинні були володіти відповідною чутливістю і мати досвід пошукової діяльності.

До останнього часу не існує єдиної думки щодо природи ГПЗ, хоча всі визнають їх існування. Домінуючою і найбільш переконливою гіпотезою їхнього походження є вчення про геологічну будову планети. Процеси в надрах супроводжуються переміщенням значних мас гірських порід, а це призводить до генерування магнітного, гравітаційного полів та різноманітних випромінювань на поверхні Землі [4]. Орієнтуючись на такі уяви для виявлення та дослідження ГПЗ науковцями сконструйовано переносні прилади, які виявляють аномалії напруженості й інтенсивності випромінювання у довкіллі. Складнішим завданням є формування оцінки щодо впливу на організм усіх разом взятих досліджених діючих причин. Оскільки геопатогенна дія визначається впливом середовища на процеси життя ми вирішили кількісно оцінювати стан організму не враховуючи кількісні та якісні показники окремих аномалій. Чутливим індикатором діяльності організму є серцево-судинна система. Вимірюючи показники роботи серця є можливість констатувати появу навіть незначних навантажень на людину.

Регулювання діяльності серця здійснюється центральною нервовою системою, яка постійно одержує сигнали про стан

організму та зміни впливу оточуючого середовища і посилає відповідні команди серцю. Серце має також власний механізм регулювання. Один із них пов'язаний із властивостями самих волокон міокарду – залежністю між величиною ритму серця і силою скорочення його волокон, а також залежністю енергії скорочень волокна від ступеня його розтягування в час діастолі (закон серця, Стерлінга). Серце скорочується тим сильніше, чим більше крові надходить до нього в час діастолі. Тому, навіть ізольоване серце, як і серце в організмі після від'єднання його нервових зв'язків з центральною нервовою системою спроможне посылати в артерії кров, що надходить до нього з вен. Тобто характер регулювання діяльності серця визначається взаємодією внутрішньо-серцевих та поза-серцевих механізмів. Підвищені навантаження на організм людини спонукають краще проявлятися власному механізму регулювання роботи серця (внутрішньо-серцевому регуляторному механізму), появляється можливість спостерігати залежність частоти серцевих скорочень від артеріального тиску крові.

Для ведення спостережень в якості показника артеріального тиску зручно користуватись часткою φ , яку складає нижній (діастолічний) тиск D по відношенню до верхнього (сistolічного) S : $\varphi = D/S$. Цей показник має добрі статистичні властивості, а символ нагадує певну спорідненість із константою, яку в математиці називають золотим перерізом. Це широко відоме ірраціональне число $\varphi \approx 0,618$, що виникає у найнесподіваніших ситуаціях. Для артеріального тиску людей φ коливається біля значення 0,618.

Вважаючи, що пульс (частота скорочень серцевого м'язу за одну хвилину) P знаходиться у лінійній залежності від показника артеріального тиску $P = f(\varphi)$ розраховують коефіцієнт кореляції ρ відповідного рівняння регресії $P = K\varphi + C$ (у приведену рівнянні регресії числові значення

коефіцієнтів K і C знаходити немає потреби. Це рівняння не використовується для діагностики). Якщо коефіцієнт кореляції $\rho > [0,5]$ треба вважати, що істотно проявляється залежність частоти скорочень серцевого м'язу від артеріального тиску крові, тобто існує значне навантаження на роботу серця людини. Можна констатувати, що на досліджуваній території виявлено геопаатогенну дію. Значення $\rho < [0,5]$ свідчить про незначні навантаження або їхню відсутність.

В подальшому знаходять різницю середніх арифметичних частот скорочень серцевого м'язу у людини, що перебувала в геопаатогенній та контрольній зонах. Заміри проводили з невеликим розривом в часі. Виразовують за критерієм Ст'юдента достовірність відмінності цих показників і констатують інтенсивність впливу на людину геопаатогенного середовища. Спосіб оцінки впливу середовища на серцево-судинну систему організму людини здійснюють так:

Приклад. Людина віком 38 років. Перебуваючи на території, що вважають геопаатогенною, протягом 1,5 години зроблено 12 замірів артеріального тиску крові в міліметрах ртутного стовпа. – верхнього S (сistolічного) і нижнього D (діастолічного), а також пульсу P (частоти скорочень серцевого м'язу за 1 хвилину.), як приклад, напівавтоматичним тонометром. Після кожного заміру вираховано показник φ – частку, яку складає нижній тиск по відношенню до верхнього $\varphi = D/S$ (табл. 1).

Заміри значень P (при перебуванні на території геопаатогенної зони) введено у вертикальну колонку A таблиці *Excel*, а значення φ – в колонку B . Відповідні показники розташовано в одному рядку. Запущено розрахунок за функцією КОРРЕЛІ $A1:A10; B1:B10$. Комп'ютер показав результат. Коефіцієнт кореляції рівняння регресії $P = f(\varphi)$ дорівнює $\rho = 0,705$. Аналогічні заміри і розрахунки проведено стосовно контрольної зони. Відповідний коефіцієнт кореляції становив $\rho = 0,374$.

Таблиця 1

Результати вимірювань тонометром

Геопатогенна зона					Контрольна зона				
№ заміру	S _r	D _r	φ _r	P _r	№ заміру	S _k	D _k	φ _k	P _k
1	128	90	0,703	110	1	118	86	0,729	61
2	120	91	0,760	112	2	118	83	0,703	68
3	130	81	0,620	107	3	117	88	0,752	69
4	131	90	0,687	106	4	119	88	0,739	76
5	130	88	0,677	108	5	113	87	0,770	66
6	133	81	0,612	107	6	119	88	0,739	69
7	128	85	0,664	108	7	113	90	0,796	71
8	125	85	0,680	111	8	115	89	0,774	72
9	126	90	0,715	110	9	117	88	0,752	70
10	128	87	0,680	109	10	118	92	0,780	76
11	130	80	0,618	107					
12	120	90	0,748	109					
Середнє арифметичне				108,7	Середнє арифметичне				69,8
Сума квадратів відхилень				36,7	Сума квадратів відхилень				179,6

Визначено значимість різниці між середніми арифметичними пульсу, виміряні при перебуванні людини на території геопатогенної і контрольної зон. Перевірено можливість виявленої різниці як результату випадкових варіант (вимірювань), що ввійшли у вибірку, або переконливо констатувати існування реальної відмінності між вибірками. Знайдено число ступенів вільності $f = n_2 + n_k - 2$ або $f = 12 + 10 - 2 = 20$. За ступенем вільності користуючись таблицею критичних значень t (критерію Стьюдента) знайдено, що при довірчому рівні 99% (рівні значущості 1%) $t_{01}(20) = 2,85$. Вираховано величину $S_{P_2-P_K}$, яка є оцінкою дисперсії двох вибірок (всіх замірів пульсу при перебуванні людини на території геопатогенної і контрольної зон)

$$S_{P_2-P_K} = \sqrt{\frac{S_r^2 + S_k^2}{n_2 + n_k - 2} \cdot \frac{n_2 + n_k}{n_2 \cdot n_k}}$$

Підставивши замість символів числа, одержимо:

$$S_{P_2-P_K} = \sqrt{\frac{108,7 - 69,8}{20} \cdot \frac{22}{120}} = 1,41$$

$$\text{Знаходимо } [t] = \frac{P_r - P_k}{S_{P_2-P_K}} = \frac{108,7 - 69,8}{1,41} = 28,23.$$

Оскільки $28,23 > 2,85$ розходження істотні при рівні значущості 1%.

Проведені заміри і розрахунки дозволяють констатувати, на скільки проявляється геопатогенна дія на досліджуваній території. Коефіцієнт кореляції відповідних рівнянь регресій дозволяє визначити існування на території, яку досліджують додаткового навантаження на серцево-судинну систему людини у порівнянні з перебуванням на контрольній території. Підвищена частота скорочень серцевого м'язу дозволяє зробити висновок, щодо вагомості навантаження на людину.

В процесі обстеження території міста покази тонометра іноді були не зовсім зрозумілими. Наприклад, якщо коефіцієнт кореляції відповідного рівняння регресії виявився високим, а частота скорочень серцевого м'язу була в межах норми. У такій ситуації констатували існування додаткового навантаження на серцево-судинну систему людини, але надто малого, щоби змусити серце працювати у підсиленому режимі. Якщо ж навпаки, пульс вищий, а відповідний коефіцієнт кореляції

низький припускали, що додаткові навантаження на роботу серця існують, але їхня природа не пов'язана із середовищем. Для прикладу, могли появиться зрушення пов'язані з роботою шлунково-кишкового тракту або системи дихання, можливо виникли не звичні стресові ситуації.

В даній публікації приводимо спостереження за мешканцями міста Івано-Франківська орієнтуючись на карту аномалій магнітного поля [6]. Місто розташоване в Західній Україні біля південного краю Бистрицької улоговини з населенням біля 230 тис. мешканців. Геологічні структури на значних глибинах сприятливі щодо існування ГПЗ [2]. Така орієнтація дослідження обумовлена уявою про залежність геопатогенних впливів на

людей від геомагнітних аномалій. За даними досліджень більша частина території міста знаходиться в межах фонових значень поля близько 48000 нТл. На карті виділено ділянки з додатнім аномальним значенням напруженості магнітного поля інтенсивністю від 1000 до 2000 нТл. Вони правильної форми, великих розмірів і в наслідок цього характеризуються малими градієнтами напруженості. Локальні від'ємні аномалії з пониженим значенням напруженості поля 1000–2000 нТл мають невеликі розміри і значні градієнти. Від'ємні аномалії з пониженим значенням напруженості магнітного поля 3000–5000 нТл поширені на незначних територіях і характеризуються градієнтом близько 500 нТл/м.

Рис. 1. Карта аномалій магнітного поля м. Івано-Франківська (за Є.Д. Кузьменко та О.В. Подолян).

Піддослідні ділянки розташували в зонах міста де виявлено додатні та від'ємні магнітні аномалії. Контрольні ділянки обирали в місцевості з фоновим значенням напруженості магнітного поля. В один день заміри тонометром проводили при перебуванні людини на досліджуваній, а потім контрольній ділянках. Кожен раз контрольну ділянку обирали в невеликій віддалі від досліджуваної. Обрано наступні території на яких сподівались виявити геопатогенні зони: ріг вулиць Бельведерської та Галицької; проспект Незалежності проти драмтеатру; район бувшого радіозаводу; кінець вул. Чорновола біля школи-інтернату; околиця станції переливання крові. Для контрольних замірів обрали площу Міцкевича; майдан Шептицького; парк Шевченка біля пам'ятника І.Франку; територію колишнього військо-

вого містечка біля міського стадіону; двір біля буд. №7 по вул. Павлика; територію біля Української гімназії №1 у мікрорайоні «Пасічна».

Переважаюча більшість замірів артеріального тиску крові та частоти скорочень серцевого м'язу свідчили про відсутність додаткових навантажень пов'язаних із середовищем на організм піддослідного. Коефіцієнт кореляції відповідних рівнянь регресії не перевищував 0,45, а частота скорочень серцевого м'язу коливалась в межах 69,8–89,3 за хвилину. Такі показники умовно назвали фоновими і місця, де вели заміри на карто-схемі не позначали. Місця на вулицях міста, де часто відбуваються дорожньо-транспортні пригоди нанесли на карту-схему за даними обласного відділення державної автомобільної інспекції (рис. 2).

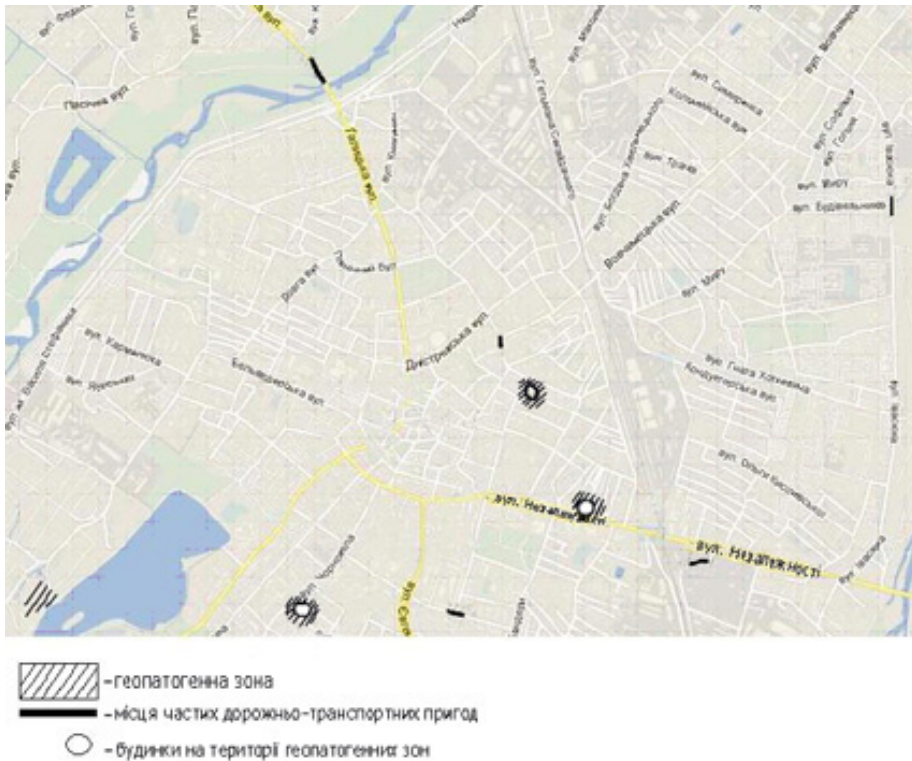

Рис. 2. Карта-схема геопатогенних проявів на території м. Івано-Франківська

Прояви геопатогенних впливів на організм людини спостерігали в околиці бывшего банку «Дністер», поблизу драмтеатру. Коефіцієнт кореляції відповідного рівняння регресії, що вказує на підвищене навантаження на людину становив 0,50, а середня частота пульсу була 91,9 скорочень за хвилину. Показники засвідчують низький рівень геопатогенної дії. Більш значущі прояви навантажень на серцево-судинну систему людини виявили на території військового містечка. Відповідний коефіцієнт кореляції становив 0,52, а середня частота пульсу 92,4 скорочень за хвилину. Серед усіх проведених досліджень найбільш вагома геопатогенна дія на людину проявляється на подвір'ї в околиці будинку №7 по вул. Павлика. Коефіцієнт кореляції відповідного рівняння регресії становив 0,54, а середня частота скорочень серцевого м'язу була 109,8 скорочень за хвилину.

В місцевостях, де зафіксовані показники, що дозволяють вважати існування проявів характерних для ГПЗ, заміри повторяли. В цих околицях проводили співбесіди з мешканцями житлових будинків. Зібрали таку інформацію: в будинку №7 по вул. Павлика за останнє десятиліття було 4 випадки самогубств – два на першому і по одному на другому і третьому поверхах. Помешкання розташовані одне під одним у східному крилі трьох поверхового будинку. Померла молода жінка від рідкісної хвороби легень. Усі мешканці середнього та старшого віку вражені серцево-судинними недугами і переконані в існуванні постійно діючих мало зрозумілих причин нещасних подій. Цікаво, що у західній частині цього будинку, або в будинку №5, розташованому по сусідству негативних явищ не спостерігалось. В будинках, розташованих на території військового містечка мешканці також розповіли про існування злочасних помешкань. В окремих із них люди дуже часто хворіють, ні одна епідемія грипу їх не обминає, процвітає

алкоголізм, конфлікти між сусідами, часті продажі квартир. В околиці бывшего банку «Дністер» житлових приміщень нема. П'ятнадцять років тому, у будинку після ремонту розміщався «Західгазбудбанк», який за певних обставин переданий банку «Дністер». Останній оголошений банкрутом і уже біля року вивіска інформує що будинок продається.

Обстежені місцевості переконують про існування на території Івано-Франківська проявів ГПЗ. Усвідомлюючи реальне існування негативної дії середовища на людей, мешканці злочасних квартир вживають заходів для зменшення негативних наслідків проживання: ліжка розташовують в місцях де патогенна дія слабша, житлову площу використовують здебільшого для зберігання речей. В період Радянської імперії і самостійної України будівничі роботи не супроводжували дослідженням території щодо наявності ГПЗ, хоча у науковому відношенні в цій ділянці є значний прогрес. Разом з тим, вселяючись у нове помешкання, або помітивши негативні прояви життя місцева влада повинна надавати громадянам можливість перевірити територію на ГПЗ. Відповідні послуги повинні входити в перелік обов'язків СЕС. Запропонованою в цій публікації методикою може самостійно оволодіти пересічний громадянин України. Треба мати тонометр (бажано півавтоматичний) і вміти користуватись комп'ютерною програмою Excel. Необхідно враховувати, що властивості ГПЗ не обмежуються негативною дією середовища на людей. Вони можуть бути використані для лікування хвороб, або створення культових чи обрядових приміщень.

Література

1. Баландин Р.К. Тайновидение вместо приборов? / Р.К. Баландин. – М. : Знание, 1992. – 48 с.
2. Воропай Л.І. Українські Карпати : Фізико-географічний нарис / Л.І. Воропай, М.О. Куниця. – К. : Радянська школа, 1966. – 168 с.
3. Вступ до медичної геології / За редакції

єю Г.І. Рудька, О.М. Адаменка. – К. : Академпрес, 2010. – Т. 2. – 448 с.

4. Дубров А.П. Геомагнитное поле и жизнь / А.П. Дубров. – Ленинград : Гидрометеиздат, 1974. – 177 с.

5. Квятковський Г.І. Екологічна геофізика / Г.І. Квятковський. – Івано-Франківськ : Галицька академія, 2007. – 112 с.

6. Кузьменко Є.Д. Вимірювання електричних, магнітних та електромагнітних полів у місті Івано-Франківську / Є.Д. Кузьменко, О.В. Подолян. – К., 1993. – 116 с.

Laby J.M., Merdukh I.I., Krupchuk T.J.
GEOPATHIC ZONES, METHODS OF DETECTION AND THEIR DISTRIBUTION IN THE CITY OF IVANO-FRANKIVSK.

Suggested methodology of revealing geopathogenic zones is based on statistic analysis of multiple taking arterial blood pressure and frequency of human heard muscle shortening that is within zone. Geopathogenic zones have been found on the territory of Ivano-Frankivsk.

Keywords: geopathogenic zone, regression, correlation, arterial, pulse.

Лабий Ю.М., Мердх І.І., Крупчук Т.Ю. ГЕОПАТОГЕННЫЕ ЗОНЫ, СПОСОБЫ ВЫЯВЛЕНИЯ И ИХ РАСПРОСТРАНЕНИЕ НА ТЕРРИТОРИИ Г. ИВАНО-ФРАНКОВСКА Предлагаемая методика выявления геопатогенных зон основана на статистическом анализе многократных замеров тонометром артериального давления крови и частоты сокращений сердечной мышцы человека, который находится в пределах зоны. Выявлены геопатогенные проявления на территории г. Ивано-Франковска.

Ключевые слова: геопатогенная зона, регрессии, корреляция, артериальное давление, пульс.

УДК 379.85:378

**ПРИНЦИП ІНТЕРКУЛЬТУРНОСТІ У
СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ТУРИСТИЧНОЇ ОСВІТИ**

О.М. Лисенко

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

У статті розглядається важливість міжкультурних підходів у розвитку туризму, туристичної діяльності, підготовка персоналу для індустрії туризму й гостинності. Проаналізовано міжкультурну комунікацію у загальному понятійному змісті. Розглянуто так звані прецедентні феномени, що відбуваються специфіку національного характеру, етнічної і мовної свідомості. Доведено важливість вивчення іноземних мов студентами туристичної галузі.

Ключові слова: інтеркультурність, полікультурність, міжкультурна комунікація, прецедентний феномен.

На сучасному етапі розвитку світової спільноти інтеркультурну освіту і полікультурне виховання розглядаємо одними із найважливіших факторів розвитку країн в умовах глобального геополітичного простору. Формування єдиного соціального, освітнього й туристичного простору, що створює новий контекст взаємодії учасників міжнародних туристичних обмінів, вимагає дотримання принципу інтеркультурності як в організації туристичної діяльності, так і в професійній туристичній освіті.

Принцип інтеркультурності (міжкультурності) припускає формування установок на міжкультурну комунікацію, по-перше, у самому співтоваристві (готовність і здатність приймаючого співтовариства до міжкультурних контактів, включаючи державні інститути й служби, бізнес-товариства, ЗМІ, громадські організації, населення приймаючої країни в цілому), по-друге, у туристичній галузі (адаптація

програм і маршрутів під національні лінгвокультурні цільові ринки в'їзного туризму, їхнє інформаційне забезпечення й супровід, міжкультурні маркетингові комунікації, міжкультурний тренінг персоналу), по-третє, у туристичній професійній освіті (міжкультурна комунікація повинна лягати в основу побудови системи й формування змісту професійної освіти в туризмі).

У загальному понятійному змісті міжкультурна комунікація виражає особливості людської діяльності й людських взаємин з погляду культурних процесів [2, с. 148] Е. Верещагін і В. Костомаров визначають міжкультурну комунікацію як адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур [1, с. 26].

Міжкультурну комунікацію в туризмі варто розглядати як: 1) саму діяльність, 2) умову й організаційний принцип цієї діяльності, 3) фактор і критерій якості туристичного продукту, що позиціонується на міжнародному ринку, 4) наукову й навчальну дисципліну, 5) компонент змісту професійної туристичної освіти, 6) професійно значиму якість і компетенцію фахівця міжнародної туристичної діяльності.

Міжкультурна комунікація припускає взаємодію представників різних культур у процесі спільної професійної діяльності в туризмі: у рамках діяльності транснаціональних компаній, партнерської діяльності постачальників туристичних послуг і туроператорів, ініціативних і рецептивних туроператорів, діяльності компаній рецептивного співтовариства з прийому й обслуговування іноземних туристів.

Міжкультурна комунікація як умова й організаційний принцип діяльності повинна використовуватись при проектуванні й розробці турпродукту, розвитку маркетингових комунікацій, плануванні й здійсненні рекламної й виставкової діяльності, організації прийому й обслуговування

іноземних туристів на території відвідуюваної етнокультурної або полікультурної спільноти.

Міжкультурна комунікація як фактор і критерій якості туристичного продукту означає, що будь-який турпродукт, який позиціонується на закордонних ринках, повинен відповідати вимозі «міжкультурності», тобто максимально враховувати специфіку культури іноземних туристів й особливості контакту культур ініціативного й рецептивного співтовариств.

Міжкультурна комунікація як самостійна наукова й навчальна дисципліна, що має свій понятійний і методологічний апарат, вивчає когнітивнопсихологічний, соціологічний, лінгвістичний аспекти спілкування представників різних культур, а також розглядає міжкультурну комунікацію як частину ділової культури, тобто культури корпоративних зв'язків і зв'язків із громадськістю з обліком національних та регіональних культурних компонентів [2, с. 150].

Міжкультурна комунікація як компонент змісту професійної туристичної освіти повинна міститись у навчальних планах туристичних спеціальностей і спеціалізацій дисциплін міжкультурної спрямованості («Культурна антропологія», «Порівняльна культурологія», «Теорія міжкультурної комунікації», «Практикум міжкультурної комунікації» й ін.), а також відповідних тем і розділів у навчальних програмах дисциплін задля формування міжпредметних зв'язків. Слід також розробляти програми навчальних і виробничих практик, а також організувати практику і стажування, що забезпечуватимуть формування повноцінних практичних умінь і навичок міжкультурного спілкування у сфері міжнародного туризму.

Міжкультурна комунікація як професійно значуща компетенція фахівця міжнародної туристичної діяльності означає, що для ефективного виконання своїх професійних обов'язків фахівці сфери туриз-

му повинні володіти не тільки знаннями, уміннями й навичками в сфері міжкультурного спілкування, але й професійною готовністю діяти згідно з сучасними завданнями і викликами розвитку туризму в умовах глобалізації культури. Рівень знань, умінь, навичок і досвіду фахівця туристичної діяльності в області міжкультурної комунікації повинен відповідати рівню складності завдань, викликів і проблем.

Очевидно, що міжкультурна комунікація повинна розглядатися в різних площинах: як інваріантна і як варіативна складова компетенції фахівця в сфері туризму. Це означає, що вимоги до рівня міжкультурної комунікативної компетенції різні для контактного й неконтактного туристичного персоналу.

Дотримання принципу інтеркультурності, формування міжкультурної компетенції фахівців туристичної галузі передусім можна забезпечити організацією системи практик, стажувань і студентських обмінів, програми яких також побудовані на основі міжкультурного підходу щодо розвитку туризму.

Студенти вузу туристичного профілю повинні опанувати вміннями й навичками співвіднесення, зіставлення, розуміння культурних традицій, норм, систем цінностей, звичок, переваг, стилів життя своєї країни й інших країн, розпізнавання й обліку в туристичній діяльності культурних стереотипів. Важливі не тільки знання, уміння й навички, що формують міжкультурну компетенцію фахівця в сфері туризму, але й професійна готовність до самостійного пошуку шляхів і методів міжкультурного діалогу.

Рівень міжкультурної комунікативної компетенції кадрів, що забезпечують організаційні й сервісні послуги, послуги транспортування, розміщення, харчування, що мають обмежений або вузькоспеціалізований контакт із іноземними туристами, кардинально відрізняється від рівня

вимог, пропонованих щодо контактного персоналу, який забезпечує соціокультурні, і, зокрема, екскурсійні, послуги. Крім того, очікуваний рівень міжкультурної комунікативної компетенції залежить від специфіки контактів: видів і форм, умов протікання, характеру, тривалості, інтенсивності й т.п. Вимоги до міжкультурної комунікативної компетенції фахівців у сфері туризму залежать і від специфіки туристичної аудиторії, наприклад, чи є туристи первинними або повторними клієнтами; позитивно, нейтрально або негативно настроєними; від вікового, статевого, професійного складу, освітнього цензу й т.п.

Готуючи фахівців туристичної галузі, викладачі повинні пам'ятати, що від міжкультурної компетенції екскурсиводів і гідів, тобто організаторів туристичної діяльності прямо залежить якість туристичних послуг, від цих фахівців вимагається не тільки знання маршруту, об'єктів показу й мови туристів, але й великі кроскультурні знання, тобто знання своєї культури й культури туристів, облік специфіки взаємодії культур, розуміння особливостей вербальної й невербальної комунікації, уміння використати ці знання в реальних ситуаціях міжкультурного спілкування. До прикладу, саме гідів доводиться вирішувати проблеми туристів, викликані їхнім перебуванням у чужому для них соціолінгвокультурному середовищі.

Як відзначалося вище, для ефективної міжкультурної комунікації необхідно, щоб комуніканти володіли загальною когнітивною базою, властивою контактуючим лінгвокультурним співтовариствам, як рецептивному, так й ініціативному. Однак, через неможливість вимог до наявності подібних знань в «гостей» – іноземних туристів, підвищуються вимоги володіння цими знаннями до «хазяїв» – фахівців у сфері туризму.

У широкому змісті когнітивна база - це сукупність знань і уявлень про картину

світу, типова для будь-якого представника певного лінгвокультурного співтовариства. В основі когнітивної бази лежать так звані прецедентні феномени, що відбивають специфіку національного характеру, етнічної і мовної свідомості. ***Прецедентні феномени є специфічними знаками, символами або сигналами певних культурно-історичних фактів, що характеризують ціннісну базу лінгвокультурного співтовариства.***

Дослідники прецедентної феноменології відзначають, що прецедентні феномени, які утворюють певну комплексну систему, закріплюють ціннісні установки всього лінгвокультурного співтовариства і, таким чином, регулюють діяльність його членів. Виникаючи в усному або письмовому мовленні, вони викликають у реципієнта певні національноспецифічні асоціації, що є загальними для всіх або більшості членів певної лінгвокультурної спільноти.

За будь-яким прецедентним феноменом стоїть певний факт у широкому змісті (суб'єкт, предмет, явище), щось існуюче або існуюче в лінгвокультурному співтоваристві і виступає своєрідним маркером. Він може бути абсолютно різним (позитивним, негативним або нейтральним). Його ідентифікація сприяє порівнянню, зіставленню, породжує почуття адекватності, довіри, комфорту, і, насамкінець, забезпечує очікуваний ефект міжкультурної комунікації між представниками рецептивної лінгвокультурної спільноти і гостями (представниками ініціативної лінгвокультурної спільноти).

Серед таких прецедентних феноменів лінгвокультурної спільноти хочемо виокремити: прецедентні імена; прецедентні висловлювання; прецедентні тексти; прецедентні ситуації. Крім того, прецедентні феномени можна розділити на: а) універсальнопрецедентні, б) національнопрецедентні, в) соціумнопрецедентні, г) оказіальнопрецедентні.

Якщо реципієнтові інформації доступно лише буквальне сприйняття тексту, що містить посилання на прецедентні феномени, то він приречений на нерозуміння або неадекватне розуміння інформації. Це пов'язане з тим, що зміст будь-якого прецедентного висловлювання в міжкультурному спілкуванні не в його буквальному лексичному значенні, а в прагматичному наповненні й посиланні.

Знання й вмале оперування прецедентними феноменами рецептивного й ініціативного співтовариств як інструментами кодування й декодування схованого культурного змісту – найважливіший компонент професійної туристичної діяльності в контексті міжкультурної комунікації.

При розробці контенту інформаційних і рекламних матеріалів, текстів екскурсій і шляхової інформації фахівці повинні враховувати й наголошувати на прецедентних феноменах цільового лінгвокультурного сегмента ринку споживачів. На практиці це означає, що матеріали екскурсій за схожими маршрутами для внутрішніх й іноземних туристів повинні різнитися.

Така ж вимога ставиться і до формування контенту рекламних статей, оголошень, сторінок інтернетсайтів і матеріалів виставкових експозицій, орієнтованих на споживачів різних лінгвокультур. Туристична соціокультурна анімація повною мірою залежить від можливості реципієнта декодувати не лише вербальну, а й невербальну інформацію, тому фахівці анімаційної діяльності повинні формувати контент анімаційних заходів або на базі універсальнопрецедентних феноменів, або, орієнтуючись на прецедентні феномени лінгвокультурного співтовариства туристів. Опирання на прецедентні феномени культури іноземних туристів в організації маркетингових комунікацій, у тому числі рекламної й виставкової діяльності, прийому й обслуговування, включаючи екскурсійні послуги й анімаційні програми, забезпечує адекватний вплив

на національну свідомість, а значить й ефективність міжкультурної комунікації в туризмі.

Міжкультурна комунікація в туризмі немислима без володіння іноземними мовами як інструментом професійного спілкування. Це фундаментальна навичка студентів туристичних спеціальностей, а в умовах глобалізації туристичного ринку й конкурентного середовища володіння іноземними мовами є неодмінною умовою їхньої професійної затребуваності й кар'єрного росту. Будучи засобом комунікації, іноземна мова також дозволяє студентам пізнавати культурну спадщину й своєрідність окремих націй і народностей, а також культурну розмаїтість сучасного світу. Вивчення іноземних мов і культур приводить студентів до розуміння своєї культури, її джерел і розвитку, усвідомленню важливості збереження культурної розмаїтості як довгострокового завдання стійкого розвитку туризму [3, с. 375].

Сьогодні, коли ми вступили в період «нового туризму», важливість міжкультурних підходів у розвитку туризму, туристичної діяльності, підготовка персоналу для індустрії туризму й гостинності визнається й підкреслюється міжнародними організаціями. Особливу роль у системі заходів щодо досягнення цієї мети приділяється сучасному туристичному персоналу.

Таким чином, підготовка фахівців для міжнародної туристичної діяльності, контактного персоналу індустрії туризму й гостинності в сучасних умовах глобалізації не може бути визнана ефективною, якщо не буде будуватися на принципі інтеркультурності. Як відзначають дослідники, ефективність міжнародної туристичної спільноти, заснованої на принципі інтеркультурності, повинна асоціюватися з умінням, здатністю й готовністю фахівців сфери туризму й гостинності, менеджерів туризму не тільки забезпечувати стійкий розвиток туризму, стійкі форми й

практики менеджменту, але й створювати умови для взаємодії й взаєморозуміння між представниками різних країн, їхніми культурами й спадщиною.

Посилення ролі іноземних мов у навчальних планах туристичних вузів як у кількісних, так і у якісних показниках сприятиме вдосконалюванню й підвищенню ефективності міжкультурного спілкування в сфері передусім міжнародного туризму.

Література

1. Верещагін Е.М. Мова й культура / Е.М. Верещагін, В.Г. Костомаров. – М., 1990.
2. Федоров А.А. Вступ в теорію й історію культури: словник / А.А. Федоров. – М. : Флінта : МПСИ, 2005.
3. Jovicic D. Education and Intercultural Challenges of the Contemporary Tourism / D. Jovicic, V. Ivanovic // 17th Biennial International Congress : Tourism and Hospitality Industry 2004. – Opatija, 2004. – Vol. I: New Trends in Tourism and Hospitality Management.

Lysenko O.M. INTERKULTURE PRINCIPLE IN THE PROFESSIONAL TOURISM EDUCATION. *The article deals with the importance of cross-cultural approach in tourism development, tourism, training of personnel for the tourism industry and hospitality. Analysis of intercultural communication in general conceptual content. We consider the so-called precedent phenomenon that reflect the specific national character, ethnic and linguistic awareness. The significance of language learning students tourism industry.*

Keywords: interkulturnist, multiculturality, intercultural communication, precedent phenomenon.

Лысенко А.Н. ПРИНЦИП ИНТЕРКУЛЬТУРНОСТИ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССІЙНОГО ТУРИСТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ. *В статье рассматривается важность межкультурных подходов в развитии туризма, туристической деятельности, подготовка персонала для индустрии туризма и гостеприимства. Проанализирована межкультур-*

ная коммуникация в общем понятийном смысле. Рассмотрены так называемые прецедентные феномены, отражающие специфику национального характера, этнической и языковой сознания. Доказана важность изучения иностранных языков студентами туристической отрасли.

Ключевые слова: интеркультурность, поликультурность, межкультурная коммуникация, прецедентный феномен.

УДК 339.1:379.8

МАРКЕТИНГ У ТУРИЗМІ

І.М. Білецька

Тернопільський національний
економічний університет

У даній статті розглядаються особливості маркетингу у туристичній сфері у контексті ускладнення умов підприємницького середовища під впливом зовнішніх суспільно-економічних та природних некеруваних чинників в умовах «економіки вражень». При цьому особлива увага приділяється необхідності впровадження концепції «тотального маркетингу» у практику діяльності підприємств туристичної індустрії.

Ключові слова: туризм, «економіка вражень», тотальний маркетинг, стратегія.

Вступ. Сьогодні туризм є однією з найдинамічніших щодо темпів зростання галузей світового господарства. Так, за підсумками 2011 р. туристична індустрія виробила 10 % світового ВВП, в ній було зайнято понад 200 млн осіб, грошовий обіг склав понад 1 млрд. дол. США (для порівняння: у 1990 р. – 262 млн дол. США, у 2000 р. – 475 млн дол. США, у 2010 р. – 927 млн дол. США). Загалом, за останні 20 років обсяги світового туристичного потоку зросли від 277 млн осіб у 1980 р. до 983 млн у 2011 р.

За прогнозами експертів ВТО, обсяги туристичних потоків зростатимуть і надалі у середньому на 3,3 % щорічно і до 2030 р. сягнуть 1,8 млрд. осіб. При цьому, відбудуться зрушення у структурі світового ринку туристичних послуг – зросте ринкова частка країн, що розвиваються. Так, якщо у 1980 р. їхня частка становила 30 %, у 2011 р. – 47 %, то у 2030 р. прогнозується зростання до 57 % [5].

Постановка проблеми. Україна володіє потужним туристично-рекреаційним по-

тенціалом, що створює сприятливі умови для розвитку туристичної діяльності. І хоча нещодавно сформований туристичний ринок України характеризується поки що «вільним» конкурентним середовищем (відсутні товари-субститути туристичному продукту, вільний вхід на ринок, помірна конкуренція між суб'єктами ринку внаслідок його поки ще ненасиченості, покупці та постачальники займають нестійку позицію на торговельних переговорах), значні темпи росту кількості фірм та туристичного потоку в цій галузі роблять боротьбу за клієнта дедалі жорсткішою та напруженішою, а сам ринок стає більше осмисленим та соціально спрямованим. У таких умовах проблема формування та реалізації ефективної маркетингової політики підприємства для утримання існуючих та отримання нових конкурентних переваг на ринку набуває особливої актуальності.

Маркетинг у сфері послуг загалом і у туризмі, зокрема, досліджується у працях багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених, серед яких: Г. Армстронг, А. Деніс, Ф. Котлер, К. Келлер, П. Стенлі, Д. Траут, Р. Шоу, О. Азарян, А. Дурович, Ю. Забалдіна, Т. Примак, А. Костюченко, В. Квартальнов, Н. Кудла, Ю. Правик, Л. Шульгіна, О. Шкапова та ін. Проте, в умовах зростання конкуренції та невизначеності середовища діяльності бізнесу питання розробки нових та удосконалення існуючих ефективних маркетингових інструментів, що враховують специфіку туристичної діяльності, є актуальним для подальших наукових пошуків.

Результати дослідження. Загалом розвиток туризму в Україні характеризується сталою динамікою до зростання (рис. 1).

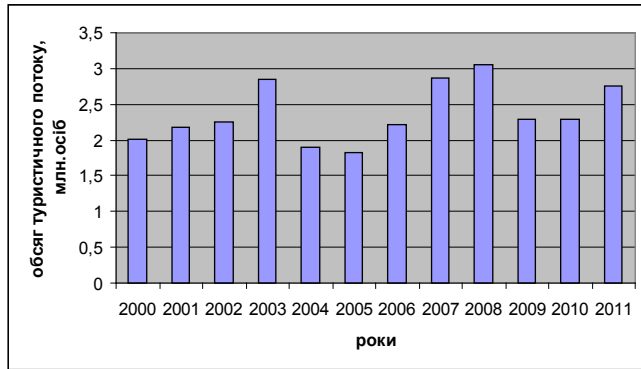

Рис. 1. Динаміка розвитку туристичного ринку України (складено за [3])

За підсумками 2011 р. спостерігається незначне зростання туристичних потоків після пікового 2008 р., який водночас був початком світової економічної кризи. Негативним явищем є скорочення міжнародного в'їзного туризму (рис. 2), що яскраво віддзеркалює проблеми національного ту-

ристичного обслуговування, позитивним – зростання внутрішнього туризму (рис. 3), яке основним чином відбулося за рахунок зростання частки неорганізованого туризму, зокрема популяризації екотуризму та івент-туризму (подієвого туризму).

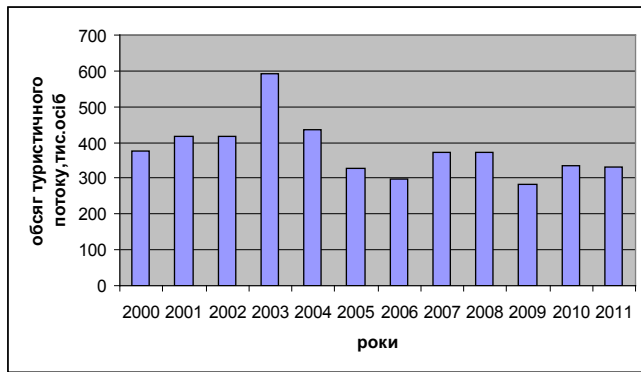

Рис. 2. Динаміка міжнародного в'їзного туризму (складено за [3])

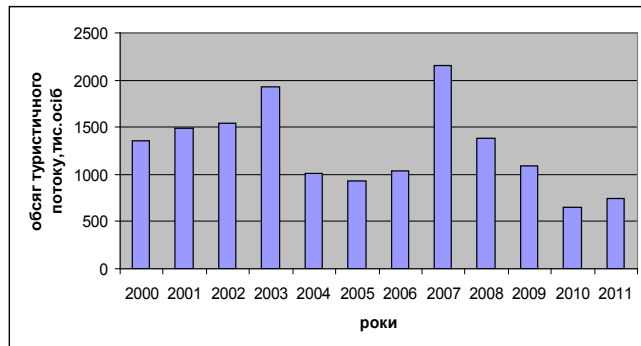

Рис. 3. Динаміка внутрішнього туризму (складено за [3])

Відновлення туристичного ринку у 2010 р. продемонструвало існуючу тенденцію до зростання обсягів міжнародного виїзного туризму, що також негативно впливає на економічні показники розвитку галузі та національної економіки (рис. 4).

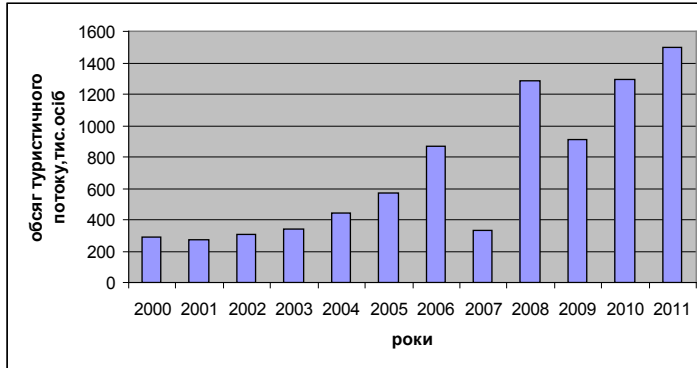

Рис. 4. Динаміка міжнародного виїзного туризму (складено за [3])

Варто зауважити, що однією з основних проблем туристичного бізнесу України є нерозуміння та небажання змінюватись відповідно до вимог ринку. І досі побутує хибна філософія «туристи для нас, а не ми для туристів», що призводить до пошуку українськими туристами альтернативних варіантів за кордоном, які є більш привабливими за категоріями «ціна-якість (гостинність)». При цьому, унікальність природно-рекреаційного туристичного потенціалу України у поєднанні з ефективною ринковою стратегією його використання може давати колосальні дивіденди. Українські туроператори та турагенти у більшості працюють на зовнішні ринки, хоча загальновідомо, що додаткові бонуси отримує та країна, яка працює на експорт туристичних послуг. Крім того, важливим залишається питання стимулювання внутрішнього туризму на принципах сталого розвитку. Пріоритетність саме цього напрямку туристичної діяльності визначено на 88 сесії Виконавчої ради UNWTO у 2010 р. в «Білій книзі» (документ щодо проведення реформ в UNWTO з метою підвищення ефективності її роботи, в якій окреслено основні пріоритети розви-

Пріоритетними видами туристичної діяльності залишаються внутрішній та виїзний туризм. У цілому по Україні на внутрішній туризм припадає 48 % туристів, 40 % – на виїзний туризм та 12 % – на в'їзний.

тку міжнародного туризму країн-членів UNWTO на принципах сталого розвитку: внутрішній туризм, зростання зайнятості, соціальна відповідальність туризму). Важко не погодитись, що це лише окремі, «поверхнево видимі» проблеми туристичної діяльності. Насправді, проблеми пошуку дієвих інструментів впливу на ринкові сегменти торкаються кожного суб'єкта туристичного ринку.

Туризм є доволі специфічною галуззю економіки, яка окрім економічної, виконує соціальну та екологічну функцію, а тому є нерідко джерелом конфлікту між місцевим населенням, туристами та природно-рекреаційним фондом туристичної дестинації. Для уникнення подібних суперечностей туристичне підприємство повинне формувати соціально орієнтовану маркетингову стратегію поведінки, котра б враховувала інтереси підприємництва і суспільства.

Маркетинг у туризмі має свої особливості, які в першу чергу зумовлені специфікою туристичної послуги:

- нематеріальний характер послуги унеможливує фізичний контакт потенційного туриста з нею сьогодні, а тому це

ускладнює процес прийняття ним рішення про купівлю і збільшує значення вміння персоналу (туроператора чи турагента) переконати у правильності вибору;

- відокремленість місця продажу туристичних послуг та місця їх споживання – потенційний турист фактично купує товар навмання, що значно збільшує ризик невідповідності отриманої послуги його очікуванням;

- неможливість накопичення, оскільки від подорожі залишаються у підсумку тільки враження. Завданням туристичного підприємства є формування комплексу позитивних вражень та відчуттів у туриста з метою перетворення його у лояльного клієнта з можливістю застосування у майбутньому до нього концепції СЕМ (Customer experience management – управління досвідом клієнта).

Туристична індустрія є чи не найближчою до епохи «економіки вражень», про яку так багато говорять сьогодні. Справді, важко не погодитись з прихильниками теорії «економіки вражень» щодо того, що сьогодні в умовах перенасичення ринків товарів і послуг майже однорідними товарами, споживач надає перевагу тим, від яких (самого товару чи процесу покупки) у нього довше залишаються хороші спогади. Класичний приклад з книги Б. Джозефа Пайна II та Джеймса Х. Гілмора «Економіка вражень» про філіжанку кави, яка коштуватиме від 1 у.о. у звичайній кав'ярні і так само успішно продаватиметься за 18 у.о., для прикладу, на площі Святого Марка у Венеції, переконує у тому, що споживач сьогодні готовий платити саме за враження, за відчуття новизни і цікавості, за майбутні приємні спогади про Венецію [1].

Туристична індустрія априорі орієнтована на задоволення потреб людини, на її враження, новизну, цікавість. А тому усі суб'єкти туристичного ринку, в першу чергу, повинні працювати на враження клієнта, бо тільки вони у майбутньому

можуть створити беззаперечні конкурентні переваги. Існує багато практичних прикладів того, як працюючи на одних і тих самих туристичних напрямках, одні туристичні оператори досягають успіху, інші – ні. Йдеться навіть не про сам туристичний пакет і його вартість (як правило, турист не налаштований економити кілька пунктів на відпочинку і готовий заплатити більше за так звану «додаткову цінність, створену саме для нього»), а про враження від процесу його створення та просування. У такій «економіці вражень» на перший план виходить весь ланцюжок цінностей підприємства, прозорість, відкритість та враження від якого визначатимуть успіх компанії на туристичному ринку.

Наскрізним стрижнем у процесі задоволення потреб споживача туристичних послуг є лояльність до «його особистих» потреб на всіх етапах туристичного обслуговування, навіть якщо мова йде про масовий туризм та типові туристичні пакети. Клієнт повинен відчути себе єдиним та особливим, а не середньостатистичним споживачем, щоб у нього залишились позитивні враження, за які наступного разу він готовий буде заплатити більше. У протилежному випадку, жоден інструмент маркетингової політики в майбутньому на клієнта не вплине.

Отже, виходячи з таких аргументів, можна висунути тезу про те, що маркетинг туристичного підприємства не повинен бути тільки завданням певного відділу, а здійснюватись кожним працівником. Клієнтові хочеться бачити загальну організацію справи, він підсвідомо не відокремлює поведінки директора від поведінки його секретаря чи водія.

Сьогодні дедалі частіше вживають термін «тотальний маркетинг», що передбачає здійснення маркетингової діяльності та розуміння її основних підходів та прийомів всім персоналом компанії. Критики стверджують, що таким чином маркетинг

втрачає своє основне призначення, перестає бути особливим видом діяльності і нівелюються його основні ідеї, оскільки втрачаються принципи професіоналізму до дослідження ринку, його сегментування, вибору сегменту, позиціонування, формування цінової політики, політики розподілу та комунікацій тощо. Проте, на нашу думку, тотальність не означає узагальнення і зниження ефективності. Тотальність маркетингу варто розглядати у дещо іншій площині.

Ключовими елементами успішного тотального маркетингу є:

1. Правильно обраний сегмент ринку.

На даному етапі важливо провести аналіз споживачів для визначення споживчого попиту та моделювання майбутньої поведінки споживача, яка залежить від багатьох чинників: загальноекономічних, культурних і суспільно-психологічних, соціально-демографічних та особистісно-поведінкових.

Правильно проведена сегментація ринку дає можливість виокремити VIP-туризм; бізнес-туризм; туризм вихідного дня; індивідуальні подорожі до родичів, друзів, знайомих; лікувально-оздоровчий туризм тощо.

Експерти U.S. Travel organization виділяють три великі сегменти подорожей – VIP-туризм; бізнес-туризм; звичайний туризм (в т. ч. масовий туризм та індивідуальні подорожі до друзів, знайомих тощо).

При здійсненні сегментування туристичне підприємство повинне орієнтуватись на особливості 8P туризму:

- Послуги (включає розміщення, атракції, транспорт, рекреація, ресторани, розважальні заклади);

- Місця (включає туристичну дестинацію – її туристично-рекреаційний потенціал, інфраструктуру, транспорт та зв'язок; суб'єкти туристичного ринку, які пропонують турпродукт);

- Ціноутворення (визначається собівартістю, попитом, тривалістю подорожі,

типом транспорту, сезонністю, відстанню);

- Просування та самовдосконалення;

- Персоналу та вимог до нього (працівники туристичних підприємств, екскурсоводи, транспортні працівники, персонал готельно-ресторанного бізнесу та підприємств-організаторів дозвілля. Важливим елементом успішного комплексу маркетинг-мікс є рівень «контактності» персоналу з потенційними та лояльними клієнтами);

- Процесу (технологія надання туристичних послуг);

- Продуктивності та якості обслуговування;

- Здобутих вражень, які є своєрідним «речовим доказом» отриманих туристичних послуг.

У кінцевому підсумку успіх продавця залежить від розуміння потреб і поведінки споживача, в такій «економіці споживачів» продавець має не тільки чітко визначати свій сегмент, але й відчувати його потреби, використовуючи для цього всі можливі засоби комунікації – як вербальні, так і невербальні. Всі провідні маркетологи світу погоджуються з тим, що сучасний маркетинг має підґрунтям знання більше психології, ніж економіки.

2. Пошук унікальних точок диференціації (унікальних бізнес-компетенцій).

Вперше теза про ключові компетенції висунута у теорії Г. Хемела і К.С. Прахалада, за якою основа стратегічного управління – ключові бізнес-компетенції. У бестселері «Конкуруючи за майбутнє» (Competing for the Future) ці автори стверджують, що «поняття ключових бізнес-компетенцій перебувають за межами таких понять, як товар/сервіс і таких, як бізнес-одиниця», а компанію слід сприймати не як сукупність бізнес-одниць, що належать до неї, а як поєднання ключових бізнес-компетенцій, до яких можна зарахувати вміння, навички, технології, що створюють певну цінність для споживача [2].

У відомому бізнес-виданні «Fast Company» наголошується – бізнес перейшов від концепції «задоволення потреб споживачів» до концепції «перевищення їх сподівань» [4]. Таким чином, ефективний маркетинг неможливий без пошуку власної унікальності. Такими точками унікальної диференціації у туризмі можуть бути:

- якість (висока якість туристичного продукту є необхідна, але недостатня точка диференціації);
- орієнтованість на персональний образ клієнта;
- ціна (вміння утримувати визначену ціну і при цьому збільшувати обсяги продажу. Сьогодні класична цінова диференціація, в основі якої зниження ціни за рахунок собівартості і/або якості уже не є ефективним інструментом у конкурентній боротьбі – цінові війни виснажують і у кінцевому підсумку приводять до знищення один одного. Унікальність диференціації полягає у формуванні в очах клієнта образу (бренду) компанії, що є розумною мотивацією ціни, яка створена «саме для нього і є виправданою за ті враження, які він отримує»);
- розширення асортименту туристичних послуг, створених під «конкретного» клієнта, навіть якщо це ілюзія і послуга в принципі існує уже давно.

Унікальність диференціації не має точних рецептів та алгоритмів і знову ж такі полягає у комплексі тих вражень, які компанія зможе створити індивідуально для клієнта. Диференціація є скоріше постійним процесом, аніж якоюсь завершеною дією. Для того, щоб диференціація була успішною, необхідно два чинники – знання та кваліфікований персонал, який міг би ці знання використати на практиці. Крім того, кожен елемент диференціації є унікальним для певного сегмента.

3. Ефективна маркетингова стратегія.

Президент БКГ М. Федін підкреслив, що згідно з американською статистикою

близько 40 % компаній, які ще 20 років були зафіксовані у всесвітньовідомому списку «Fortune 500», припинили існування саме тому, що не мали власної стратегії, або вона була лише на папері.

Єдиного розуміння змістового наповнення поняття «стратегія» не існує. При зміні запитів зовнішнього середовища змінюються принципи формування стратегічної поведінки підприємств на ринку. Формування стратегії – креативний безперервний процес пошуку шляхів удосконалення підприємства в контексті ускладнення умов підприємницького середовища під впливом зовнішніх суспільно-економічних некерованих чинників (тенденцій розвитку у світових, регіональних та національних політико-правових, валютних, фінансово-кредитних, соціально-демографічних системах).

Окрім того, побудова ринкової стратегії у туризмі дещо ускладнюється зовнішніми природними чинниками, і має передбачати комплекс заходів щодо вибору напрямів розвитку, коригування поточної діяльності й адаптації до динамічних умов зовнішнього середовища за культурними цінностями підприємства, його «віком», досвідом. Тому маркетингову стратегію необхідно розглядати як комплексне поняття, в основі якого покладений певний загальний план дій щодо визначення стратегічної поведінки підприємства та можливість швидко змінювати його у разі настання змін зовнішнього середовища туризму.

4. Інтеграція маркетингу у загальну систему діяльності підприємства.

Передумовою досягнення успіху є орієнтована на споживача філософія (корпоративна культура) підприємства на всіх рівнях його ієрархічної структури.

Висновки. Таким чином, впровадження концепції тотального маркетингу у практику діяльності підприємства в жодному разі не знижує ролі та значення дипломованих досвідчених фахівців-марке-

тологів, а є відображенням корпоративної культури та ідеології колективу підприємства, в умовах якої кожен відчуває свою причетність до результатів діяльності підприємства, свою значущість та намагається своєю роботою внести свою частку в загальнокорпоративний успіх. Тобто, кожен намагається якнайповніше задовольнити потреби споживачів в межах тієї частини роботи, яка передбачена його умовами контракту. Економіка вражень не поділяє працівників на «маркетологів» та «немаркетологів», а стимулює глобальніше думати про такі речі, як єдність та неподільність компанії. Компанія повинна впровадити філософію, згідно якої вона вся – єдина, кожен має вміти створювати враження, стежити за витратами чи якістю продукції.

Література

1. Б. Джозеф Пайн II. Економіка вражень : Робота – це театр, а кожен бізнес – сцена / Б. Джозеф Пайн II, Джеймс Х. Гілмор. – Вільямс, 2005. – 304 с.
2. Hamel G. Innovation as a Deep Capability / G. Hamel / Leader to Leader Institute. – New York, 2004. – № 27. – P. 28–46.
3. Державна служба статистики України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Business leaders : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.fastcompany.com/topics/leadership>.
5. UNWTO World Tourism Barometer : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://mkt.unwto.org//barometer>.

Biletska I.M. MARKETING IN TOURISM. *In this article the features of marketing in the tourism sector in the context of more challenging business environment by external social-economic and natural uncontrolled factors in «experience economy». Special attention is paid to the need to introduce the concept of «total marketing» in the practice of enterprises tourism industry.*

Keywords: tourism, «experience economy», total marketing strategy.

Билецкая И.М. МАРКЕТИНГ В ТУРИЗМЕ. *В данной статье рассматриваются особенности маркетинга в туристической сфере в контексте ужесточения условий предпринимательской среды под влиянием внешних общественно-экономических и природных неуправляемых факторов в условиях «экономики впечатлений». При этом особое внимание уделяется необходимости внедрения концепции «тотального маркетинга» в практику деятельности предприятий туристической индустрии.*

Ключевые слова: туризм, «экономика впечатлений», тотальный маркетинг, стратегия.

УДК 379.85

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ
ПРОБЛЕМИ ЕТНОТУРИЗМУ

О.І. Дутчак

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Виокремлено та проаналізовано основні підходи сучасних українських та зарубіжних вчених до визначення поняття «етнотуризм», «етнічна культура», окреслено етнічні туристичні ресурси.

Ключові слова: етнотуризм, дефініція, ностальгичний туризм, аборигенний туризм, етнічні туристичні ресурси, етнокультура.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Кожен соціокультурний феномен проходить традиційні стадії свого розвитку: зародження, розвиток, стає існування та занепад. На сучасному етапі розвитку суспільства, інформаційного за своєю суттю, науковий простір динамічно «всмоктує» та інтерпретує явища реальної дійсності. Характерною та закономірною рисою сучасної науки виступає звернення до вивчення суспільних явищ, зародження яких в українських реаліях відбулося не так давно. Однією із таких проблем виступає наукове дослідження українського етнотуризму. Надзвичайно важливим постає завдання вивчення термінологічних проблем етнотуризму – окреслення його сутнісних характеристик та вироблення максимально адекватної їм дефініції.

Ця проблема знайшла своє відображення на сторінках наукових праць низки зарубіжних та українських вчених. Однак не існує єдиного підходу до визначення поняття «етнічний туризм».

Як слушно зауважує львівська дослідниця С. Муравська, передусім варто звернутися до напрацьованої європейської та американської науки, де в середині 70-их рр. піднімалися питання про необхідність дослідження такого нового явища

в розвитку туризму, як етнічний туризм. Розвиток етнотуризму був спричинений особливостями розвитку суспільства, урбаністичними процесами, з їх позитивними та негативними наслідками і бажанням окремих представників цивілізації повернутися прийомні на короткий час у середовище тих громад, діяльність яких ще не була спотворена мінусами життя в мегаполісах [7, с. 70].

Результати дослідження. Одним із перших визначень цього поняття запропонував американський дослідник В. Сміт у 1977 р., який окреслив етнічний туризм, як туризм, основною метою якого є пізнання глибинних традицій екзотичних народностей та включає відвідування їхніх домівок та поселень, спостереження за обрядами... [13]. Інші американські вчені Р. Макінтош та С. Гольднер, переглянувши запропоноване ним визначення, окреслили етнотурзм як подорож з метою спостереження за культурою і способом життя по-справжньому екзотичних народів [13].

Дослідник з Вашингтонського університету П. Ван ден Берг у 1992 р. описав етнічний туризм, як форму туризму, де культурна екзотика тубільців є основою «приманки» для туристів [13].

Науковці з Великобританії С. Харроон і В. Вайдер визначили етнічний туризм як поїздку, вмотивовану передусім як пошуком тісного контакту з людьми, етнічна приналежність і культурна специфіка яких відрізняється від подібних ознак туристів [7]. Туристи насамперед шукають можливості проникнутися первісною культурою, не спотворену віяннями цивілізації, саме тому об'єктами етнічного туризму стають сільські громади, які проживають у віддалених районах та поводять себе «екзотично» [7].

За висновками С. Муравської, більшість існуючих досліджень етнічного туризму в Європі та Америці концентрує увагу на окресленні етнотуризму як ман-

дрівок до екзотичних і часто ізольованих етнічних груп [7, с. 71]. Деякі вчені вважають, що етнічний туризм має включати подорожі друзів та родичів на батьківщину предків з метою вивчення власної етнічної приналежності (ностальгічний туризм. – авт.). Австралійський вчений Б. Кінг, етнічний туризм відноситься до подорожей, основною мотивацією до яких є «етнічне возз'єднання», тобто відвідування людей, близьких за етнічною приналежністю (*аборигенний – авт.*) [7, с. 72].

Узагальнивши попередні напрацювання вчених, китайський дослідник Лі Юнь визначив етнічний туризм, як туризм, основною метою якого є пошук екзотичного культурного досвіду через взаємодію з відмінними етнічними трупамі. Він включає в себе туристичні поїздки, упродовж яких споглядаються артефакти, ритуали тощо, пов'язані з конкретною етнічною групою. Процес споглядання таких речей, на думку вченого, є важливою частиною мотивації до поїздки [13, с. 3]. В даному випадку етнічна група виступає як окрема в соціально-культурному аспекті група людей, які поділяють спільну історію, культуру, мову релігію та спосіб життя.

Варто зауважити, що в світі поряд з терміном «етнічний туризм» широко використовується поняття «аборигенський» туризм, який запропонували Д. Мерпер, Д. Гетц та В. Джеймісон, і «корінний» туризм, хоча насправді мається на увазі те саме явище [13]. Дослідники із туманного Альбіону Р. Батлер і Т. Хинчей (1996) окреслили «корінний туризм» як туристичну діяльність, у якій беруть безпосередню участь корінні етнічні групи з метою дослідження або споглядання атрактивних ознак власної культури, від якої вони відійшли з огляду на ті або інші обставини [14]. Вони вважають, що корінний туризм передбачає участь в ньому представників корінних народів, у той час як в етнічному туризмі можуть бути заді-

яні не обов'язково представники етнічних груп, культура яких в даному конкретному випадку виявилася атрактивною.

Стосовно думки українських науковців щодо окреслення терміну «етнічний туризм», то в тут також немає одностайності. Великою мірою це викликано тією обставиною, що у Законі України «Про туризм» не виділено його як одного із видів туризму [3]. Серед 17 запропонованих видів туризму найбільше близьке відношення до етнічного туризму мають культурно-пізнавальний та сільський. У законі запропоновано виділити за метою поїздки 13 видів туризму, зокрема пізнавальний відпочинок та ностальгічний туризм [3].

Аналіз термінологічних проблем етнотуризму знайшов відображення на сторінках підручника В. Кифяка. Він наводить ряд міркувань українських науковців. Зокрема, Л. Кирилюк, вказуючи на швидкі темпи розвитку в Україні ностальгічного туризму, виділяє одним з його видів етнічний і пропонує визначити основні райони його масового розвитку на території нашої держави – прикордонне Закарпаття, Львівщина, Волинь. Він пов'язує цей вид туризму передусім із відвідуванням родичів, які опинились по різні сторони кордону [4].

Схожої думки дотримується київська дослідниця Т. Пархоменко. На її думку, «іноді ностальгічний туризм може накладатися на туризм етнічний, наприклад, коли емігранти відвідують свою етнічну батьківщину». Етнічний туризм задовольняє потребу у підкріпленні національної ідентичності людини, тобто включеності в певну соціальну спільноту на підставі спільного походження, ототожнення з певною культурою. Відвідування своєї етнічної батьківщини людиною, яка народилася і виховувалася в іншому соціокультурному середовищі, є своєрідним генетичним покликанням – «покликом предків». Ностальгічний же туризм виключно індивідуальний, він камерний

порівняно з етнічним, це не поклик національної ідентичності, це – відтворення власного життєвого шляху, намагання подолати незворотність часу просторовим поверненням [4].

Сам В. Кифяк під етнотуризмом розуміє поїздки з метою побачень з рідними та близькими [4]. Таке твердження є дискусійним, оскільки науковець у власному тлумаченні сутності етнотуризму ідентифікує останній як ностальгійний туризм.

Малова Н.А. стверджує, що «ностальгійний чи етнічний туризм – це вид відпочинку, під час якого туристи вивчають визначену етнічну групу населення, її життя, особливості культури, побуту і т. д.» [6]. Науковець дає визначення етнічного туризму, але трактує його як ностальгійний.

Загалом російські науковці оперують поняттям «етнографічний туризм» та «етнічний туризм». При чому, у перше поняття вони вкладають широкий зміст, відносячи сюди аборигенний та корінний види туризму [2]. Під етнічним туризмом вони розуміють ностальгійний туризм, тобто «...відвідування місць свого історичного проживання» [2].

Одеська дослідниця М. Орлова розглядає етнічний туризм як підвид пізнавального туризму, метою якого є ознайомлення з матеріальною та духовною культурою певного етносу. Очевидно, таке визначення найбільш адекватно відображає специфіку етнотуризму, основним спонукальним мотивом якого виступає бажання поринути у культуру певного етносу, незалежно від того, в яких генеалогічних зв'язках з цією спільнотою він знаходиться [8].

У контексті з'ясування вузлових засад етнотуризму особливе місце займає проблема окреслення поняття «етнокультура», що у нашому випадку виступає у якості основного об'єкту туристичного зацікавлення. У науковій літературі зустрічаємо широкий спектр трактувань поняття етнічна культура, що зумовлю-

ється сферою наукової спеціалізації вчених (історія, географія, культурологія, соціологія, тощо).

Івано-франківський науковець Савчук Б. окреслює етнічну культуру як надзвичайно складне та багатогранне явище, яке формується у процесі адаптації спільноти людей до екологічного середовища та під час історичного розвитку нагромаджує специфічний культурний досвід, який відрізняє її від інших спільнот. Унікальність феномену етнічної культури становлять не окремі специфічні елементи, а неповторність їх переплетення [10, с. 347–348].

Відповідно до типів етнонаціональних суспільностей він виокремлює поняття «традиційна (народна) культура», яка відображає самотність і окремішність певної спільноти та «етнографічна культура», яка засвідчує регіональні особливості культури [9, с. 44]. Тобто друга виступає структурною складовою першої.

Волинські науковці Л. Черчик та Н. Коленда розглядають це поняття у широкому ракурсі культурної спадщини загалом [12]. На основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених та, підтримуючи думку про неподільність культурного надбання з природою, виводять поняття «культурний ландшафт» – природно-культурний територіальний комплекс, сформований внаслідок еволюційної взаємодії природи та людини, її соціокультурної та господарської діяльності [12, с. 209].

Широковживаним визначенням поняття етнічної культури виступає дещо схематизовано дефініція, розміщена на одному з доступних електронних ресурсів. Під етнокультурою автори статті розуміють сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених певним етносом впродовж його історії на його власній території засобами етнічного самовираження (рідна мова, рідна релігія) [1]. Недосконалість наведеного визначення є очевидною з тих позицій, що в ньому не враховано етнорегіональну репрезента-

тивність автентичності та не враховують-ся відмінності між сучасною (масовою) та традиційною народною культурою.

При розгляді проблеми формування дефініції основних понять етнотуризму виникає потреба окреслити його ресурсну базу як специфічний тип туристичних ресурсів – етнічні туристичні ресурси.

Відомі київські науковці О. Любіцева, Є. Панкова, В. Стафійчук виокремлюють окрему групу етнічних туристичних ресурсів, під якими розуміють сукупність матеріальних та нематеріальних явищ, що репрезентують етнорегіональну мозаїчність України [5].

Загалом можна виокремити два основні підходи до виокремлення етнічних туристичних ресурсів. Їх можна умовно охарактеризувати як географічний та історико-культурологічний. Перший напрямок розглядає етноісторичну специфіку окремої територіальної одиниці у нерозривному зв'язку з природними ресурсами. Другий – акцентує увагу на духовних та матеріальних складниках етнокультури краю.

На такому науковому тлі особливо продуктивно виступає позиція Б. Чаплінського та А. Кібіча [11], яким вдалося виробити напевне максимально адекватний підхід. Згідно з їхнім баченням природне середовище безпосередньо впливає на стан матеріальної та духовної культури, ілюструючи свої твердження етнокультурною специфікою Гуцульщини.

Єдність природних та культурних чинників вони окреслюють поняттям «етнокультурні ландшафти», важливими складовими яких виступають промисли та ремесла, традиції обряди та звичаї. Вони виділяють окремі їх типи:

1. Етнокультурні ландшафти, виділені на підставі поєднання господарської діяльності і природних умов.

2. Ландшафти, виділені на підставі поєднання природних умов, розселення, традицій і побуту.

3. Ландшафти, виділені на підставі по-

єднання матеріальної і духовної культури (напр. архітектура).

4. Сучасні ландшафти з елементами туристичної інфраструктури (готелі, туристичні комплекси, садиби).

Розвиток етнотуризму науковці розглядають як шлях збереження етнокультурних ландшафтів та відродження традицій, обрядів та звичаїв та дозволяє місцевому населенню, особливо молодому поколінню, отримувати матеріальні вигоди [11, с. 263].

З вище окресленого можна зробити ряд наступних **висновків**. На сьогодні існує ряд підходів до визначення поняття етнотуризму, як в українській, так і в американській, європейській та російській науці. Така термінологічна неузгодженість зумовлена відсутністю закріплення на законодавчому рівні підходів до даного поняття, а також широким науковим дискусом термінологічних проблем видової класифікації туризму.

Відсутність єдиного підходу до окреслення поняття етнокультурна зумовлено багатогранністю самого явища та широким спектром наукових спрямувань, що її досліджують. Не дивлячись на це, на сьогодні майже немає спеціальних узагальнюючих досліджень, присвячених різносторонньому вивченню проблеми.

З одного боку, під етнічними туристичними ресурсами варто розглядати не всю культурну спадщину певної територіальної одиниці, а лише ту її складову, що репрезентує її етнічну специфіку, автентичну складову. З іншого боку, на абсолютну адекватність відображення сутності туристичних ресурсів претендує поняття етнокультурні ландшафти як нерозривна та взаємозалежна сукупність природних умов, духовної та матеріальної культури.

Література

1. Етнічна культура / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Етнічна_культура.

2. Этнотуризм – что это? / [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mede.su/content/78/read246.html>.

3. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Режим доступу до джерела: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.

4. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В.Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги-XXI, 2003. – 300 с.

5. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України : Навч. посіб. / О.О. Любіцева, Є.В. Панкова, В.І. Стафійчук. – К. : Альтерпрес, 2007. – 369 с.

6. Малова Н.А. Туризм и культурное наследие / Н.А. Малова // Межвузовский сборник научных трудов. – М., 2009. – Выпуск I.

7. Муравська С.В. Етнічний туризм: до проблеми визначення терміну / С. В. Муравська // Мат. Всеукр. н.-п. конф. молодих вчених та студентів «Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи» (Львів, 2011 р.). – Львів, 2011. – С. 70–74.

8. Орлова М.Л. Ресурси етнічного туризму регіону: суспільно-географічна оцінка (на матеріалах Одеської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. «економічна та спеціальна географія» / М. Л. Орлова. – Одеса, 2009. – 19 с.

9. Савчук Б.П. Туристичне країнознавство: Європа : Навч. посіб. / Б.П. Савчук – Івано-Франківськ, 2010. – 241 с.

10. Савчук Б. Українська етнологія / Б. Савчук. – Івано-Франківськ – Лілея-НВ, 2004. – 560 с.

11. Чаплінський Б. Проблематика етнокультурного ландшафту Гуцульщини : риси, поділ, збереження / Б. Чаплінський, А. Кібіч // Наукові записки Вінницького педуніверситету. Серія «Географія». – 2010. – Вип. 21. – С. 259–265.

12. Черчик Л.М. Культурна спадщина як складова туристично-економічного співробітництва / Л.М. Черчик, Н.В. Коленда // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2010. – Спецвипуск 3. – Ч. 3. – С. 208–211.

13. Bulter R. Tourism and Indigenous Peoples / R. Bulter, T. Hinch. – London : ITBP, 1996. – 134 p.

14. Malinowski G. Etnoturistika – touristika etnizna w Polsce / [Електронний ресурс]. – Ре-

жим доступу : <http://artelis.pl/artykuly/9521/etnoturistika-touristika-etnizna-w-polsce>

Dutchak H.I. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PROBLEMS OF ETNOTOURISM. *The main approaches of contemporary Ukrainian and foreign scientists to the definition of «etnotourism» is outlined and analyzed, ethnic tourist resources is outlined.*

Keywords: etnotourism, definition, nostalgic tourism, aboriginal tourism, ethnic tourist resources, ethnic culture.

Дутчак Е.І. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЭТНОТУРИЗМА. *Выделены и проанализированы основные подходы современных украинских и зарубежных ученых к определению понятия «этнотуризм», обозначены этнические туристические ресурсы.*

Ключевые слова: этнотуризм, дефиниция, ностальгический туризм, аборигенный туризм, этнические туристические ресурсы, этнокультура.

УДК 656.61.072:003.1:338.47.026
ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КРУЇЗНОМУ БІЗНЕСІ

І.А. Голубкова

Одеська національна морська академія

Розглядаються особливості формування інвестиційної політики в круїзному ринку. Розкриваються принципи вартісної і якісної оцінки пріоритетності круїзних регіонів. Звертається увага на чинниках стійкого розвитку круїзного судноплавства.

Ключові слова: круїзний бізнес, інвестиції, грошові потоки, стратегія, лайнер.

Постановка проблеми дослідження.

Інвестиції в круїзне судноплавство чутливі до впливу змін зовнішнього функціонального середовища, кон'юнктури пасажиропотоків та комфортності окремих лайнерів [7]. Тому в основі стратегії операторської діяльності повинен лежати контроль рівня прибутковості за сукупністю ризиків. Висока капіталомісткість морських пасажирських перевезень вимагає особливо ретельного обґрунтування потоку інвестицій і вибору зони операторської діяльності.

При цьому слід враховувати складність реінвестування капіталу. Поряд з цим залишається високий ризик ліквідності інвестицій за програмою суднобудування в період зниження попиту на провізну спроможність [8]. Тому, незважаючи на додаткові витрати, необхідно використовувати принцип ранжування варіантів реалізації проекту.

В основі реалізації відповідних інвестиційних проектів лежить стратегія повномасштабного розвитку регіонального круїзного комплексу. Головним стає концентрація цілей економіко-правової концепції держави та підприємницької активності бізнесу [4; 5]. На перший план висувається необхідність визначення співвідношення можливих форм інвестування

окремих етапів програми. Потім увага повинна концентруватися на пріоритетних цілях і завданнях діяльності основних учасників круїзного конгломерату.

Аналіз стану проблеми. Серед публікацій, присвячених інвестиційним потокам в круїзному судноплавстві, в основному увага концентрується на вартості сукупного портфеля замовлень і на вартості окремих лайнерів [8; 9]. Фактично не розкриваються особливості вибору техніко-економічних параметрів круїзних лайнерів з позиції маржинальної теорії. У роботі, присвяченій інвестиційній діяльності судноплавних компаній [3], не представлені принципові відмінності техніко-економічного обґрунтування круїзних лайнерів.

У той же час кожен об'єкт, що вимагає обґрунтування варіанта інвестування, повинен аналізуватися за ступенем відповідності специфічним обмеженням [5]. При наявності альтернативних варіантів виконується ранжування проектів по відповідності споживчій цінності і підприємницьких результатів [2]. Головним критерієм приймається не норма прибутковості, а стійкість дохідного функціонування протягом розрахункового періоду.

Постановка завдання і цілі дослідження. Параметри грошових потоків, як основи підприємницького розвитку обумовлені ефективністю формування інвестиційної політики у вибраному сегменті бізнесу. Тому в якості основної мети статті представляються науково-методичні положення щодо вибору основних параметрів позиціонування круїзного флоту в регіонах операторської діяльності.

Основний матеріал. Інвестиційна політика стратегії розвитку круїзного бізнесу з позиції макроекономіки являє собою систему принципів і заходів залучення, концентрації та використання капіталу для вибору та реалізації конкурентних напрямків формування провізної здатності пасажирського флоту. В якості основної

мети досягнення стійкості грошових потоків від функціональної флоту і сервісних підприємств розглядається нормалізація пасажиропотоку. Серед критеріїв стійкості грошових потоків виділяється самоокупність витрат і капіталізація, що забезпечує не тільки відшкодування капіталу, який авансується, але й розширене його відтворення [1].

Особливості використання грошових

авуарів в круїзному судноплаванні представлено на рис. 1, що демонструє складність прийняття рішень в системі управління грошовими потоками круїзних судноплавних компаній внаслідок коливання валютних курсів і необхідності жорсткого в часі формування запасів не тільки на плановий рейс, але і з урахуванням зовнішніх ризиків своєчасності виконання основних і допоміжних операцій.

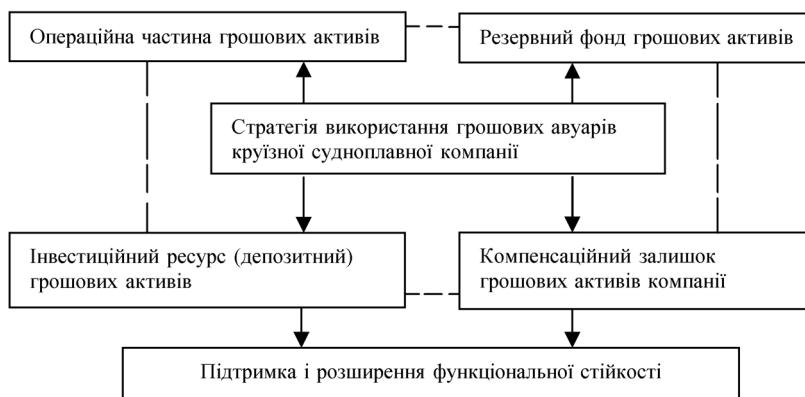

Рис 1. Потік грошових авуарів оборотного капіталу круїзної судноплавної компанії

В системі операційного управління круїзним судноплаванням найважливіше призначення частини грошових активів, а, отже, і їх величина регулюється поточними платежами, що гарантують виконання рейсу. Вона повинна нормалізуватися за умовою:

$$M_{op} = \sum h_{ni} W_i p_i t_2 \leq (\sum N_{psj} P_{sj} - T_x - M_{ob}) \frac{t_r}{T_e} \quad (1)$$

h_{ni} - Судно-добовий норматив використання (споживання) i -го ресурсу протягом розрахункового круїзного рейсу;

W_i - Ресурси, що забезпечують оперативну діяльність під час конкретного круїзного рейсу;

p_i - Ціни станом спотового ринку ресурсів, що забезпечують добові потреби судна по регіонах плавання;

N_{psj} - розрахунковий пасажиропотік за параметрами диференціації тарифів;

P_{sj} - вартість круїзу у розрахунку на

одного пасажирів по об'єктах або рівнями диференціації (j);

t_r - тривалість круїзу, судно-доба;

$T_e T_e$ - Тривалість експлуатаційного періоду;

$T_x T_x$ - Річна сума податків, формована діяльністю даного судна;

$M_{ob} M_{ob}$ - Сума грошових активів, необхідних для забезпечення резервної потреби, реалізації інвестиційних цілей та для здійснення загальнонавігаційних потреб (ремонт, навчання та ін.)

Перший член формули відображає потребу забезпечення поточних платежів, пов'язаних із стійкістю виконання круїзного рейсу: харчування та побут пасажирів, оплата праці екіпажів, паливо, різні збори, оплата послуг сервісних підприємств та ін. Ця група витрат вимагає особливо ретельного планування та обліку.

Резервний фонд грошових активів круїзного комплексу призначений для нівелювання ризику несвоєчасного надходження грошових коштів від функціональної діяльності. Саме цю обставину було використано в стратегії ліквідації пасажирського флоту Чорноморського морського пароплавства протягом 1994–1997 рр. Величина цього ресурсу обумовлюється необхідністю сталого управління платоспроможністю, перш за все, судноплавними компаніями по невідкладним фінансовим зобов'язанням (оплата продуктів, портові збори). Альтернативою цієї суми грошових коштів може виступати короткостроковий фінансовий кредит при позитивному іміджі судноплавної компанії.

В основі інвестиційного (грошового) ресурсу круїзної судноплавної компанії може використовуватися частина оборотного капіталу з метою подальшого поповнення фінансових коштів. Тому важливо контролювати сприятливу кон'юнктуру, з одного боку, в сегменті круїзного судноплавства, а, з іншого, у сфері банківського ринку. Ці ресурси можуть бути затребувані за проектами ремонту. Отже, важлива наявність відповідних фахівців і гарантій заощаджень.

Сфера діяльності круїзних судноплавних компаній – міжнародний сегмент банківських операцій, тому для досягнення стабільності розрахункового обслуговування підприємства необхідно жорстке управління компенсаційним залишком грошових активів. Складність полягає в необхідності забезпечення незниженої суми в умовах ризику рівномірності використання пасажиромісткості лайнерів.

У кінцевому рахунку, основною метою фінансового менеджменту круїзної судноплавної компанії є досягнення стійкої платоспроможності з урахуванням діяльності ремонтного періоду і сезонного падіння пасажиропотоку.

Зовнішнє інвестиційне середовище своєю активністю орієнтується на кон'юнктуру ринку. Фактично початковий

етап розвитку локальної круїзної системи відповідає принципам венчурного капіталу, однак, не кореспондується з тривалості періоду становлення. Ризик інвестора досить високий. Фактично не опрацьовано правове поле з урахуванням інтересів всіх причорноморських країн. У цьому відношенні цікавим може бути спільний підхід на принципах єдиного проекту - концесії. Головним є визначення кон'юнктури інвестиційного та круїзного ринків відповідно до відомої теорією бюджетних обмежень [6].

Реалізація інвестиційної політики представлена на рис. 2. Принциповим стає розгляд крім традиційних критеріїв і системі обмежень ефективного позиціонування провізної здатності флоту.

Зміст рис. 2 відображає основний принцип і послідовність інтеграції при обґрунтуванні та реалізації стратегії і проекту формування локальної підсистеми круїзного ринку на основі макроекономічних інтересів і підприємницьких завдань.

Ключовими завданнями і проблемами є чіткість оцінки перспективних параметрів локального круїзного судноплавства, в структуру яких слід ввести цільовий грошовий потік споживачів як в період інтенсивного, так і в період неадекватного використання провізної здатності. Провізна здатність потрібного пасажирського флоту і позасистемні соціальні результати (рекреаційного плану) часто не збалансовані. Крім того, в цей комплекс проблем і завдань входять умови оптимізації інвестиційних та управлінських рішень, що забезпечують необхідну (нормалізовану) стійкість проектного комплексу.

Відповідно до зазначеного, стратегія економічного розвитку проекту круїзного комплексу включає досягнення зворотності інвестицій протягом життєвого циклу проекту, стимулювання підприємницької діяльності в умовах нормального стану пасажиропотоків, активізацію пасажиропотоків на основі маржинальних концепцій маркетингу в умовах проблемності завантаження провізної здатності.

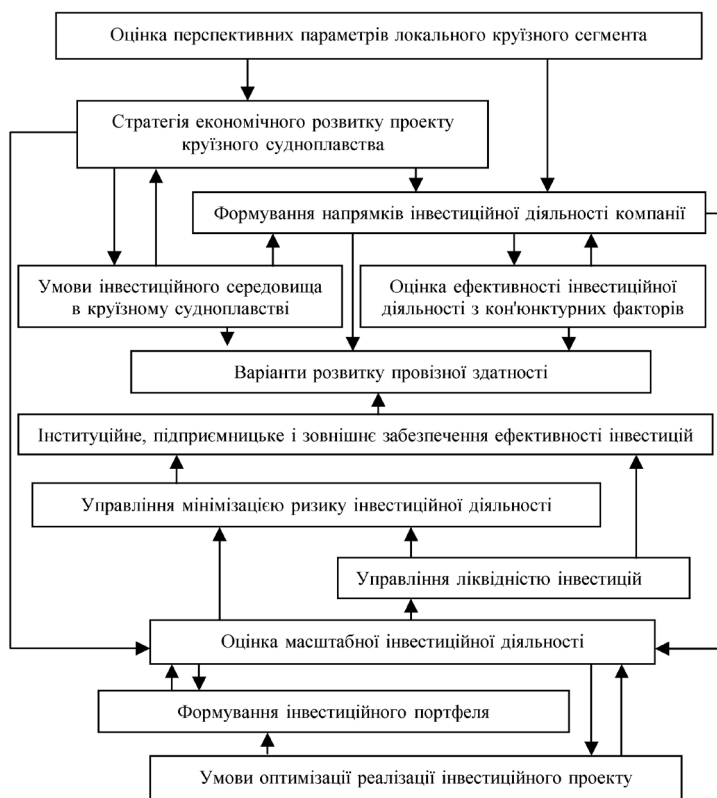

Рис. 2. Структура формування інвестиційної політики круїзного комплексу

Відповідно до цього визначаються напрями інвестиційної діяльності (типи суден, вибір базових і проміжних портів і фінансування розвитку інфраструктури). В основі реалізації стратегії лежать варіант розвитку провізної здатності на основі діючих методів, а також відповідно до теоретично обґрунтованих підходів, які враховують особливості та значущість круїзного судноплавства. З урахуванням тривалості циклу мінливості якісних параметрів круїзного бізнесу приймаються рішення з управління ліквідністю на основі контролю норми прибутку і сукупності ризиків.

Висновок. Все зазначене дозволяє в сучасних умовах диференціювати можливі інвестиційні потоки не тільки в традиційних галузях (металургія, сільське господарство, торговельні порти), а й у систему

сервісного обслуговування потреб громадян країни.

Окремі інвестиційні проекти в локальному круїзному судноплавстві відповідно до довгострокової стратегії розвитку даного виду бізнесу повинні враховувати структурні зрушення в оцінці пріоритетів соціально-економічного розвитку. Головними проблемами стають:

- співвідношення найважливіших форм інвестиційної діяльності;
- встановлення цільової спрямованості інвестиційних проектів (нове суднобудування, розвиток терміналів, розширення інших об'єктів інфраструктури);
- локалізація проектів, орієнтованих на загальносистемні завдання.

Таким чином, формується тимчасовий аспект реалізації пріоритетних завдань за критеріями збалансованості результатів і

витрат.

В основі вибору об'єктів інвестування в круїзному судноплаванні лежить, по-перше, поточна пропозиція провізної здатності традиційними операторами, по-друге, оцінка проектів і фінансових інструментів, найбільш близьких комерційним завданням і якісним обмеженням за вартістю, по-третє, щоб уникнути випадкових рішень (подібних т/х «Південна Пальміра») необхідно виконати експертизу альтернативних підходів.

Мінімізація ризиків, пов'язаних з інвестиційною діяльністю круїзної судноплавної компанії ґрунтується на оцінці реальності виконання договору про терміни введення об'єктів в експлуатацію та відповідності капіталомісткості майбутнім параметрам капіталізації. Важливо на стадії відбору проектів розглянути широке коло варіантів вирішення провізної здатності.

Фінансовий ризик, пов'язаний з інвестиційною діяльністю повинен контролюватися за системою стабільності норм і рівня кредитних ставок. Саме за цими параметрами віддається перевага будівництву лайнерів на базі відносно дорогих європейських, а не дешевих, особливо китайських заводів. Ризик багатосторонній полягає в необхідності концентрації капіталу значних розмірів, що надходить з різних джерел, в жорстких часових рамках. Значні суми позикового капіталу формують ризик фінансової стійкості в довгостроковому періоді. Тому слід розглядати перспективність корпоративних стратегій.

Література

1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент / [2-е изд., перераб. и доп.] / И.А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
2. Дамодаран А. Инвестиционная оценка : Инструменты и техника оценки любых активов / А. Дамодаран / [пер. с англ. Д. Липинского и др.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 1342 с.
3. Жихарева В.В. Экономические основы деятельности судоходных компаний : учебн.

пособ. / В.В. Жихарева [для студ. транс. высш. учебн. завед.]. – Одесса : Ластар, 2003 – 219 с.

4. Кругман П.Р. Международная экономика / П.Р. Кругман, М. Обстфельд / [пер. с англ. В. Кузина и др.]. – [5-е изд.]. – СПб. : Питер, 2003. – 832 с.

5. Пайк Р. Корпоративные финансы и инвестирование / Р. Пайк, Б. Нил / [пер. с англ. Е. Ковачева и др.]. – [4-е изд.]. – СПб. : Питер, 2006. – 784 с.

6. Самуэльсон П.А. Экономика / П.А. Самуэльсон, В.Д. Нордхаус / [пер. с англ. О.Л. Пелявского]. – [18-е изд.]. – М. : И. Д.

7. Холлоуей Дж. К. Туристический бизнес / Дж.К. Холлоуей, Н. Тейлор / [пер. с англ. изд.] – К. : Знання, 2007. – 798 с.

8. Review of maritime transport. – New York, Geneva, 2009. – 148 p.

9. Shipping and shipbuilding markets : Annual review 2009. – Paris : BRS, 2009. – 100 p.

Golubkova I.A. FORMATION OF INVESTMENT POLICY IN THE CRUISE BUSINESS. *The peculiarities of formation of investment policy in the cruise market. Principles of cost and high-quality estimation of priority of cruise regions open up. Attention applies on the factors of steady development of cruise navigation.*

Keywords: cruise business, investments, cash flow, strategy, liner.

Голубкова И.А. ФОРМИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В КРУИЗНОМ БИЗНЕСЕ. *Рассматриваются особенности формирования инвестиционной политики в круизном рынке. Раскрываются принципы стоимостной и качественной оценки приоритетности круизных регионов. Особое внимание уделено факторам стойкого развития круизного судоходства.*

Ключевые слова: круизный бизнес, инвестиции, денежные потоки, стратегия, лайнер.

УДК 379.8:615.8

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
АПІТУРИЗМУ

В.В. Шикеринець

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

У даній статті апітуризм позиціонується як окремий вид туризму; висвітлено значення продукції бджільництва; виділені основні місця проведення медових свят та фестивалів в Україні; виділено найбільш перспективні регіони для розвитку апітуризму.

Ключові слова: туризм, апітуризм, продукція бджільництва, мед, фестивалі.

З давніх-давен відомо про лікувальні властивості відпочинку на пасіці, сьогодні пасіки стають екскурсійним об'єктом для туристів. Тому у багатьох країнах апітуризм заохочується на державному рівні й розглядається як невід'ємна складова комплексного розвитку сільських територій. Існують приклади успішної співпраці туристичних агенцій з власниками бджолиних пасік у Словенії (яка вважається лідером апітуризму у світі), Австрії, Ізраїлі, Польщі, США.

Апітуризм – індустрія експорту, яка відрізняється від інших експортних галузей одним важливим аспектом. Більшість експортерів вивозять свої товари з регіону до споживача. В апітуризмі споживач прибуває в місцевість для того, щоб придбати і спожити вироблені продукти та послуги. Це створює додаткові надходження в місцеве (регіональну) економіку. У сільській місцевості окрім історико-культурних об'єктів потенційно привабливим є бджільництво як етнографічне явище, поєднане з ритуалами [2].

Україна має величезний невикористаний потенціал для розвитку туристичної галузі в цілому, і зокрема, для розвитку традиційного для нашої країни виду туризму – апітуризму. Історія виробництва меду на території сучасної України розпочалась у кінці IX століття. За часів Ки-

ївської Русі бджільництво було одним з головних та найбільш прибуткових промислів. Мед, віск, та медові напої експортувалися майже у всі країни тогочасної Європи, значною мірою закладаючи підвалини економіки країни. Від того часу мед завжди відігравав особливу роль у житті українців. Бджільництво завжди шанувалося українцями і вважалося заняттям важливим, майже сакральним. По-перше, продукція бджільництва (мед і медова продукція) були єдиними доступними солодощами (оскільки цукру тоді ще не винайшли).

Метою статті є визначення кола проблем, які є перешкодою для стабільного розвитку галузі апітуризму в Україні та можливих шляхів їх вирішення; виділити регіони, які найбільш перспективними для його розвитку.

Апітуризм – різновид туризму, що має на меті дегустацію, споживання, купівлю продуктів бджільництва (мед, віск, прополіс, маточне молоко, бджолина отрута, бджолиний підмор, перга, забрус, гомогенат з трутневих личинок) безпосередньо на місці у виробника.

Бджолиний мед – один із складних природних продуктів, у якому виявлено майже чотириста різних компонентів. При використанні в їжу мед майже повністю засвоюється людським організмом і сприяє кращому травленню. Водночас, мед містить велику кількість ароматичних речовин, які покращують смакові якості різних продуктів при додаванні в них меду.

Чим саме пасіка приваблює туристів?

По-перше, це ознайомлення з однією з найдревніших культур людства – культурою бджільництва. Біологія, фізіологія бджолиної сім'ї, таїнство створення меду, сучасні надбання у технології бджільництва – усе це може бути не лише цікавим, але й видовищним. А життя на пасіці та робота з бджолами дарують людині мудрість та наближають її до гармонії з навколишнім світом – мало який з видів туризму може цим похвалитися.

По-друге, потужною складовою апітуризму може стати лікувальний туризм. Для оздоровчих цілей можуть використовуватись не лише продукти бджільництва, а й цілюща енергетика бджолої сім'ї та успішні приклади такого використання вже відомі і приваблюють туристів і споживачів.

По-третє, справжні поціновувачі меду та інших продуктів радо сприймуть можливість покуштувати та купити їх прямо на місці виробництва, де крім усього іншого, вони зможуть також пересвідчитись у дотриманні технології та високій якості продукції бджільництва. А особливо привабливими для туристів будуть продукти, до виготовлення яких вони долучилися особисто.

Туристи є дуже зручними покупцями продуктів бджільництва, адже вони приїжджають самі і купують продукцію прямо на пасіці, що суттєво знижує собівартість виробленої продукції. Це зручно і для споживачів, адже, відвідуючи пасіку і знайомлячись з технологією виробництва, споживач даних туристичних послуг може бути впевненим у якості даних продуктів [1].

Саме розвиток даного виду туризму в Україні і є одним із напрямів зниження рівня безробіття за рахунок створення нових робочих місць. Крім цього за рахунок розвитку апітуризму можливе вирішення низки проблемних питань: вирішення певних соціально-економічних проблем села; відродження, збереження і розвиток місцевих промислів; розширення кола само зайнятості сільського населення; розширення можливостей реалізації на місці продукції особистих селянських господарств.

Розвитку апітуризму сприяє також аграрна політика урядів, яка спонукає фермерів шукати альтернативні джерела доходів. Ну і, звісно, бажання туристів повернутися до природи, за невисоку плату доторкнутися до її чистоти, пожити в сільському середовищі й відкрити нові для себе народні промисли.

Помітний інтерес до розвитку апітуризму пов'язаний із зміною умов існування і ритму життя людини, а відповідно рівня її здоров'я, у зв'язку з чим зростає необхідність забезпечення оптимальних умов відпочинку, профілактики, лікування та відновлення здоров'я населення різних вікових і професійних категорій. Медовий туризм може розв'язати проблему необхідності психічного оздоровлення та реабілітації за рахунок впливу на здоров'ї людини природних, фізіологічних та екологічних чинників. Популярність апітуризму як виду відпочинку пов'язана з тим, що він найбільшою мірою відповідає фізіологічним та рекреаційним потребам людей, що живуть в умовах урбанізованого середовища, в районах з складною екологічною ситуацією і постійними нервовими перенапруженнями,

Природа – головне джерело задоволення духовних і матеріальних потреб людини. Усвідомлення цього очевидного факту неминуче ставить людину на позиції любові і поваги до природи. Але це відносно тривалий процес. До того ж він відбувається не автоматично. Потрібно цілеспрямовано формувати дбайливе ставлення до природи, виховувати у людях почуття вдячності до неї за те, що вона дає їм, за її роль у житті сьогоденного й прийдешньої поколінь. Щодо цього апітуризм має реальні ресурси – невичерпні, як і сама природа.

Найперспективнішими з регіонів України, для розвитку апітуризму, є Прикарпаття, Закарпаття та Автономна Республіка Крим оскільки бджільництво там – галузь поширена, пріоритетна та вельми прибуткова. Саме ці території України проводять велику кількість заходів, що прославляють продукцію бджільництва.

Однак, розвиток апітуризму на територіях України гальмується у зв'язку з недосконалістю нормативно-правової бази, нерозвиненістю організаційно-економічного механізму його функціонування, зокрема: відсутністю цілісної системи державного регулювання туризму в ре-

гіонах; повільні темпи зростання обсягів інвестицій у розвиток матеріальної бази особистих селянських господарств; невдалий підхід до рекламування регіонального туристичного продукту на внутрішньому ринку туристичних послуг та товарів; недостатня інформаційна, організаційна та матеріальна підтримка суб'єктів підприємництва туристичної галузі з боку органів державної та муніципальної влади [3].

Апітуризм (бджолиний туризм, медовий туризм) – за всіма ознаками є сталим видом туризму, що не виснажує ресурси, а сприяє їх збагаченню. Його розвиток сприяє соціально-економічному відродженню сільської місцевості, забезпечує диверсифікацію сільськогосподарського виробництва, створює нові робочі місця та урізноманітнює туристичний продукт.

Стратегічною метою розвитку апітуризму в Україні є створення конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках національного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити потреби як наших співвітчизників, так іноземців. Завдання на поточний період: збереження та відновлення природного середовища й історико-культурної спадщини; наповнення місцевих та державного бюджетів; розширення ринку внутрішнього туризму; сприяння стійкому зростанню обсягів в'їзного туризму, забезпечення комплексного розвитку рекреаційних територій та туристичних центрів з урахуванням соціально-економічних інтересів їх населення [4].

Український апітуризм може стати визитною карткою нашої держави на міжнародному туристичному ринку, про що свідчить бажання іноземців познайомитись з історичним та природним потенціалом України.

Література

1. Галій С.В. Медові свята та фестивалі в контексті розвитку гастрономічного туризму / С.В. Галій, Л.Я. Івашків // Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи: проблеми та перспективи : [Текст] : Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих

вчених (Львів, 2–3 березня 2011 р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів : ЛІЕТ, 2011. – С. 298.

2. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – К. : Знання, 2011. – С. 200–201.

3. Шикеринець В.В. Державне регулювання в галузі туризму (на прикладі міста Івана-Франківська) / В.В. Шикеринець // Реформування системи державного управління та державної служби: теорія і практика: Матер. наук.-пр. конф. за міжн. участю (Львів, 22 жовтня 2010 р.) : у 2 ч. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – Ч. 1 / [за наук. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського]. – С. 130–133.

4. Шикеринець В.В. Традиційні та перспективні туристично-рекреаційні ресурси Кіровоградської області / В.В. Шикеринець // Теорія і практика державного управління : Збірник науково-практичних статей за 2011 рік. – Кіровоград : Державний навчальний заклад «Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій Кіровоградської обласної державної адміністрації», 2012. – С. 132–141.

Shykerynets V.V. THE TRENDS OF DEVELOPMENT OF API (HONEY) – TOURISM. *In this article of api (honey) – tourism positioned as a separate type of tourism; the value of products of beekeeping is reflected; the distinguished basic places of realization of honey holidays and festivals are in Ukraine; the most perspective regions are distinguished for development of api (honey) – tourism.*

Keywords: tourism, api (honey) – tourism, products of beekeeping, honey, festivals.

Шикеринець В.В. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ АПИТУРИЗМУ. *В данной статье апитуризм позиционируется как отдельный вид туризма; отражено значение продукции пчеловодства; выделенные основные места проведения медовых праздников и фестивалей в Украине; выделены наиболее перспективные регионы для развития апитуризму.*

Ключевые слова: туризм, апитуризм, продукция пчеловодства, мед, фестивали.

УДК 379.85 (477)

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Г.М. Гуменюк

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

У статті розглядаються деякі питання освітнього середовища у сучасних умовах, зокрема, таке актуальне питання як компетентісний підхід до професійної підготовки фахівців у галузі туристичної діяльності.

Ключові слова: компетентісний підхід; суперечності у системі підготовки; фактори активізації суб'єктивної діяльності; технології сучасної освіти; структура освітнього середовища.

Туризм сьогодні став невід'ємною частиною життя мільйонів людей. Він вносить вагомий вклад у становлення економічної і культурної співпраці, досягнення взаєморозуміння між народами [5, с. 70].

Процес соціально-економічних змін у суспільстві став причиною перегляду освітньої політики як в цілому, так і окремих її компонентів, зокрема, стратегії щодо підготовки майбутніх фахівців.

У сучасних соціально-економічних умовах серед важливих завдань постала необхідність створення національної системи туристичної освіти, що інтегрувалась би в загальнодержавну освітню систему, як важлива складова суспільства та туристичної галузі.

Модернізація освітньої системи в Україні висуває нові питання про рівень знань і вмій фахівців у галузі туристичної діяльності. Найважливіше завдання сучасної вищої школи – підготовка компетентного, гнучкого і конкурентноспроможного фахівця, який здатний досягти визначеної мети в різних життєвих ситуаціях.

Всесвітня туристична організація та міжнародні конференції з туризму (1991–

2011 рр.) неодноразово підтверджуються, що постійне вдосконалення компетентності представників туристичної діяльності та професійна підготовка необхідні не лише вузьким спеціалістам готельно-туристичного комплексу, але й суспільству в цілому.

Останнім часом зміни в характері освіти відбуваються у контексті глобальних освітніх тенденцій, які отримали назву «мегатенденцій». До їх числа відносять: масовий характер освіти та її *неперервність* як нова якість; *значимість* як для індивіда, так і для очікувань суспільства; орієнтація на *активне* засвоєння людиною способів пізнавальної діяльності; адаптація освітнього процесу до запитів і *потреб* особистості; орієнтація навчання на особистість учня, забезпечення можливостей для його *саморозвитку* [1, с. 3].

Важливою рисою сучасного навчання є його спрямованість на те, щоб готувати фахівця не лише адаптуватися, але й активно опановувати ситуації соціальних змін. Ці освітні орієнтири знайшли міжнародне визнання в якості робочих орієнтирів в програмах ЮНЕСКО вже на початку 1990-х рр. [6; 7].

Праці вітчизняних і зарубіжних дослідників професійної освіти А. Алексюка, С. Гончаренка, І. Зязюна, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, Б. Теплової, Н. Ничкало, О. Савченка, М. Ярмаченка та ін. свідчать, що основний напрям оновлення професійної освіти в сучасному світі полягає у винайденні шляхів забезпечення діяльницької позиції в освітньому процесі, які б сприяли становленню досвіду цілісного системного бачення професійної діяльності, системних дій у ній, вирішення нових проблем і завдань.

Педагогічний досвід показує, що освітній процес в умовах сучасного вищого навчального закладу має вже чимало можливостей для розв'язання означених проблем. Однак ці можливості у ВНЗ використовуються ще не в повному обсязі, про що свідчать, зокрема, суперечності між:

- об'єктивними потребами суспільства в професійно компетентніших фахівцях у галузі туристичної діяльності, унікальних вимог до їх діяльності, та мірою наукової розробки проблем формування професійної компетентності;

- існуючою в практиці ВНЗ унікальної усталеної системи підготовки фахівців для сфери туризму та особистісно орієнтованим характером їх роботи з різними об'єктами;

- усвідомленням студентами необхідності і значущості розвитку професійної компетентності і недостатнім досвідом та рівнем сформованості у них практичних навичок у галузі туристичної діяльності.

Усунення зазначених суперечностей вимагає переосмислення підходів до професійної підготовки сучасних фахівців для сфери туризму.

Виявлена соціальна значущість проблеми підготовки фахівців для сфери туризму, недостатній рівень її наукової розробки та невизначеність шляхів розв'язання виявлених суперечностей системи професійної підготовки фахівців в умовах ВНЗ обумовили мету нашої статті – аналіз компетентнісного підходу до професійної підготовки фахівців туристичної галузі.

Основною тенденцією в професійно-педагогічній діяльності викладача вищої школи на сучасному етапі виступає проектування системи розвиваючого навчання як специфічного навчального середовища життєдіяльності майбутнього фахівця, яка б визначила його розвиток як людини мобільної, компетентної, здатної до самореалізації, творчості, орієнтації в складних ситуаціях, ефектного вирішення практичних завдань, та вміння досягати наміченої мети. В якості основних принципів освіти в умовах соціально-економічних змін можна назвати:

- принцип соціального і особистісного розвитку (нове розуміння загальної культури фахівця в інформаційному су-

спільстві як поєднання гуманістичної, наукової і технологічної складових, як бази для організації особистого, професійного і соціального життя);

- принцип культурно-історичного і ціннісного розвитку (інтеграція культурно-історичного і ціннісно-аксиологічного феноменів, засвоєння яких дозволить усвідомити такі істини і цінності, як пізнання природи, суспільства, людини і мистецтва);

- принцип індивідуального просування (реалізація інтегративно-модульних технологій освіти, які базуються на єдності нормативного (соціального) та індивідуального, який дозволяє особистості конструювати індивідуальні освітні маршрути);

- принцип компетентнісного підходу (забезпечення грамотності і компетентності, розвитку загальної інтелектуальної культури, створення наукової бази в професійній галузі) [3, с. 10].

Одним із суттєвих орієнтирів сучасної професійної підготовки фахівця, як наголошує Г. Сухобська, має стати психологічна перебудова стереотипу дій особистості, її мислення і механізмів самореалізації. Г. Сухобська підкреслює значення таких факторів активізації суб'єктивної діяльності:

- самореалізація майбутнього фахівця як особистості, як суб'єкта діяльності, як індивідуальності;

- співпричетність майбутнього фахівця до оточуючого середовища через «прийняття» на себе певної позиції і ролі, «втілення» себе в реальність і т. ін.;

- еволюція запитів і потреб майбутнього фахівця в самопізнанні;

- розвиток рефлексивних здібностей, які б дозволяли вихід людини в мегапозицію по відношенню до власного досвіду, розуміння і усвідомлення свого навчального і професійного зростання;

- самоосвіта і самонавчання як здатність особистості регулювати свої стосун-

ки із зовнішнім світом у процесі самостійного засвоєння нових знань [4, с. 58].

Мета ж професійної підготовки сучасного фахівця задається як очікуваний результат – формування професійної компетентності. При цьому під професійною компетентністю фахівця в галузі туризму ми розуміємо інтегральну характеристику, яка визначає реальну здатність до досягнення глобальної мети чи окремого результату, а також здатність розв'язувати професійні проблеми і типові професійні завдання, які виникають у реальних ситуаціях туристичної діяльності з використанням знань, професійного і життєвого досвіду, цінностей і нахилів. Компетентність завжди проявляється в діяльності.

Фахівець з туризму має володіти професіоналізованими знаннями та вміннями самостійного туроперейтингу та всіх видів туристичних послуг, пропонувати готові конкурентоспроможні програми, які передбачають розширений обсяг знань у турисько-готельного та ресторанного бізнесу, технологічними особливостями підготовки, розробки і надання турів, особливостями їх тематичного змісту, а також знаннями правового регулювання туристської діяльності, екології, архітектури, етнографії тощо [5, с. 108].

Виходячи із розуміння професійної підготовки як процесу професійного розвитку, оволодіння досвідом професійної діяльності, можна говорити, що компетентний фахівець спрямований у майбутнє, передбачає зміни, орієнтований на самоосвіту. Професійна компетентність – це сукупність ключової, базової та спеціальної компетентностей [2, с. 37].

Ключові, базові та спеціальні компетентності, пронизуючи одна одну, проявляються в процесі вирішення життєво важливих професійних завдань різного рівня складності, у різних контекстах, з використанням певного освітнього простору.

При проектуванні змісту професійної

підготовки згідно з логікою компетентнісного підходу одиницею побудови змісту є професійне завдання. Сукупність професійних завдань утворює «ядро» змісту професійної підготовки, а етапи формування професійної компетентності розкривають логіку «розгортання» змісту. Зміст освіти, як відомо, конкретизується в навчальному плані, у якому задається логіка засвоєння навчальних дисциплін. Отже, послідовність вивчення дисциплін буде обумовлена компетентнісним підходом до організації навчального процесу. Таке розуміння процесу професійної підготовки сучасного фахівця дозволяє стверджувати про доцільність модульної побудови навчального плану. Перший блок навчальних дисциплін орієнтований на розвиток ключових компетентностей майбутньої професійної діяльності. Другий блок орієнтований на «заглиблення» студента в професійні завдання, засвоєння способів їх розв'язання, які б сприяли формуванню базової компетентності на основі ключової. Третій блок дисциплін, які орієнтовані на розвиток спеціальної компетентності на основі базової. На нашу думку, такий план дозволить максимально індивідуалізувати процес професійної підготовки.

Компетентнісний підхід зумовлює і дещо іншу структуру навчальних програм, у яких інакше розтавлені пріоритети: на перше місце виносяться характеристики компетентностей як мети програми (дисципліни), потім пропонуються шляхи їх формування, далі відбувається відбір змісту матеріалу, який сприятиме розв'язанню конкретних завдань і розвиватиме компетентності. У цілому стратегія побудови навчальних програм нового покоління повинна базуватись на логіці поетапного розвитку компетентностей: від розуміння комплексу знань до їх спрямованості на розв'язання типових професійних завдань, до вільного вираження свого розуміння і оволодіння способами

діяльності, здатності вирішувати інноваційні завдання в рамках своєї професії.

Слід також зазначити, що запровадження компетентісного підходу пов'язується із використанням широкого спектру технологічного забезпечення професійно-педагогічної діяльності викладача вищої школи.

В якості загальної характеристики поняття технологій сучасної освіти слід назвати:

- розгляд технологій сучасної освіти як специфічного середовища, спрямованого на розвиток людини;
- уявлення про технології освіти як

взаємопов'язану систему способів і засобів навчання майбутнього фахівця, яка забезпечує цілісно-особистісний розвиток людини на основі реалізації сукупності процедур: планування навчання, супровід навчального процесу, моделювання, забезпечення умов навчання, оцінки і самооцінки результату, співставлення з прогнозованою моделлю.

Загальну логіку побудови освітнього середовища вищого навчального закладу можна представити у вигляді такої схеми (рис. 1):

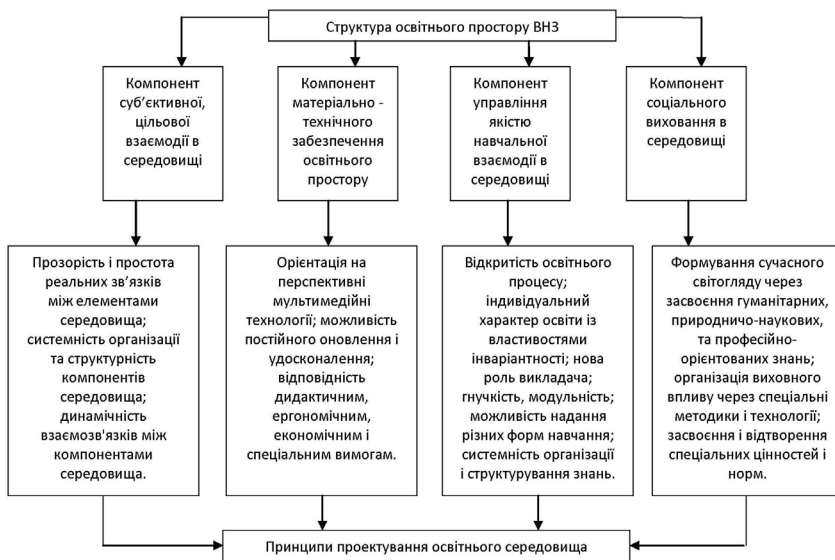

Рис. 1. Структура освітнього середовища

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок про те, що в професійно-педагогічній діяльності викладача вищої школи сьогодні відбувається перенос акцентів:

- якщо раніше викладач виступав у ролі режисера навчального процесу, то тепер режисера лежить в основі навчального матеріалу;
- якщо раніше відповідальність за результати навчання «падала на плечі» педагога, то тепер вона переважно визнача-

ється самим студентом;

- раніше реалізувалось уміння студента працювати під керівництвом викладача, а зараз - уміння працювати самостійно;
- в якості основної освітньої стратегії процесу професійної підготовки можна виділити принцип проектування, який може реалізувати завдяки таким стратегіям, як практико-орієнтоване модульне навчання, навчання за допомогою методу

кейсів, а також навчання на основі соціальної взаємодії.

Таким чином, своєрідність професійної діяльності сучасного викладача ВНЗ полягає в тому, що повертається справжня сутність, призначення діяльності педагога: ведення, підтримка, супровід студента. Допомогти кожному студенту усвідомити власні можливості, увійти в світ культури обраної професії, знайти свій життєвий шлях - такі параметри сучасного педагога [2, с. 43].

З вищезазначеного можна зробити висновки, що головне завдання розвитку педагогіки туризму є обґрунтування компетентнісного підходу та професійно зорієнтованих інноваційних технологій підготовки фахівців туристичної галузі, системоутворюючою основою яких розвиток творчості, активної співпраці студентів і викладача, їх взаємодія [5, с. 118].

Дана стаття не вичерпує всіх аспектів проблем професійної підготовки фахівців у галузі туристичної діяльності в умовах сучасного ВНЗ, а лише підкреслює необхідність її подальшої розробки, зокрема: удосконалення освітніх технологій і стратегій в діяльності викладачів вищих навчальних закладів, розробка технологій позитивного вирішення суперечностей у процесі ВНЗ.

Література

1. Кларин М.Е. Инновации в мировой педагогике / М.Е. Кларин. – М : НПЦ «Эксперимент», 1998. – 180 с.
2. Модернизация профессионального образования // Информационный бюллетень. – № 1 (29). – СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2006. – С. 34–54.
3. Образование взрослых в современном развивающемся обществе : Материалы Междунар. научно-практич. конф. 18-19 ноября 2003 года : В 2-х ч. / [Гл. науч. ред.: проф., д.п.н. В.И. Подобед]. – Ч. 1 : Непрерывное профессиональное образование различных категорий специалистов. – СПб. : ИОВ РАО, 2003. – 280 с.
4. Образование взрослых: социально-психологические проблемы. – СПб., 2000. – 190 с.

5. Теорія туристичної освіти і навчання / Історія туризму в Україні : Навч. посібник / В.К. Федорченко, Т.А. Дьорова. – К. : Вища школа, 2002. – С. 70–135.

6. Naisbitt J. Megatrends 2000: Ten new directions for the 1990th / J. Naisbitt, P. Aburdene. – New-York : William Morrow and Company, 1990. – 448 p.

7. Towards Developing New Teacher Competencies in Response to Mega-Trends in Curriculum Reforms. Report of a Regional Study Group Meeting (Chiang Rai, Thailand, June 25 – July 6, 1990). – Bangkok, 1992. – 217 p.

Gumenyuk G.M. COMPETENCY APPROACH TO TOURISM INDUSTRY PROFESSIONALS' TRAINING. *Some problems related to present day educational surrounding especially such an important problem as competency approach to tourism industry professionals' training are considered in this article.*

Keywords: competency approach, training system disagreements, activate factors of person activity, modern educational technologies, educational surrounding structure.

Гуменюк Г.М. КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ В ОБЛАСТИ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. *В статье рассматриваются некоторые вопросы образовательной среды в современных условиях, в частности, такой актуальный вопрос как компетентностный подход к профессиональной подготовке специалистов в области туристической деятельности.*

Ключевые слова: компетентностный подход; противоречия в системе подготовки, факторы активизации субъективной деятельности; технологии современного образования; структура образовательной среды.

УДК 658.6

СИСТЕМА ЛОГІСТИЧНОГО
УПРАВЛІННЯ ГОТЕЛЬНИМ
ПІДПРИЄМСТВОМ

В.В. Орлова, С.П. Оришко

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Для забезпечення конкурентоспроможності готельного підприємства у несприятливому зовнішньому середовищі автор пропонує обрати як стратегію – систему логістичного управління і розкриває основні елементи цієї стратегії.

Ключові слова: логістичне управління, логістична система, логістичні потоки, логістична інформація, інформаційні системи керування.

В умовах ринкової економіки стабільне функціонування закладів готельного господарства, отримання ними конкурентних переваг можливі лише при обов'язковій організаційно-технічній перебудові механізму управління у відповідності до сучасного рівня знань, техніки, технології, організації діяльності. Іншими словами, готельні підприємства опинилися перед необхідністю гнучкої адаптації до мінливих умов ринкового середовища, процесів глобалізації, інформатизації та регіоналізації. А це вимагає від них систематизації та оптимізації всіх технологічних процесів для зниження сукупних витрат, перегляду організації бізнес-процесів й активного впровадження новітніх технологій і концепцій ведення бізнесу.

Серед різноманіття шляхів розвитку ринку, засобів виробництва, нових напрямків діяльності закладів готельного господарства важливе місце займають наукові дослідження й практичні новації, які поєднані поняттям «логістика».

Сьогодні принципи логістики стали активно впроваджуватися в економічній діяльності на мікро- і макрорівнях. У зв'язку зі швидкими змінами ринкових

умов ті готелі, котрі перейшли на систему організації виробництва за принципами логістики, мають конкурентні переваги серед підприємств галузі.

Теоретичні, методичні та прикладні аспекти логістики дістали значного розвитку в роботах вітчизняних вчених: В. Банька, В. Гудкова, Г. Левкова, В. Никифорова, І. Омельченка, Ю. Пономарьової, О. Сумця, О. Тридіда та ін.

Слід зазначити і такий момент: на сьогодні за кордоном і в Україні активно розвивається новий науковий напрям, пов'язаний із дослідженням сфери послуг і активним впровадженням логістичних концепцій до організації обслуговування населення. Застосування логістики в цій сфері має значні особливості, адже, крім економічної ефективності, йдеться також про соціальну ефективність. Логістика — це рівень культури використання знань, що дозволяє не тільки приймати і впроваджувати системні рішення, але і дозволяє впровадити системну раціоналізацію складних виробничо-збутових систем.

За останні десять років в нашій країні швидко зростає кількість публікацій з логістики: від тез конференцій до підручників і монографій. Поява такої кількості робіт є в принципі позитивним явищем, що дає надію на швидке впровадження досягнень логістичної науки в реальну економіку і зокрема в готельний бізнес. Логістика в готельному господарстві спрямована на координацію й удосконалювання господарської діяльності, пов'язаної з управлінням потоковими процесами в межах готелю або корпоративної мережі закладів готельного бізнесу.

Визнаємо: останніми роками в Україні спостерігається постійне зростання інтересу комерційних структур до теорії і практики логістики, яка в розвинених країнах світу давно вже стала практичним і ефективним інструментом бізнесу. Вона забезпечує доставку потрібної послуги в потрібній кількості і якості в потрібне

місце і час конкретному споживачеві з оптимальними витратами. Реалізація такого, на перший погляд, простого правила сприяє прискоренню оборотності оборотного капіталу готельного підприємства, підвищує рівень задоволення запитів споживачів як на послуги, так і сервіс.

Логістика стала визначати стратегію в цілому, а не тільки мінімізувати витрати. Необхідність витримувати конкуренцію на зовнішньому ринку призвела до того, що заклади готельного господарства вимушені підвищувати якість обслуговування споживачів. Такий підхід дозволяє забезпечувати координацію логістичного забезпечення ринку і виробничої стратегії.

Разом з тим, незважаючи на певні позитивні сторони в розумінні логістики як ефективної системи зниження витрат і підвищення ефективності бізнес-процесів, широкого практичного застосування її принципів у готельному господарстві України поки не відбувається. Тому звернення автора до даної проблеми цілком виправдане.

Основне завдання логістики – досягнення з найменшими витратами максимальної пристосованості підприємств закладів гостинності до мінливих ринкових умов, отримання переваг перед конкурентами, підвищення прибутку. На сучасному етапі клієнт має повну свободу вибору готельної послуги і того рівня обслуговування, за який він готовий заплатити свої обмежені кошти. Зростаюча конкуренція стає все більш напруженою, що змушує, або знижувати націнку до мінімуму, або розширювати сервіс. Це, у свою чергу, спонукає до пошуку можливостей, на чому ще понизити витрати.

Найважливішою метою, що переслідує будь-яке підприємство, створивши службу логістики або ставлячи завдання, які вирішуються із її допомогою, – це економія витрат. Зменшення витрат сприяє зниженню собівартості послуг та, в кінце-

вому результаті, підвищує рентабельність діяльності, що є важливим у конкурентній боротьбі. Головна мета логістики є вираженням ідеальної ситуації, якої необхідно намагатися досягти. Логістичне управління базується на виборі найкращого (раціонального) рішення з декількох можливих [6, с. 34].

Можливість застосування логістики в готельному господарстві обумовлена сучасними досягненнями науково-технічного прогресу. Створення і масове використання засобів обчислювальної техніки забезпечила могутній розвиток інформаційних систем як на рівні окремих закладів, так із зовнішнім середовищем.

Досягнення науково-технічної революції прискорює консолідацію системи логістики готельного господарства в єдине ціле. Перш за все цьому сприяє розвиток системи обробки замовлень, заснований на потужних комп'ютерах, розвиненій базі даних і системі передачі інформації.

Логістичне управління використовується, як прикладна стратегія. В результаті, підприємство стає конкурентоспроможним завдяки своїй компетенції в галузі логістики. Логістика зайняла місце загальної концепції управління [6, с. 19].

Однією з найважливіших моментів логістики є системний підхід. Логістика сама по собі утворює певну систему – мережу взаємопов'язаних функцій і процесів, мета яких – оптимальне управління потоками матеріалів, інформації, коштів тощо.

Незважаючи на наукові досягнення, як уже зазначалось нами раніше, логістичне управління на готельних підприємствах знаходиться в початковому стані свого розвитку, а ефективно функціонуючі логістичні системи ще не створені. Саме тому, завдання вдосконалення формування системи управління набуває важливого значення та потребує доопрацювання наукових та практичних аспектів діяльності готельних підприємств, створення відповідних методичних та організацій-

них інструментів управління, адекватних потребам часу [3, с. 17].

Важливим для сучасного готельного підприємства стає розгляд логістики з позиції функціонування логістичної системи, її формування, які логістичні витрати при цьому виникають, їх склад, класифікація та методи мінімізації з досягненням поставленої мети та отриманням прибутку готелем [5, с. 12].

Логістична система (ЛС) – це адаптивна система зі зворотним зв'язком, яка виконує ті чи інші логістичні функції (операції), складається із підсистем і має розвинуті внутрішньосистемні зв'язки та зв'язки із зовнішнім середовищем. Визначальними ознаками логістичної системи є: наявність потокового процесу; наявність цілісної мети – оптимальне управління інтегрованими потоками (матеріальними, інформаційними, фінансовими, сервісними в комплексі) [1, с. 17].

Формування та функціонування логістичної системи обумовлюється так званими синергичними зв'язками, які характерні саме для логістичних систем, оскільки вони і формуються задля цього, і забезпечують приріст загального ефекту у порівнянні із сумою ефектів елементів системи. При формуванні логістичних систем важливим є питання щодо визначення об'єктів логістичного управління. Ними можуть бути всі, і перш за все, ті процеси, їх структура та елементи, які застосовуються для досягнення загальної та локальних цілей і реалізації визначених ними функцій [4, с. 7].

Розробка та побудова логістичних систем на готельних підприємствах зводиться до побудови моделі логістики. При цьому до елементів логістичної системи відносять: кількість і розміщення структурних одиниць, кількість і розміщення номерного фонду, транспортна модель, зв'язок, інформаційна модель. На кожен елемент логістичної системи впливають різні фактори, які необхідно враховувати при її розробці.

Таким чином, логістична система управління готельним підприємством являє собою структуровану адаптивну систему, яка складається з елементів, з'єднаних у процесі управління сервісними та супутніми їм фінансовими та інформаційними потоками. В готельному бізнесі під логістикою розуміють методи та способи управління інформаційними та фінансовими потоками, які необхідні для надання готельних послуг оптимальним чином [3, с. 18].

Оскільки логістичні потоки в готельному господарстві є взаємозалежними, то для побудови логістичної системи управління готельним закладом необхідно виявити їх взаємозв'язок. Завдання логістики полягає в тому, щоб організувати процеси переміщення, які у сукупності були б оптимальними для логістичної системи.

Потоки гостей (клієнтів, проживаючих), які є головним видом потоків в логістиці готельних послуг і для яких власне створені та функціонують готелі різноманітних типів, видів та розмірів, в готельному бізнесі відображуються у вигляді їх інформаційної та фінансової проєкції, тобто інформаційних та фінансових потоків. І в цьому полягає характерна особливість логістики готельних послуг. Пов'язане це з тим, що ресурсна база готелів для прийому гостей суворо обмежена (наявним номерним фондом) як в кількісному, так і у вартісному плані. Тому головними характеристиками потоку гостей в готелях стають його інформаційні та фінансові показники, тобто інформаційні та фінансові потоки, які генеруються, головним чином, потоком гостей [5, с. 13]. Потоки послуг у готельному бізнесі – комплекс послуг з перевезення, розміщення, харчування, екскурсійні послуги, а також послуги гідів-перекладачів та інших послуг, наданих в залежності від мети подорожі. Крім того логістичний підхід виявився дуже ефективним для організацій, що надають послуги гостинності. Потік сервіс-

них послуг – потік послуг, які надаються з урахуванням якості обслуговування [1, с. 52].

Важливість логістичного управління сервісними послугами в теперішній час зростає, що пояснюється рядом причин: розвиток індустрії послуг і концентрація в ній все більшої кількості компаній (готелів) і зайнятого працездатного населення; націлення діяльності багатьох готельних підприємств на кінцевого споживача; розвиток концепції всезагального управління якістю та індустрією послуг.

Як і матеріальні потоки, потоки послуг розповсюджуються у визначеному логістичному середовищі, в якому існують свої ланки логістичної системи, логістичні канали зв'язку, логістичні ланки, ланцюги, мережі повинні бути побудовані таким чином, щоб вони могли з максимальною ефективністю задовольняти потреби клієнтів щодо рівня обслуговування [1, с. 53].

Особливості готельних послуг відіграють важливу роль в організації логістичного управління. При цьому потрібно враховувати, що якість послуг в логістиці суттєво залежить від інформованості покупця послуг (гостя) про засіб розміщення – продавців готельного продукту, про споживчі властивості готельного продукту, про умови забезпечення безпеки в місці тимчасового перебування, правах, обов'язках і відповідальності сторін (продавця і покупця) та ін.

Одним із напрямів подолання дефіциту грошових коштів є формування ефективної системи управління грошовими потоками, яка б забезпечувала досягнення тактичних і стратегічних цілей діяльності готельного комплексу. Фінансове забезпечення покриття потреби готельного підприємства у капіталі, а також дотримання своєчасності виконання поточних зобов'язань суб'єкта господарювання залежить від його можливості та спроможності формувати у визначений момент часу необхідний фонд грошових коштів із заданою абсолютною величиною.

Важливість вивчення грошових потоків обумовлюється тим, що вони обслуговують господарську діяльність підприємства в усіх її напрямках. Від якісного управління грошовими потоками підприємства залежить розвиток підприємства та кінцевий результат його господарської діяльності.

Образно грошовий потік можна представити як систему «фінансового кровообігу» господарського організму підприємства [1, с. 55].

Грошові потоки – це економічний процес, який опосередковується сукупністю розподілених у часі надходжень та виплат грошових коштів і їх еквівалентів, генерованих підприємством при реалізації господарської діяльності, рух яких пов'язаний з факторами часу, простору, структури, ризику і ліквідності. Де грошові кошти – це готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання, а еквіваленти грошових коштів – це короткострокові, високоліквідні інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і яким притаманний незначний ризик зміни вартості.

Грошовий потік готельного підприємства являє собою сукупність розподілених у часі надходжень і виплат коштів, генерованих його господарською діяльністю.

Основною метою фінансового обслуговування матеріальних потоків у логістичних системах є їх забезпечення фінансовими ресурсами в необхідних об'ємах, в потрібні терміни, з використанням найбільш ефективних джерел фінансування.

У процесі управління і контролю матеріальними, фінансовими потоками і потоками послуг головна роль належить циркулюючій в логістичних системах інформації. Сукупність циркулюючої в логістичній системі інформації називається логістичним інформаційним потоком [7, с. 49].

Система логістичної інформації повинна забезпечувати виконання таких функцій:

- організація спілкування з клієнтом задля досягнення обраного рівня обслуговування;

- планування виконання замовлення згідно з вимогами клієнта у відповідний час і заданому місці;

- координація логістичної діяльності в часі і просторі учасників логістичного ланцюга;

- контроль виконання замовлення, зокрема, моніторинг фізичного

- переміщення послуг.

На перших етапах свого розвитку інформаційна логістика розглядалася як інформаційне забезпечення руху матеріальних потоків. У даний час все більш необхідним стає розвиток інформаційних логістичних систем [7, с. 50].

Інформаційні технології в закладах готельного бізнесу дуже специфічні. Вітчизняний ринок готельних послуг інтенсивно розвивається, відкриваються нові заклади, ускладнюються форми і методи ведення цього бізнесу, посилюється конкуренція між закладами, підвищується рівень сервісу, створюються нові форми обслуговування, народжуються ефективні методи обслуговування клієнтів.

Гостра конкуренція призводить до необхідності повного контролю над рухом товарно-матеріальних цінностей і коштів готелю, мінімізації витрат, пов'язаних з процесом надання послуг, зменшення кількості зловживань із боку персоналу, формування привабливої для відвідувачів атмосфери закладу [2, с. 164].

Автоматизована система керування закладом готельного підприємства дозволяє вирішити не тільки питання ефективного обліку товарообігу та грошей, але й організувати специфічні засоби залучення клієнтів. Прикладом може служити організація дисконтного клубу, реалізована в системі «Парус+». Наявність організованої дисконтної системи дозволяє реалізувати безліч корисних для відвідувачів і власників можливостей: формування системи

знижок для постійних клієнтів; залучення нових клієнтів; підвищення іміджу готелю в очах клієнтів і конкурентів; проведення маркетингових досліджень; створення додаткового рекламного простору; реалізація дисконту.

Для організації інформаційної системи обліку й керування матеріальними, сервісними й фінансовими потоками необхідно застосовувати інтегровані інформаційні системи. Інтегровані інформаційні системи керування закладами готельного бізнесу присутні на українському ринку відносно недавно, експерименти з впровадженням даних систем на вітчизняних закладах стали проводитися в основному з початку 1990-х рр. Автоматизація бухгалтерського обліку (найбільш популярне програмне забезпечення – 1С), а також комплексна автоматизація бізнес процесів, що відбуваються в закладах готельного господарства є надзвичайно актуальною сьогодні. При цьому необхідно враховувати наступне: процес автоматизації – це не тільки спеціальне програмне забезпечення, встановлене на стандартних комп'ютерах. Автоматизацію можна використати для організації відеоспостереження, обліку грошових коштів, матеріальних запасів, керування світловими ефектами. У систему автоматизації можна включити й таке устаткування, як пейджер для працівників готелю, переносні термінали прийому замовлень.

Створити ідеальну для всіх готельних підприємств логістичну систему неможливо. Для кожного готельного підприємства вона буде унікальною, оскільки її метою є досягнення конкретних стратегічних завдань підприємства. Проте можна виділити основні загальні етапи процесу планування і створення логістичної системи: постановка цілей системи, визначення реального її стану (шляхом зовнішнього і внутрішнього аудиту); створення і розгляд альтернативних проектів системи, впровадження одного з них і контроль за ним.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок: логістика в готельному господарстві є основою економічної стратегії діяльності закладів, вона використовується як знаряддя в конкурентній боротьбі і розглядається як управлінська логіка для реалізації планування, організації, управління і регулювання рухом готельного продукту від первинного джерела до кінцевого споживача, а логістичне управління відіграє важливу роль в забезпеченні конкурентоспроможності готельних підприємств.

Література

1. Банько В.Г. Туристська логістика : Навч. посіб. / В.Г. Банько. – К. : Дакор, КНТ, 2008. – 204 с.
2. Зубар Н.М. Логістика у ресторанному господарстві : Навч. посіб. / Н.М. Зубар, М.Ю. Григорак. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 312 с.
3. Иванов В.В. Логистические аспекты управления ресурсопотоками гостиничного предприятия / В.В. Иванов // Индустрия гостеприимства. – 2005. – № 9–10. – С. 17–21.
4. Иванов В.В. Оптимизируем систему / В.В. Иванов, А.Б. Волов // Отель. – 2005. – № 3. – С. 7–10.
5. Иванов В.В. Формирование системы управления гостиничным предприятием / В.В. Иванов, А.Б. Волов // Пять звёзд. – 2007. – № 12. – С. 12–15.
6. Крикавський Є.В. Логістичне управління : Підручник / Є.В. Крикавський. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2005. – 684 с.
7. Смиринський В.В. Основи логістичного менеджменту : Навч. посібник / В.В. Смиринський, А.В. Смиринський. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 240 с.

Orlova V.V., Oryshko S.P. HOTEL ENTERPRISE LOGISTIC MANAGEMENT SYSTEM. *The authors suggest to take logistic management system as a strategy to provide hotel enterprise competitiveness in unfavorable external environment and reveal the main elements of this strategy.*

Keywords: logistic management, logistic

system, logistic flows, logistic information, information management systems.

Орлова В.В., Орышко С.П. СИСТЕМА ЛОГИСТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ГОСТИНИЧНЫМ ПРЕДПРИЯТИЕМ.

Для обеспечения конкурентоспособности гостиничного предприятия в неблагоприятной внешней среде автор предлагает выбрать как стратегию – систему логистического управления и раскрывает основные элементы этой стратегии.

Ключевые слова: логистическое управление, логистическая система, логистические потоки, логистическая информация, информационные системы управления.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО І КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 781.972:37.09 (477.86)

**МУЗИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО
ПРИКАРПАТТЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ
НАВЧАЛЬНИЙ КУРС: ДО
ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ**

Г.В. Карась

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Стаття присвячена новому спеціальному курсу «Музичне краєзнавство Прикарпаття». Обґрунтовано актуальність, доцільність введення його у навчальну програму вищих навчальних закладів, а також мету та основні завдання курсу. Особлива увага присвячена методичному аспекту програми: тематичним блоком та їх змістовому наповненню.

Ключові слова: музичне краєзнавство, спеціальний курс, музична культура, освіта, Прикарпаття.

У сучасному українському мистецтвознавстві намітилась позитивна тенденція аналізу культуротворчих процесів в регіонах країни. Регіоналістика стає одним із пріоритетних напрямків наукових досліджень, оскільки дає можливість більш глибинно осягнути як історію, так і сьогодення культури окремих територій України. Однією із її складових є музична регіоналістика або *музичне краєзнавство*, яке трактується як вивчення музичної культури регіону, місцевості, області, міста, місцевості тощо з метою виявлення її специфіки та закономірностей утворення, функціонування і розвитку. Музичне краєзнавство розглядаємо в двох аспектах: як напрямок наукових мистецтвознавчих досліджень і як навчальну дисципліну у вищому навчальному закладі. Оскільки одним із актуальних завдань сучасної національної вищої школи є залучення її вихованців до вивчення культурного надбання українського народу, то введення до навчальних планів спецкурсу *музичне краєзнавство Прикарпаття* слугуватиме його реалізації.

Актуалізація регіонального аспекту музичного виховання особистості викликана необхідністю реалізації державно-нормативних освітніх документів, зокрема сучасної Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України, розробленої лабораторією естетичного виховання Інституту виховання АПН України (керівник Л. М. Масол) [11] та державного стандарту [5] на підставі Указу Президента України «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» [19] та Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року», де, зокрема, зазначається: «Розширення меж варіативного компонента загальної мистецької освіти дає змогу педагогічним колективам максимально використовувати етнолокальні культурно-мистецькі особливості, активно застосовувати краєзнавчий підхід до викладання мистецьких дисциплін» [17]. Такий підхід вимагає також висвітлення всіх змістових ліній художньо-естетичної освіти з позицій громадянина України, а не стороннього спостерігача. Указом Президента України Міністерству освіти і науки України доручено «забезпечити розроблення та включення до навчальних планів і програм загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладів тем з краєзнавства з урахуванням специфіки регіонів України» [19].

Одним з них є Прикарпаття – історично, географічно і соціально обумовлений культурний феномен. Його музичну культуру досліджують сучасні науковці: Л. Кияновська [9], М. Черепанин [29], О. Баран [1], З. Валіхновська [2], Ю. Волощук [3], О. Граб [4], Р. Дудик [6], Ж. Зваричук [7], Г. Карась [8], Б. Кіндратюк [10], Н. Костюк [12], Н. Кушлик [13], Л. Мороз [14], О. Осадця [15], Л. Пасічник [16], О. Посяк [18], Л. Проців [20], Л. Романюк [21], І. Таран [22–24], Н. Толошняк [26–28],

Ю. Яремко [30] та ін. Сьогодні накопичено значний краєзнавчий та архівний матеріал, який засвідчує, що з Прикарпаття пов'язане життя і діяльність багатьох митців – композиторів, музикознавців, етнографів, музикантів, співаків і виконавців. Проте, він не узагальнений і не введений до навчального процесу.

Доцільність започаткування даного спецкурсу обумовлюється потребою ознайомлення студентів із музичною культурою краю. Вивчення історії української музики, хорової літератури, культурології та інших мистецтвознавчих дисциплін має на меті сформувати у студентів цілісну картину українського музично-культурного простору. Проте, вона не може бути повноцінною без великого пласта надбань у царині музичної культури Прикарпаття. Це продукт, готовий для дидактичного використання в усіх навчальних предметах музично-теоретичної і практичної підготовки студента, ось чому матеріали музичного краєзнавства необхідно інтегрувати з навчальними дисциплінами фахового циклу. До того ж минуле і сучасне музичної культури карпатського регіону містить у собі потужний потенціал національно-патріотичного виховання студентів. Введення спецкурсу *музичне краєзнавство* викликатиме неабиякий інтерес до мистецтва рідного краю, дозволить забезпечити духовну єдність поколінь, розвиватиме почуття гордості, відповідальності; відбуватиметься активне збагачення студентів необхідною інформацією в галузі музичного мистецтва, що допомагає забезпечити їхню належну художньо-естетичну компетентність та виховувати національно свідомого патріота своєї Батьківщини. А ще воно відповідатиме одному з головних принципів реформування сфери освіти – її гуманізації.

Мета спецкурсу: висвітлити якомога повнішу картину музичної культури Прикарпаття на основі аналізу архівних, історичних, музичних джерел і періодичних

видань; у процесі теоретичної та практичної краєзнавчо-пошукової діяльності виховувати у студентів ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва, поглиблювати їх художню свідомість, естетичний досвід та компетентність, розвивати у студентів здатність до самореалізації та потребу в духовному самовдосконаленні.

Загальна мета спецкурсу конкретизується в *основних завданнях*, що інтегрують навчальні, розвивальні й виховні аспекти, як-то: відтворення процесу еволюції музичної культури Прикарпаття та встановлення її періодизації; подальше поглиблення, узагальнення та систематизація уявлень про сутність, види та жанри мистецтва, особливості його художньо-образної мови, художньо-естетичних понять і категорій на прикладі музичної культури Прикарпаття; розкриття специфіки музичного життя краю; висвітлення основних форм музичного виконавства; ознайомлення студентів із творчістю композиторів Прикарпаття; визначення місця музичної культури краю у розвитку української музичної культури в історичному та загальнокультурному контексті; розширення і збагачення художньо-естетичного та емоційного досвіду, опанування дослідницьких умінь у практичній краєзнавчо-пошуковій діяльності; формування художньої компетентності – здатності керуватися набутими художніми знаннями та вміннями, готовності використовувати отриманий досвід у самостійній діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та власними духовно-світоглядними позиціями; формування навичок художньої самоосвіти, краєзнавчо-пошукової та культурно-просвітницької діяльності; розвиток загальних і художніх здібностей, теоретичного та художньо-образного мислення; виховання у студентів патріотичних почуттів, естетичного сприйняття дійсності та особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, розуміння його зв'язків з при-

родним і культурним середовищем, життєдіяльністю людини, сучасною технікою та засобами масової інформації; виховання художніх інтересів, смаків, ідеалів, потреб у художньо-творчій самореалізації та художньо-естетичному самовдосконаленні відповідно до індивідуальних можливостей і професійних уподобань.

Оскільки *музичне краєзнавство* базується на досягненнях наукового українознавства як широкої області міждисциплінарних досліджень, то методологічною основою навчальної дисципліни слугуватимуть теоретичні напрацювання з історії української музики, культурології, фольклористики, етноорганології, культурології.

Джерельна база спецкурсу: дисертаційні дослідження, магістерські та бакалаврські роботи студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, присвячені музичній культурі Прикарпаття та Східної Галичини; науково-методичні матеріали викладачів та вчителів освітніх установ краю; документи та матеріали фондів Івано-Франківського державного обласного архіву, музеїв області, в т. ч. музичних навчальних закладів; матеріали (друковані, відео та звукозаписи) про сучасні музичні колективи (дитячі й дорослі, хорові, вокальні та інструментальні), композиторів, поетів, тобто всіх причетних до створення музичного культурного простору на Прикарпатті.

Прогнозований результат. Як наслідок цілеспрямованої музично-краєзнавчої роботи, студенти набувають художньо-естетичної компетентності, досвіду пошукової діяльності, усвідомлюють власні інтереси та здібності, які сприятимуть особистісному та професійному самовизначенню, реалізації своїх творчих можливостей, вихованню характерних властивостей і рис творчої особистості, а саме: патріотичних почуттів, які починаються з любові до малої батьківщини, інтересу до її історії,

культури, мистецтва та традицій, з гордості та пошани до славнозвісних земляків; широта загального та художньо-естетичного кругозору; гнучкості та різноманітності оцінювання подій і явищ у категоріях минулого, сучасного і майбутнього (на протипагу ситуативному «чорно-білому» мисленню); готовності сприйняти нову художню інформацію, ґрунтуючись на кращих зразках мистецтва рідного краю (на протипагу догматичним медіа стандартам і власним егоцентричним уподобанням).

Методичний аспект програми. Програма спецкурсу розрахована на два семестри (52 години) для студентів IV курсу спеціальностей «Музична педагогіка і виховання» (6.020200) та «Музичне мистецтво» (спеціалізація «диригування») (7.020205), побудована за лінійним принципом, зміст її структурується за чотирма розділами: I – Розвиток музичної культури Прикарпаття XIX–XX ст.; II – Музична регіоналістика Прикарпаття; III – Таланти мого краю; IV – Сучасна музична культура регіону та перспективи її розвитку.

У першому розділі «**Розвиток музичної культури Прикарпаття XIX–XX ст.**» передбачено наступні теми: *загальна характеристика музичної культури краю; методика краєзнавчо-пошукової роботи* (записи спогадів сучасників і діячів музичного мистецтва, робота з архівними матеріалами та бібліотечними фондами, ознайомлення з особливостями етнографічної роботи, методика збору та фіксації матеріалів про сучасних митців, наукові вимоги до оформлення пошукових матеріалів); *музичний фольклор* (особливості музичного фольклору Прикарпаття, збирачі музичного фольклору краю: О. Кольберг, П. Бажанський, І. Франко, В. Гнатюк, М. Павлик, Ф. Колесса, Г. Хоткевич, В. Шухевич, В. Верховинець, В. Качкан, М. Савчук, М. Паньків); *церковний спів та духовна музика* (особливості церковного пісенства на Прикарпатті; дяківські школи;

фестини духовної музики; Літургійна та паралітургійна творчість Д. Січинського, О. Козаренка, І. Легкого, І. Фіцаловича); музично-театральне мистецтво; музичне мистецтво в музеях Прикарпаття.

У другому – «Музична регіоналістика Прикарпаття» розглядаються музично-етнографічні райони Прикарпаття (Бойківщина, Гуцульщина, Покуття, Опілля) та особливості музичного життя районів області, окремих сіл, музичний інструментарій.

Третій розділ «Таланти мого краю» знайомить студентів із творчістю відомих композиторів (Д. Січинського, Б. Кудрика, А. Кос-Анатольського, О. Козаренка, Б. Шиптура, Д. Циганкова, Б. Юрківа, І. Фіцаловича, В. Маника, М. Білана, В. Пашенка, М. Гринишина, М. Магдія, В. Їжака, І. Легкого, Б. Дерев'янка, Я. Крушельницького, Р. Долчука, А. Басової, В. Домшинського, В. Яцоли); виконавців (співаків – М. Голинського, І. Маланюк, М. Стеф'юк, В. Луціва, Ю. Сливоцького, М. Кривеня, В. Піруса, Л. Клопотовської; диригентів – Є. Вахняка, Ю. Гнатюка, Р. Ставничого, Б. Катамая, В. Їжака, О. Ничай; піаністів – Т. Кальмучин, Ю. Новодворського; скрипалів – П. Терпелюка, С. Орла, М. Біланюка), поетів-піснярів (С. Пушика, Р. Юзви, Н. Стефурак, Я. Ткачівського). Тут розглядається діяльність обласного відділення Національної Спілки композиторів України.

Четвертий розділ «Сучасна музична культура регіону та перспективи її розвитку» представляє сучасні музичні колективи (хорові – муніципальний хор «Галицькі передзвони», хор мистецького об'єднання «Елегія», аматорські хорові колективи; ансамблі пісні і танцю – Гуцульський академічний ансамбль пісні і танцю, «Карпати»; інструментальні – симфонічний оркестр обласної філармонії, муніципальний естрадно-симфонічний оркестр м. Івано-Франківська); молодіжну субкультуру (рок, джаз, естрада –

Б. Сташків, М. Попелюк, Б. Кучер, Т. Житинський, поп – Таня Ліберман, авторська пісня – З. Слободян, Л. Боднар, О. Семчук, Л. Соболевська, С. Гричко, тощо); регіональні фестивалі і конкурси (Міжнародний конкурс хорової музики «Передзвін»; Всеукраїнський конкурс хорової музики ім. Д. Січинського, Всеукраїнський конкурс молодих виконавців імені Ірини Маланюк, фестиваль етнічної музики «Шешори»); заклади культури Прикарпаття (Івано-Франківська обласна філармонія та її колективи; Івано-Франківський обласний муздрамтеатр ім. І. Франка; народні доми, будинки культури, центри культури); музичну освіту області (Інститут мистецтв Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, Івано-Франківське державне музичне училище імені Дениса Січинського, Калуський коледж культури, дитячі музичні школи області); медіакультуру краю (музичні передачі обласного радіо, обласного ТБ «Галичина»); мій внесок у музичну культуру Прикарпаття (соціологічні методики діагностики музичних уподобань студентської молоді; адреси музичної допомоги – телефони, телефакси, електронна пошта, адреси закладів культури, звукорежисерів та аранжувальників).

Методика викладання спецкурсу передбачає проведення наступних основних форм роботи – лекції, практичні заняття, самостійна робота, підготовка рефератів, аналіз музичних творів, екскурсії (у музеї, місця регіону, пов'язані із життям і творчістю відомих музичних діячів), культпоходи та відвідування концертів з наступних їх обговоренням, фольклорна практика, збір фольклорного матеріалу, соціологічні методи діагностики музичних уподобань студентської молоді, наукові конференції, круглі столи, мультимедійні презентації, написання статей до місцевої преси, рефератів, дипломних та магістерських робіт.

Вивчення курсу передбачає активну

пошукову діяльність студентів. Основними психологічними факторами, що спонукають їх до активності в краєзнавчій роботі, є пізнавальний інтерес, творчий та ігровий характер проведення занять, змагання, емоційно-позитивна атмосфера у студентському колективі, спілкування викладач – студент, а також міжособистісні стосунки.

Активна пізнавальна позиція студентів залежить від педагогічного інструментарію викладача, а саме: інноваційних і креативних технологій, інтерактивних і групових методів та форм краєзнавчої роботи тощо. Так, технології моделювання науково-краєзнавчого дослідження ґрунтуються на таких положеннях: процес навчання гармонійно узгоджується з процесом співпраці студентів та викладача, коли студент працює, а педагог спрямовує та організовує його роботу; перевага надається дослідницьким комунікативно-діалогічним та моделюючим формам роботи, проблемному викладу матеріалу; основою навчання стає не засвоєння певної суми знань, а розвиток особистості та опанування продуктивних засобів діяльності; максимально використовується особистий досвід студента; зміст емпіричної краєзнавчої роботи поступово набуває науково-теоретичного характеру; домінує позитивне емоційне тло навчально-виховного процесу; визнається існування «відкритих проблем» (тих, які наукою ще не вирішені).

Суттєві переваги дослідницьких краєзнавчих занять над традиційними: студент самостійно оволодіває основними поняттями та ідеями, а не отримує їх у готовому вигляді від викладача; педагог не викладає, а створює такі ситуації, за яких студентам надається можливість самим ознайомитися з фактами, уявленнями, поняттями і самостійно знаходити їхній зв'язок із сучасним життям, бачити актуальність поставленої проблеми; викладач подає інформацію, що містить протиріччя, залу-

чає альтернативні точки зору, незавершені пояснення, сумніви щодо достовірності висновків з метою спільного пошуку невирішених проблем; студенти піддають сумніву уявлення, висунуті ідеї, включають до пошуку альтернативні інтерпретації, які вони самостійно формулюють, обґрунтовують і висловлюють; студенти самі обирають спосіб роботи з краєзнавчим матеріалом, не очікуючи вказівок викладача; краєзнавчий матеріал змушує їх висувати ідеї, альтернативні тим, які вони вивчали в курсах історії, літератури, музичного мистецтва; кожен студент самостійно вивчає, описує та інтерпретує краєзнавчий матеріал, керуючись консультаціями, порадами та рекомендаціями викладача.

Отже, введення нового спеціального курсу «Музичне краєзнавство Прикарпаття» у навчальну програму вищих навчальних закладів є актуальним і доцільним, він урізноманітнить навчально-виховний процес, слугуватиме справі розбудови національної музичної культури.

Література

1. Баран О. Культура і побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець XIX – 1939 р.) : Автореф. дис... канд. істор. наук: 07.00.05 / О.Я. Баран; Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2007. – 19 с.
2. Валіхновська З. Музично-церковна освіта Галичини австрійської доби (1772–1918): Автореф. дис... канд. мист-ва : 26.00.01 / З.О. Валіхновська. – Львів : Львів. нац. муз. академія ім. М. Лисенка, 2009. – 15 с.
3. Волощук Ю. Скрипкова культура Галичини 1848–1939 років: Автореф. дис... канд. мист-ва : 17.00.01 / Ю.І. Волощук; Київ нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 1999. – 19 с.
4. Граб О. Літературно-мистецьке життя Галичини кінця XIX – першої третини XX століття у контексті трансформації національної свідомості: Автореф. дис... канд. мист-ва: 17.00.01 / О.В. Граб; ДАКККіМ, Київ, 2005. – 21 с.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р., № 1717 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov>.

ua/cgi-bin/laws/main.cgi? page=2&nreg=1717-2000-%EF.

6. Дудик Р. Хорова культура Прикарпаття кінця XIX – першої третини XX століття: Автореф. дис... канд. мист-ва: 17.00.03 / Р.В. Дудик; НМАУ ім. П. Чайковського. – К., 2000. – 18 с.

7. Зваричук Ж. Богослужбове хорове виконавство Галичини XIX століття: Автореф. дис...канд. мист-ва : 17.00.03. – музичне мистецтво / Ж.Й. Зваричук; Ін-т мистецтв, фольклор. та етнол. ім. М.Т. Рильського НАН України. – К., 2009. – 19 с.

8. Карась Г. Івано-Франківськ: культурно-мистецька хроніка Незалежності / Г. Карась. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2001. – 289 с.

9. Кияновська Л. Галицька музична культура XIX – XX ст.: Навч. посібник / Л. Кияновська. – Чернівці: Книги–XXI, 2007. – 424 с.

10. Кіндратюк Б. Нариси музичного мистецтва Галицько-Волинського князівства / Б. Кіндратюк. – Львів: Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – 144 с.

11. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексна програма художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах : Наказ МОН та АПН України від 25.02.2004 р., № 151/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lawua.info/bdata2/ ukr2571/index.htm>

12. Костюк Н. Музична культура Західної України 20–30-х років XX століття: ідеї поступу і розвиток національних традицій: Автореф. дис... канд. мист-ва: 17.00.01 / Н.О. Костюк / КНУКіМ. – К., 1998. – 23 с.

13. Кушлик Н. Музично-просвітницька діяльність о. Порфирія Бажанського в контексті соціокультурної практики греко-католицького духовенства Галичини в XIX – початку XX століття : Автореф. дис.... канд. мист-ва : 17.00.01 / Н.І. Кушлик; ЛДМА ім. М. Лисенка. – Львів, 2007. – 23 с.

14. Мороз Л. Диригентсько-хорове мистецтво Галичини другої половини XIX – першої третини XX століття : Автореф. дис... канд. мист-ва : 17.00.01 / Л.В. Мороз; ДАКККіМ. – К., 2003. – 19 с.

15. Осадця О. Українська нотовидавнича справа у Галичині, Буковині, на Закарпатті та на еміграції XIX – першої половини XX століть: Дис. ...канд. мист-ва: 17.00.02 / О.П. Осадця;

ЛДМА ім. М. Лисенка. – Львів, 2005. – 195 с.

16. Пасічник Л. Академічне народно-інструментальне ансамблеве мистецтво України XX ст.: історико-виконавський аспект: Автореф. дис... канд. мист-ва: 17.00.03 / ЛДМА ім. М. Лисенка / Л.М. Пасічник – Львів, 2007. – 17 с.

17. Постанова КМУ «Про затвердження Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року» від 10 червня 2002 р. № 789. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=789-2002-%EF>.

18. Поясик О. Музична освіта та виховання учнів і молоді Галичини (20–30-ті рр. XX ст.): Монографія / О. Поясик. – ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 159 с.

19. Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні: Указ Президента України від 23 січня 2001 р., № 35/2001 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/667.html>

20. Проців Л. Розвиток музично-педагогічної думки в Галичині (кінець XIX – перша половина XX століття): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ін-т педагогіки АПН України / Л.З. Проців. – К., 2000. – 20 с.

21. Романюк Л. Музичне життя Станіславова другої половини XIX – першої третини XX століття: Дис... канд. мист-ва: 17.00.01 / Л.Б. Романюк; Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2007. – 247 с.

22. Таран І. Генеза піаністичної освіти Коломиї / І. Таран // Вісник ПНУ, Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип. X–XI. – С. 117–122.

23. Таран І. З музичного життя Станіславова від початку століття до 1939 року / І. Таран // Музика Галичини. – Львів: Сполом, 1999. – Т. II / [Ред.-упор. Ю. Ясіновський]. – С. 164–170.

24. Таран І. Осип Залеський та Галя Лагодинська-Залеська у контексті музичної культури Галичини першої половини XX століття / І. Таран // Вісник ПНУ, Мистецтвознавство. 2004. – Вип. VI. – С. 63.

25. Толошняк Н. Борис Кудрик у контексті Галицької музичної культури / Н. Толошняк // *Musica Galiciana*. – Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej szkoły pedagogicznej, 1999. – Т. III. – С.

267–274.

26. Толошняк Н. Мистецько-просвітницька та освітня діяльність «Коломийського Бояна» у розвії хорового мистецтва Галичини кінця XIX – першої третини XX століття (до 110 річницї з дня заснування) / Н. Толошняк // Наук. зап. Терн. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка та Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Серія : Мистецтвознавство. – 2006. – № 2 (17). – С. 67–74.

27. Толошняк Н. Роман Ставничий – провідний диригент музично-хорового товариства «Коломийський Боян» / Н. Толошняк // Вісник ПНУ, Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – Вип. III. – С. 180–187.

28. Толошняк Н. Система музичної освіти в навчально-виховних закладах «Рідної школи» / Наталія Толошняк // Музика Галичини. / [Ред.-упор. Ю. Ясіновський]. – Львів : Сполом, 1999. – Том II – С. 171–180.

29. Черепанин М. Музична культура Галичини (друга половина XIX – перша половина XX ст.) : монографія / М. Черепанин. – К. : Вежа, 1997. – 328 с.

30. Яремко Б. Роль виконавства у формуванні музичної традиції (на матеріалі української сопілкової музики Прикарпаття): Автореф. дис.... канд. мист-ва: / 17.00.02 / Б.І. Яремко; Київ, держ. консерваторія ім. П. І. Чайковського. – К., 1994. – 19 с.

Karas G.W. MUSIC REGIONAL STUDIES OF THE PRECARPATHIAN REGION AS A SPECIAL COURSE: FOR PRESENTING THE PROBLEM. *The article is devoted to the new special course «Music Regional Studies of the Precarpathian Region». The topicality, expediency of its introduction into the curriculum of higher education institutions as well as the purpose and main tasks of the course are substantiated. Special attention is paid to methodological aspects of the syllabus: its thematic blocks and their meaning content.*

Keywords: music regional studies, special courses, musical culture, education, Precarpathian region.

Карась Г.В. МУЗЫКАЛЬНОЕ КРАЕВЕДЕНИЕ ПРИКАРПАТЬЯ КАК СПЕ-

ЦИАЛЬНЫЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ КУРС: К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ.

Статья посвящена новому специальному курсу «Музыкальное краеведение Прикарпатья». Обоснованы актуальность, целесообразность введения его в учебную программу высших учебных заведений, а также цель и основные задачи курса. Особое внимание уделено методическому аспекту программы: тематическим блокам и их смысловому наполнению.

Ключевые слова: музыкальное краеведение, специальный курс, музыкальная культура, образование, Прикарпатье.

УДК 379.85 (477)

СКУЛЬПТУРНА ФРАНКІАНА
ПРИКАРПАТТЯ ЗА РАДЯНСЬКОЇ
ДОБИ : МІЖ ІДЕОЛОГІЧНОЮ
КОН'ЮНКТУРОЮ ТА
НАЦІОНАЛЬНИМ ІДЕАЛОМ

У.В. Палійчук

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

В статті розкрито генезу та процес розвитку скульптурної франкіани на Прикарпатті за радянської доби, з'ясовано її кількісні та якісні характеристики та вплив на подальший розвиток монументального мистецтва в краї. Для її реалізації спиралися на різнофахову (історичну, історико-краєзнавчу, мистецтвознавчу) та різновидову (наукові дослідження, путівники, каталоги тощо) літературу, матеріали періодичної преси та інші джерела.

Ключові слова: франкіана, пам'яткознавчої, історико-краєзнавчої, мистецтвознавчої об'єкти.

Після завершення Другої світової війни відбулася остаточна інтеграція західноукраїнських земель у радянську державно-політичну систему, що супроводжувалося радикальними змінами у всіх сферах суспільного життя, зокрема й у культурній. Компартійне керівництво намагалось врахувати перший досвід радянської націоналізації 1939–1941 рр., віддаючи певну «національну данину» місцевому населенню. Однак у 1960-х рр. регіон повністю включили в масштабний соціальний експеримент, що здійснювався в СРСР. Ці тенденції проявилися і в пам'яткоохоронній діяльності, зокрема у вшануванні пам'яті визначних діячів культури.

Прикарпаття, де у першій половині ХХ ст. формувалася традиція вшанування пам'яті діячів «Руської трійці», Т. Шевченка, І. Франка, потрапило у фарватер реалізації грандіозного плану ленінської

монументальної пропаганди. Він передбачав використання скульптурної монументалістики як засобу агітації і пропаганди ідей революції, насаджування постулатів комуністичної ідеології [11]. Поряд із Т. Шевченком, І. Франко став другою знаковою постаттю, яку радянська ідеологічна машина дозволила вшанувати для задоволення (заспокоєння) національних почувань українського населення та водночас намагалася використати для пропаганди офіційних ідейних доктрин. При цьому, порівняно із Кобзарем як усеукраїнським (а, зважаючи на географію встановлених монументів, і загальносоюзного) символом, образу Каменяра надавали певного «регіонального» забарвлення, позаяк його життєдіяльність була насправді тісно пов'язана з Галичиною. Сказане певною мірою обґрунтовує актуальність заявленої у назві статті теми. Розуміючи значний вплив І. Франка на формування національної свідомості та культури українського народу, радянські ідеологи не забороняли вшанування його пам'яті, але використовували цей процес у кон'юнктурних цілях, що відобразилося і в увічненні цієї постаті в монументальній скульптурі 1950–1980-х рр., яка й до сьогодні залишається невід'ємним складником етнокультурної спадщини України.

Нагромаджено значний пласт пам'яткознавчої, мистецтвознавчої й історико-краєзнавчої літератури про її нерухомі об'єкти, зокрема й пам'ятки монументального мистецтва. Важливе теоретичне й методологічне значення для дослідження цієї проблеми мають ґрунтовні академічні праці, які висвітлюють засади і здобутки з підготовки Зводу пам'яток історії та культури України [1, с. 183–249; 7, с. 320–370]. Окрім цього, активно розроблялася проблематика збереження і використання пам'яток історії та культури на Прикарпатті [9], зокрема і скульптурної франкіани за радянського періоду [4, с. 5–21; 8; 13; 14; 15; 16]. Відносно цього до-

робку новизна представленої публікації полягає у спробі узагальнення її кількісних і якісних показників, здійснення мистецтвознавчої оцінки та вивчення цього культурного явища як засобу пропаганди й агітації соціалістичних ідеалів.

Ставимо за мету розкрити генезу та процес розвитку скульптурної франкіани на Прикарпатті за радянської доби, з'ясувати її кількісні та якісні характеристики та вплив на подальший розвиток монументального мистецтва в краї. Для її реалізації спираємося на різнофахову і різновидову літературу, періодичну пресу тощо.

Об'єктом дослідження є монументальна спадщина України радянської доби. Предмет дослідження – пам'ятники, погруддя та меморіальні дошки, присвячені І. Франкові, що споруджувалися чи відновлювалися на Прикарпатті за вказаного періоду.

Попри існування значної кількості пам'яткознавчих і краєзнавчих досліджень, у тому числі й зі скульптурної франкіани [4, с. 14–20; 5; 16], кількість її монументальних об'єктів як за радянського, так і за сучасного періодів залишається не визначеною, зокрема не з'ясовано число пам'ятних знаків, які зникли з тих чи інших причин. Авторитетні дослідники однак є в тому, що на початку XXI ст. на Івано-Франківщині налічувалося понад 50 пам'ятників і пам'ятних знаків І. Франкові [4, с. 20; 9, с. 162], причому абсолютна більшість із них з'явилися саме у 1950–1980-х рр.

Радянський період виявився не лише «найпліднішим» у розвитку прикарпатської скульптурної франкіани, але й став її органічним продовженням (безумовно, у дозволених ідеологічних рамках) з попередніх років та значною мірою зумовив контури її розвитку за доби державності. У територіальному відношенні в еволюції цього явища можна умовно виокремити два «анклави»: місця, безпосередньо

пов'язані з життям і творчістю Каменяра, де зосереджена основна частина присвячених йому монументальних творів, та терени, де вшанування його культури зумовлювалося потребою національного самовиявлення і громадсько-патріотичними почуваннями, або ж (подекуди) і суто кон'юнктурними ідеологічними міркуваннями.

Монументальна франкіана бере початки у 1926 р., коли українство Галичини широко відзначило 10-ті роковини смерті поета. Тоді з'явилися перші пам'ятники й меморіальні дошки на його честь, зокрема у Криворівні (повіт Жаб'є), Поточищі на Городенщині, у Коломиї та ін. [2]. За радянського періоду основним тереном її поширення також стали Гуцульщина, Покуття і Станіславівщина, де краєзнавці нараховують десятки «франкових адрес». На це вказують і численні путівники, зокрема й тематичні [2; 5; 8, с. 48–62; 13; 16], які, репрезентуючи відповідні маршрути, своєю чергою, сприяли розвитку скульптурної франкіани. Динаміку цього процесу увиразнює табл. 1.

Так, за «перед'ювілейних» 1952–1955 рр. з'явилося шість перших споруджених за радянської влади пам'ятників і меморіальних знаків. 1956 р., коли відзначали 100-річчя з дня народження Каменяра, їх установили 12, тобто приблизно чверть від усієї прикарпатської скульптурної франкіани. До слова, спалах інтересу до творчості Каменяра стимулювала і Всесвітня Рада Миру, яка спеціальною постановою від 10 квітня 1956 р. зарахувала проведення ювілею І. Франка до урочистостей усього культурного світу [8, с. 12].

За наступних років вже не спостерігалося таких «ювілейних бумів», зокрема й у порівнянні зі встановленням пам'ятників Т. Шевченкові. Більш-менш рівномірний процес появи монументів І. Франкові зумовлювався технічними можливостями їх виготовлення та ідеологічними й іншими обставинами, про що йтиметься далі.

**Найвідоміші пам'ятники і меморіальні дошки Каменяреві
(складено за [2; 4, с. 16-20; 5; 6; 8; 13; 16])**

Рік установлення	Місцевість (місто, село/район)
1944	Слобода (Коломийський; відновлена)
1952	Товмачик (Коломийський)
1953	Криворівня (Верховинський)
1954	Калуш; Заболотів (Снятинський)
1955	Голови (Верховинський)
1956	Станіслав; Коломия; Косів; Рогатин; Рожнятів; Ясенове-Пільне (Городенківський); Лолин (Долинський); Черче (Рогатинський); Опришівці (Лисецький); Поточище (Городенківський); Підгірки (Калуський);
1958	Надвірна; Рогатин; Белелуї (Снятинський); Чесників (Рогатинський)
1959	Заланів (Рогатинський)
1961	Саджавка (Надвірнянський); Красноставці (Снятинський); Руда (Рогатинський)
1962	Делятин; Верховина; Чернятин (Городенківський)
1966	Івано-Франківськ
1967	Яблунів (Косівський)
1970	Іванківка (Богородчанський)
1971	Верховина
1978	Івано-Франківськ (реконструкція)
1979	Нижній Березів (Косівський); Підгірки (Калуський; оновлений)
1981	Калуш; Лолин (Долинський; оновлений)
1982	Криворівня (оновлений)
1985	Руда (Рогатинський)
1986	Івано-Франківськ (реконструкція); Яворів (Косівський)
1988	Болехів
1989	Кути (Косівський)

За досліджуваного періоду відновили чимало пам'ятних знаків І. Франкові з тих, що встановлювалися у 1920-х та у 1950-х рр. Так, у Поточищі Городенківського району у 1956 р. реконструювали споруджений на кошти місцевих селян 1926 р. пам'ятник у формі піраміди: підправили первісну основу, в нішу вставили погруддя Каменяра, під ним оновили напис: «Іван Якович Франко. 1856–1916 рр.». Встановлену того ж року при великому народному здвигу пам'ятну дошку Каменяреві на скелі у Криворівні незабаром підірвали поляки. Реліквію не вдалося розшукати після смерті її ініціатора, місцевого селянського

поета В. Якіб'юка, тож вона була відновлена 1962 р. на основі збережених фотографій, а в 1969 р. під час повені віднайшли й уламки оригіналу, який зберігається у місцевому історико-меморіальному музеї [9, с. 49].

Двічі реставрували приурочену десяти роковинам смерті поета меморіальну дошку на Народному домі в Коломиї та ін. Ушанування пам'яті І. Франка за міжвоєнного періоду радянська ідеологія трактувала в контексті постулату про «розгортання революційної боротьби західноукраїнського населення за возз'єднання з радянською Україною», тому і відновлен-

ня пам'ятних знаків на його честь демонструвало наступність та утвердження цієї традиції.

Окремо відзначмо історію одного з перших на Покутті пам'ятних знаків І. Франкові у с. Слобода. На замовлення його уродженця, відомого польського письменника й етнографа С. Вінченза, у 1936 р. у горах віднайшли і витесали на великій брилі обеліск. Місцевий каменярь В. Остап'юк на мармуровій таблиці викарбував латинськими літерами напис: «Вірую в силу духа. Пам'яті Івана Франка, сина цієї землі». Під час Другої світової війни мадярські вояки розбили дошку, але в 1944 р. фольклорист І. Прокопів домігся, щоб напис відновили, причому вже кирилицею [5, с. 9].

Реалізація програми ленінської монументальної пропаганди передусім передбачала одержання швидкого ідеологічного ефекту, тож мистецько-естетичний рівень пам'ятників та їхня якість ставали другорядною справою. Вона спрямовувала на їхнє виготовлення як «тимчасових» споруд з нетривких матеріалів, але вражаючих за розмірами і величчю задуму. Як наслідок більшість зі встановлених у 1950-х рр. на Прикарпатті пам'ятних знаків І. Франкові були виготовлені зі шлакобетону із бронзовим покриттям, з гіпсу, цементу, сірого каменя пісковика. При цьому їхніми авторами виступали А. Мацієвський, Й. Николишин, А. Ленд'єл, В. Щербаненко, А. Скиба та ін. відомі скульптори, тож вони мали доволі пристойний художньо-естетичний рівень. Як наслідок, близько 60 % таких скульптурних творів, зокрема і найвеличніші монументи у Станіславі, Лоліні, Підгірках, Рудій, Рогатині, Яблунові, були замінені чи реконструйовані у 1980-х – на початку 1990-х рр. Монументи «другої хвилі» зазвичай уже виготовляли із цементу і мармурової крихти, навіть кованої міді, часто встановлювалися на високих отинькованих постаментах з природного каменю. Високим художньо-мистецьким рівнем відзначалися оновлені та оригі-

нальні твори відомих українських скульпторів А. Болюка (Івано-Франківськ, Криворівня), Я. Чайки (Підгірки), І. Андрійка-нича (Яблунів), В. Амбіцького (Руда) та ін.

До речі, обставина, пов'язана з «реконструкцією» чи «оновленням» пам'ятників, ускладнює визначення кількісних показників скульптурної франкіани Прикарпаття, бо в одних випадках вони обліковувалися як «старі», в інших змінювали місце розташування, тож уже вносилися до реєстрів як «нові».

Історики і краєзнавці, як відзначалося, доволі ретельно вивчили місця перебування І. Франка на Прикарпатті, показавши пов'язані з ними родинні чи товариські стосунки, його культурно-освітню і громадсько-політичну діяльність, умови появи певних творів тощо [2; 5; 6; 12; 16]. Ця обставина цілком закономірно зумовила зосередженість пам'ятних знаків Каменяреві на Гуцульщині та Покутті, де вони з'явилися раніше, аніж на інших теренах краю. Першість з-поміж них посідає Криворівня, де І. Франко впродовж багатьох років улітку відпочив, плідно працював, активно спілкувався з мешканцями та багатьма відомими діячами, які сюди приїжджали. Поява пам'ятного знака (1956 р.), відтак погруддя (1986 р.) І. Франка у центрі Лолина Долинського району, де також діє його меморіальний музей, пов'язується з написанням численних ліричних творів, адже він був закоханий у доньку місцевого пароха Ольгу Рошкевич, зокрема тут з'явилася і знаменита драма «Украдене щастя».

Встановлення пам'ятних знаків на честь І. Франка на території Галицького і Тисменицького районів, де він майже не бував, зумовлювалося національно-патріотичними почуваннями місцевих громад та прагненням продемонструвати таким чином визнання таланту і сили духу Великого Українця, що став уособленням ідеалів української нації.

У художньо-образному відношенні пам'ятники І. Франкові не відзначалися

композиційним розмаїттям, тож представляли його доволі типовий, усталений образ. Переважно (близько 75 %) це були погруддя, встановлені на високих поста-ментах. Каменяр традиційно зображався з нахиленою головою, суворим зажуреним поглядом, у глибокій задумі. Працюючи у фарватері ленінської ідеї монументальної пропаганди, радянські скульптори прагнули передати не стільки життєву вдачу визначного інтелектуала, що досліджував та оспівував етнокультурну самобутність українського народу, високі людські почуття, людини, котра залишила яскравий слід у світовій культурі, скільки ідеологічно обумовлену постать «співця народної неволі», «революціонера-демократа», «борця за соціальну справедливість», що переймався важкою долею селян і робітників.

Щоправда, були й оригінальні творчі рішення, як, приміром, встановлене у Рожнятові (1966 р.) бронзове погруддя поета у вишиваній сорочці, що ніби виростає з кам'яної брили. Доволі схожий бюст Каменяря з'явився в Івано-Франківську (1978 р.; скульп. А. Болюк, арх. А. Добрянський). Ці пам'ятники прийшли на зміну монументам середини 1950-х років, які своєю пірамідальною формою дещо наслідували традицію 1920-х рр. (Товмачик, Калуш, Косів, Заболотів та ін.).

У самобутньому стилі народної скульптури Гуцульщини І. Андрійканич, викладач Косівського технікуму народних художніх промислів, виготовив художньо-меморіальну дошку в Яблунові. Із врзаного у неї барельєфного погруддя Каменяря постає у народному строї із розгорнутою книжкою та у традиційній глибокій задумі. Унікальним у своєму роді залишається бюст поета у невеличкому с. Товмачик, яке витесали з брили природного каменю та встановили на пагорбі серед дерев.

Радянська монументальна пропаганда представляла І. Франка як письменника «революціонера-демократа», що оспівував важку долю поневоленого народу та

закликав до його соціального і національного визволення. Характерно, що суспільно-політична знаковість цієї постаті поступово відходила на задній план, а натомість посилювалася культурологічна спрямованість його образу.

Таку тенденцію увиразнює і питання вибору місць для встановлення пам'ятників і меморіальних знаків, яке вирішувалося можновладцями без урахування громадської думки та часто зумовлювалося ідеологічними міркуваннями. Виразний тому приклад дає Коломия, де І. Франко написав близько 30 поезій та активно займався науковою, фольклорною і громадсько-політичною діяльністю. Однак для вшанування його пам'яті обрали колишню ратушу, в якій він відбував ув'язнення. У 1956 р. встановили, а згодом через низьку якість реконструювали художньо-меморіальну дошку у вигляді розгорнутої книжки із вмонтованим барельєфним погруддям поета. У відповідному дусі на ній викарбували слова: «З 4.03 по 11.06. 1880 року в цьому будинку та в судовій тюрмі (вул. К. Лібкнехта) був ув'язнений великий український письменник, революціонер-демократ Іван Якович Франко. За цей час він написав такі твори: «Вільні сонети», «Думи пролетарія», «Веснянки», «Вічний революціонер» та інші». Встановлення меморіальних дощок у Березові Нижньому та Яблунові також пов'язувалося передусім з його арештом та політичною діяльністю.

Чимало пам'ятних знаків встановлено на фасадах будинків, пов'язаних з творчою діяльністю Каменяря, що відображають відповідні написи. Меморіальна дошка на приміщенні колишнього Народного дому в Калуші (1981 р.) свідчить: «В цьому будинку 12 серпня 1884 р. Іван Франко виступав на засіданні літературного гуртка». Перша пам'ятна дошка (1966 р.) на приміщенні колишньої «Руської бесіди» в Івано-Франківську фіксує, що тут Каменяр читав поему «Мойсей» для місцевої інтелігенції. Її реконструювали

у 1986 р. (скульп. С. Топорков, арх. С. Соколовський): на гранітній плиті під барельєфним погруддям викарбували текст, у якому йдеться, що поет багаторазово виступав у цьому будинку [18].

Водночас, як показує аналіз, більшість пам'ятників було встановлено на подвір'ях середніх шкіл чи інших навчальних закладів, у затишних міських скверах та парках культури і відпочинку. Вони часто з'являлися в центральних частинах сіл, але на чільних частинах міських площ і вулиць їм рідко відводили місце. Це істотно применшувало національно-політичну і культурну роль Каменяра на догоду пам'ятним знакам, спорудженим на честь радянських державних і військових діячів.

Ідеологічна кон'юнктурність притаманна і написам на пам'ятниках. Приблизно половину з них увінчували іменні номінування на кшталт «Іван [Якович] Франко. 1956–1916 рр.». Чимало постаментів увінчували «крилаті» слова з його творів, які стверджували «селянське походження» Каменяра, його «революційність», демократизм:

«Я син народа,
Що в гору йде.
Хоч був запертий в льох
Мій поклик: праця, щастя і свобода»;
«Мій поклик: праця, щастя і свобода.
Я є мужик, пролог, не епілог»;
«Я син народу, що вгору йде» та ін.

Гадаємо, в окремих виданнях склався не зовсім правомірний підхід, згідно з яким пам'ятки деяким визначним діячам розглядаються в розрізі скульптурної франкіани, хоча вони заслуговують на вшанування пам'яті за власні здобутки, а не лише як подвижники І. Франка. Ідеться, приміром, про пам'ятні знаки відомій письменниці і засновниці українського жіночого руху Н. Кобринській у Болахові [16, с. 2]; про меморіальну дошку (1991 р.) в Івано-Франківську на будинку по вул. Галицькій, яка фіксує проведення тут шевченківських вечорів за участі І. Франка та

інших письменників – К. Устияновича, О. Левицького, М. Яцківа тощо. Виправданою є така мотивація щодо встановлення меморіальної дошки маловідомій широкому загалові, проте обдарованій поетесі та вчительці К. Попович-Боярській (авт. А. Басюк, 1987 р.) на будинку школи с. Шевченкове Долинського району. У своїх спогадах вона писала, що їхня дружба з І. Франком «перетопилась в чисте золото найшляхетніших почувань двох душ», тож Каменяр присвятив їй кілька віршів й публікував її кращі твори [10, с. 153; 16, с. 2]. Це ж стосується й меморіальної дошки із написом: «У Вигоді жив і працював громадський діяч та щирий друг і сподвижник великого Каменяра, відомий лікар Щасний Сельський. 1854–1922» [14, с. 21].

Таким чином, за радянської доби продовжився розвиток скульптурної франкіани на Прикарпатті, так що її масштаби (у кількісному вимірі) перевищують здобутки двох десятиліть державної незалежності. У мармуровому літописі краю пам'ятники І. Франкові за чисельністю поступаються лише монументам на честь Т. Шевченка.

Вшанування Каменяра розгорталося у площині ленінської програми монументальної пропаганди, тому більшість споруд на його честь, зведених у 1950-х рр., за півтори-два десятиліття доводилося оновлювати й реконструювати через використання нетривких матеріалів. Загалом за досліджуваного періоду вони були виконані на належному мистецькому, але (за винятком окремих творів) були одноманітними в художньо-композиційному плані. Цей момент, як і вся скульптурна франкіана, зумовлювалися ідеологічною кон'юктурою, позаяк образ І. Франка мав слугувати пропаганді соціалістичних ідей, а не символізувати велич і талант одного з найвизначніших представників української нації.

Література

1. Актуальні питання виявлення і дослідження пам'яток історії та культури : На мат.

Зводу пам'яток історії та культури України / Інститут історії НАН України. – К., 1999. – Ч. 1. – 303 с.

2. Арсенич П. Прикарпаття в житті Каме­няра / П. Арсенич. – Івано-Франківськ, 1996. – 126 с.

3. Білінкевич І.О. Дорогами Великого Ка­ме­няра по Івано-Франківщині / І.О. Білінке­вич. – Коломия : Вік, 1999. – 220 с.

4. Бурдуланюк В. Пам'ятки культури Іва­но-Франківщини / В. Бурдуланюк. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 1998. – 56 с.

5. Грабовецький В.В. Скульптурна Фран­кіана Прикарпаття : Путівник / В.В. Грабовець­кий. – Івано-Франківськ : Облполіграфвидав, 1990. – 28 с.

6. Григор'єва Т. Франкіана України / Т. Григор'єва, В. Войналович // Пам'ятники Укра­їни. – 1986. – № 3. – С. 15–16.

7. Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження / НАН України; Інститут історії НАН України. – К., 1998. – 399 с.

8. Любінець І. Шляхами Івана-Франка на Прикарпатті / І. Любінець, Б. Гаврилів. – Івано-Франківськ, 1995. – 63 с.

9. На сторожі культурної спадщини При­карпаття : До 40-річчя створення Івано-Фран­ківської обласної організації УТОШК. – Івано-Франківськ : Типовіт, 2006. – 208 с.

10. Обереги нашої спадщини. – Долина : Долинська районна орг. УТОШК, 2006. – 192 с.

11. Піаніда Б. Українське монументальне мистецтво / Б. Піаніда. – К., 1970. – 47 с.

12. Пінич М. Франкова велич у монументах : До 120-річчя від дня народження І.Я.Франка / М. Пінич // Радянська освіта. – 1976. – 28 серп­ня. – С. 2.

13. Полек В.Т. Іван Франко на Прикарпатті : Путівник / В.Т. Полек. – Ужгород : Карпати, 1966. – 64 с.

14. Полек В.Т. Літературно-мистецькі міс­ця Галича, Опілля і Бойківщини : Путівник / В.Т. Полек. – Івано-Франківськ : Облполіграф­видав, 1989. – 24 с.

15. Полек В.Т. Літературно-мистецькі міс­ця Івано-Франківська, Покуття і Гуцульщини / В.Т. Полек, Ю.М. Угорчак. – Івано-Франківськ : Облполіграфвидав, 1989. – 24 с.

16. По місцях перебування й увіковічення пам'яті Івана Франка на Прикарпатті : екскур-

сійні маршрути : Путівник / Авт.-упор. В. Фе­дорах, З. Федунків, Р. Гандзюк. – Івано-Фран­ківськ : Місто-НВ, 2006. – 48 с.

17. Присвячено Каменяреві // Прикарпат­ська правда. – 1986. – 8 червня. – С. 1.

18. Тут слухали «Мойсея» // Культура і життя. – 1986. – 28 серпня. – С. 3.

Palijchuk U.V. SCULPTURAL FRANKIANA OF PRECARPATTIA DURING THE SOVIET DAYS : BETWEEN IDEOLOGICAL CONJUNCTURE AND NATIONAL IDEALIZATION. This article deals with genesis and process of sculptural arts «Frankiana» development in the Precarpattia during the Soviet days its quantitative and qualitative features and impact on further regional monumentary art development are revealed. Research realization is based on multidisciplinary (historical, historical-ethnography, art historical and various scientific work, guides catalogues and other) literature, periodicals and other sources.

Keywords: frankiana, monumentary, historical-ethnography, art historical object.

Палійчук У.В. СКУЛЬПТУРНА ФРАНКИАНА ПРИКАРПАТТЯ В СОВЕТСКОЕ ВРЕМЯ: МЕЖДУ ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОН'ЮНКТУРОЙ И НАЦИОНАЛЬНЫМ ИДЕАЛОМ. В статье раскрыты генезис и процесс развития скульптурной франкианы на Прикарпатье в советское время, выяснено ее количественные и качественные характеристики и влияние на дальнейшее развитие монументального искусства в крае. Для реализации базировались на разнопрофильную (историческую, историко-краеведческую, искусствоведческую) и разновидовую (научные исследования, путеводители, каталоги и т.п.) литературу, материалы периодической печати и другие источники.

Ключевые слова: франкиана, памятник, историко-краеведческие, искусствоведческие объекты.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Березка Ігор Степанович – асистент кафедри геодезії, картографії та управління територіями, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича;

Білецька Ірина Мирославівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та маркетингу, Івано-Франківський інститут менеджменту Тернопільського національного економічного університету;

Брусак Віталій Пилипович – кандидат географічних наук, доцент кафедри геоморфології і палеогеографії, Львівський національний університет імені Івана Франка;

Великочий Володимир Степанович – доктор історичних наук, професор, директор Інституту туризму, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Голубкова Ірина Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії та підприємництва на морському транспорті, Одеська національна морська академія;

Грицюк Валерій Миколайович – полковник, кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри суспільних наук, Національна академія оборони України;

Гуменюк Галина Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри туризму і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Дарчук Костянтин Вікторович – асистент кафедри геодезії, картографії та управління територіями, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича;

Дутчак Олена Іванівна – кандидат історичних наук, викладач кафедри туризму і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Калуцький Іван Федорович – доктор сільськогосподарських наук, професор

кафедри туризмознавства і туристичних спеціалізацій, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Карась Ганна Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Клапчук Володимир Михайлович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Клапчук Михайло Володимирович – кандидат географічних наук, викладач, Львівський інститут економіки і туризму;

Клапчук Оксана Орестівна – кандидат географічних наук, старший викладач, Львівський інститут економіки і туризму;

Кричевська Діана Анатоліївна – кандидат географічних наук, доцент кафедри конструктивної географії і картографії, Львівський національний університет імені Івана Франка;

Крупчук Тетяна Юріївна – лікар, Львівська міська клінічна лікарня швидкої допомоги;

Куровський Борис Костянтинівич – полковник, заступник начальника з логістики – начальник логістики, Національний університет оборони України;

Лабій Юрій Михайлович – доктор технічних наук, професор кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Лисенко Олександра Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов і країнознавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Лисенко Олександр Євгенович – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни, Інститут історії України НАН України;

Маланюк Тарас Зіновійович – старший викладач кафедри туризму і краєз-

навства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Мендела Ірина Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Мердох Іван Іванович – завідувач фізико-математичної лабораторії, Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти;

Оришко Світлана Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри туризмознавства і туристичних спеціалізацій, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Орлова Віра Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризмознавства і туристичних спеціалізацій, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Палійчук Уляна Василівна – аспірант кафедри туризму і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Польова Леся Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Сенчина Богдана Володимирівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри раціонального використання природних ресурсів і охорони природи, Львівський національний університет імені Івана Франка;

Сухий Петро Олексійович – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри геодезії, картографії та управління територіями, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича;

Філюк Світлана Михайлівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризмознавства і туристичних спеціалізацій, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Шикеринець Василь Васильович – кандидат наук з державного управління,

в. о. завідувача кафедри туризму і краєзнавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

**Вимоги до оформлення текстів,
які подаються до друку у журналі
«Карпатський край»**

До друку у журналі «Карпатський край» приймаються оригінальні тексти вітчизняних і зарубіжних авторів, написані **українською мовою** з історії, історії науки і техніки, мистецтвознавства та культурології

Тексти подають в електронній формі у редакторі WORD (у форматі *.doc). Заявка на публікацію має містити: повне ім'я автора (авторів), місце праці чи навчання, посаду, науковий ступінь, вчене звання, номер контактного телефону, адресу електронної пошти, заголовок та власне текст (шрифт Times New Roman; кегль 11; інтервал 1,0; поля – 2,0 з кожного боку).

Оформлення статті наступне:

УДК	Вирівнювання по лівому краю, жирним шрифтом
НАЗВА СТАТТІ	Вирівнювання по середині, великими буквами, жирним шрифтом
<i>Ініціали, прізвище автора</i>	Вирівнювання по правому краю, жирним косим шрифтом
Назва установи	Вирівнювання по середині, шрифт звичайний
<i>Резюме з ключовими словами укр., англ. та рос. мовами з англ. перекладом П.І.Б. авторів та назви статті</i>	Вирівнювання по ширині з абзацним відступом 0,5 см
Вступ (заголовки структурних частин). Текст	Вирівнювання по ширині з абзацним відступом 0,5 см. У тому ж рядку – текст
Література (література та джерела) 1. Українець А.П. Слава Україні / А.П. Українець.. 2. ЦДАУЛ, ф.1, оп. 2, од. зб. 3, арк. 4	Заголовок – вирівнювання по середині, жирним шрифтом; Література та джерела – автоматична нумерація (відступ зліва – 0,63; виступ – 0,63)

УВАГА! Посилання слід подавати одразу після необхідного слова чи речення, до якого воно відноситься у квадратних дужках [] згідно поданого у алфавітному порядку списку цитованої літератури та джерел (кирилиця, латиниця, джерела, фонди). Оформлення списку літератури та джерел має відповідати прийнятним в Україні стандартам бібліографічних описів!

УВАГА! Ілюстрації (рисунок, фото, мапи і т.п.) подаються окремими файлами у форматі *.jpg

Авторові може бути відмовлено у публікації, якщо поданий матеріал за тематичною спрямованістю, науковими параметрами чи мовно-стилістичним рівнем не відповідає вимогам видання «Карпат-

ський край». Подані до друку тексти не рецензуються та не повертаються.

Заявки на публікацію просимо надсилати головному редактору **Клапчуку Володимиру Михайловичу** на електронну пошту volodymyr.klapchuk@ukr.net, karpatский.kray@ukr.net або подавати особисто чи надсилати поштою (в електронному вигляді – на CD чи DVD) за адресою: м. Івано-Франківськ, 76018, вул. Галицька, 2016, Інститут туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, редакція журналу «Карпатський край».

З питань оплати за публікацію матеріалів просимо звертатися до відповідального секретаря (тел.: 095 423 94 68).

Адреса редакції: м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 201 б.
Тел. (0342) 77-88-21.
e-mail: volodymyr_klapchuk@ukr.net; karpatskiy_kray@ukr.net.

Журнал надсилається в провідні бібліотеки України та в установи, до яких повинні надсилатися наукові видання, де можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт (Постанова президії ВАК України від 22.05.1997 р. № 16/5)

Редакція не листується з авторами на сторінках часопису і не приймає матеріалів, не підписаних автором.

Статті, підписані авторами, висловлюють їхні власні погляди, а не погляди редакції.

При використанні матеріалів посилання на журнал «Карпатський край» обов'язкове.

Формат видання 175x250. Папір офсетний.
Умовних друкованих аркушів 15,1. Наклад – 300 прим. Замовлення № 741.

Друк – друкарня «Фоліант» (ПП «Віконська О.В.»),
м. Івано-Франківськ, вул. Старозамкова, 2, e-mail:foliant.drukarnja@gmail.com,
www.foliant.if.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ІФ №24